

UNIVERSITY OF HELSINKI

Luotettava ja turvallinen Suomi?

Tunnustaminen ja turvallisuus irakilaisten turvapaikanhakijoiden
luottamuksen kokemuksissa

Jani Nuutinen
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalitieteiden maisteriohjelma	
Tekijä – Författare – Author Jani Nuutinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Luotettava ja turvallinen Suomi? Tunnustaminen ja turvallisuus irakilaisten turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksissa.			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 139	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan vuonna 2015 Suomeen saapuneiden irakilaisten turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksia Suomessa. Tarkoituksena on selvittää, miten ja mistä tekijöistä turvapaikanhakijoiden luottamus suomalaiseseen yhteiskuntaan ja sen toimijoihin rakentuu sekä toisaalta mitkä tekijät estävät tai rapauttavat luottamuksen syntymistä. Tutkielma osallistuu suomalaisen pakolaistutkimuksen piirissä käytävään keskusteluun turvapaikanhakijoiden asemasta Suomessa ja pyrkii osaltaan vastaamaan pakolaistutkimuksen kentän lisätiedon tarpeisiin.</p> <p>Tutkimuksen lähestymistapa pohjautuu kriittisen teorian ja sen perustalle rakentuvien taistelevan tutkimuksen ja kriittisen sosiaalityön periaatteiden varaan. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin aineistona olivat seitsemän irakilaisen turvapaikanhakijan narratiiviset haastattelut, joita tarkasteltiin sekä tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostavien sosiaalisen pääoman, luottamuksen ja tunnustamisen käsitteiden kautta että aineistosta nousevan inhimillisen turvallisuuden ilmiön näkökulmasta. Tutkimuksen analyysissa painottuu erityisesti Axel Honnethin tunnustamisen teoria, jonka mukaisesti luottamuksen rakentumista tarkastellaan rakkaudellisen ja välittävän tunnustamisen, kunnioittavan ja oikeudenmukaisen tunnustamisen sekä sosiaalisen arvostuksen ja yksilöllisyyden tunnustamisen tunnustussuhteiden kautta.</p> <p>Tutkimuksen tulosten perusteella luottamuksen kokemuksiin vaikuttivat ensinnäkin turvapaikanhakijoiden sosiaaliset suhteet ja niiden laatu. Sillä, minkälaista sosiaalista pääomaa turvapaikanhakijat onnistuivat uudessa ympäristössään muodostamaan, on ollut merkitystä heidän kokemansa yleisen luottamuksen kannalta. Toiseksi, luottamuksen rakentumisen kannalta erityisen tärkeä tekijä oli tunnustetuksi tuleminen. Tämä tulee esiin rakkauden ja huolenpidon sekä kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden kokemusten kautta. Kun turvapaikanhakijoita kohtaan osoitettiin avointa empatiaa ja pyyteetöntä tukea, he pystyivät kokemaan tullessa kohdatuksi ja tunnustetuksi luottamuksenarvoisina ihmisinä. Sen sijaan turvapaikanhakijat eivät kokeneet voivansa luottaa toimijoihin, jotka olivat mahdollisen kääntämispäätöksen myötä asettamassa heidät uudelleen hengenvaaraan. Sekä huolenpidon että oikeudenmukaisuuden tunnustamisen kokemukset heijastivat osaltaan myös turvapaikanhakijoiden arvostuksen kokemuksiin. Vastavuoroisissa suhteissa turvapaikanhakijat kokivat itsensä tunnustetuksi ja arvostetuksi yhteisönsä jäseniksi, kun taas Maahanmuuttoviraston toimeenpanema ja epäoikeudenmukaiseksi koettu turvapaikkapolitiikka vaikeutti turvapaikanhakijoiden mahdollisuuksia tulla tunnustetuksi arvokkaaksi yhteiskunnan jäseneksi.</p> <p>Kolmanneksi, tutkimuksen perusteella turvapaikanhakijoiden kokeman luottamuksen syntymisen ennakkoehto oli turvallisuus. Sillä, kenet koettiin turvalliseksi, oli tutkimustulosten perusteella perustavanlaatuinen merkitys turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumisessa. Ihmisiin, jotka turvapaikanhakijat kokivat turvalliseksi, pystyttiin luottamaan, kun vastaavasti toimijoihin, jotka vaaransivat turvapaikanhakijoiden tulevaisuuden ja siten turvallisuuden, ei luotettu.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Luottamus, tunnustaminen, sosiaalinen pääoma, turvallisuus, pakolaistutkimus, kriittinen sosiaalityö			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Tarja Juvonen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingfors universitets bibliotek, Helsinki University Library			

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 IRAKILAISPAKOLAISUUS SUOMESSA	6
2.1 Turvapaikanhakijan pakko muuttaa.....	6
2.2 Syyt irakilaispakolaisuuden taustalla.....	7
2.3 Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja Suomeen suuntautunut irakilaispakolaisuus	14
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	17
3.1 Pakolaistutkimus Suomessa.....	17
3.2 Sosiaalinen pääoma, luottamus ja tunnustaminen	19
3.2.1 Sosiaalinen pääoma	21
3.2.2 Luottamus	28
3.2.3 Tunnustuminen.....	36
3.3 Teoreettis-metodologiset lähtökohdat.....	45
3.3.1 Taisteleva tutkimus ja kriittinen sosiaalityö.....	45
3.3.2 Narratiivinen haastattelu	50
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	54
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen tavoite	54
4.2 Haastatteluiden toteuttaminen	54
4.3 Tuttu, tutkija vai tuttu tutkija? – Tutkimuseettinen pohdinta.....	61
4.4 Narratiivien analyysi	71
5 TUNNUSTAMINEN JA TURVALLISUUS TURVAPAIKANHAKIJOIDEN LUOTTAMUKSEN KUVAUKSISSA.....	76
5.1 Rakkaudellinen ja välittävä tunnustaminen.....	76
5.2 Kunnioittava ja oikeudenmukainen tunnustaminen.....	82
5.3 Sosiaalinen arvostus ja yksilöllisyyden tunnustaminen	92
5.4 Luotettavan turvallinen	98
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	104
7 POHDINTA	113
LÄHTEET	117

1 JOHDANTO

”Ei heidän voi antaa pelata tässä asiassa. Päätös on tehtävä. Joko hän ottaa paikan tai ei.”

Jotakuinkin näin vastasi erään vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä pyyntööni saada käydä tutustumassa vastaanottopalveluiden alaisuudessa toimivaan soluasuntoon. Asuntoa oli tarjottu tuntemalleni turvapaikanhakijalle, joka tiedusteli minulta mahdollisuutta päästä käymään asunnossa ennen muuttopäätöstä. Turvapaikanhakija ei tiennyt minkälainen asumisratkaisu oli varsinaisesti kyseessä, missä se tarkemmin ottaen sijaitsi, saati minkälaisen ihmisten kanssa hän tulisi jatkossa asumaan. Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan hyväksynyt ajatusta, jossa turvapaikanhakija olisi käynyt ensin tutustumassa tulevaan asuntoonsa ja sen asukkaisiin.

Edellä viitattu keskustelu tapahtui vuoden 2016 keväällä eli noin puoli sen jälkeen, kun Suomea oli muun Euroopan ohella kohdannut ennennäkemätön pakolaistilanne. Vuoden 2015 aikana yli miljoona ihmistä eri Afrikan, Aasian ja Lähi-Idän maista saapui Eurooppaan hakemaan turvapaikkaa (Juntunen 2016, 54). Eurooppaan pyrkineiden pakolaisten poikkeuksellisen suurta määrää on selitetty väkivaltaisten konfliktien ja turvattomuuden lisääntymisellä sekä sillä, että jo aiemmin syyrialaisia ja irakilaisia pakolaisia vastaanotaneiden naapurimaiden, kuten Turkin, kapasiteetti vastaanottaa pakolaisia ei pakolaismäärien yhä kasvaessa enää riittänyt (Koikkalainen & Nykänen 2019, 117). ”Euroopan pakolaiskriisiksi¹” nimetyn tapahtumasarjan kiihtyessä syksyllä 2015 sen vaikutukset ulottuivat lopulta myös Suomeen. Vaikka Suomeen 2015 saapuneiden turvapaikanhakijoiden määrä, 32 476 henkilöä, oli vain noin 0,6 prosenttia pakolaismäärien kokonaismäärästä, poikkeuksellista tilannetta kuvaa se, että vuonna 2014 turvapaikkaa Suomesta hakeneiden määrä oli ollut 822 prosenttia pienempi. Turvapaikanhakijoiden määrän kasvu olikin Suomessa vuonna 2015 suurempi kuin missään toisessa EU-valtiossa. (Jauhiainen 2017a, 24.)

¹ ”Pakolaiskriisin” lainausmerkeissä kirjoittaminen viittaa siihen, kuinka kyseisen käsitteen käyttäminen on itsessään arvovalinta (Haapanen 2020). ”Pakolaiskriisistä” puhuttaessa sivuutetaan usein kriisin todellisten uhrien kokemukset. Sen sijaan kriisillä viitataan siihen, että Eurooppa ja sen jäsenmaat, kuten Suomi olisivat joutuneet kriisiin ja uhatuiksi. (Hiltunen & Saresma & Sääsilahti 2020, 170.)

Vuoden 2015 pakolaistilanteen seuraukset olivat tilastollisesti poikkeukselliset Suomen maahanmuuttohistoriassa ja sen vaikutukset näkyivät laajasti eri yhteiskuntatasoilla ulottuen aina poliittisesta keskustelusta ja lainsäädännöstä kansalaisten arkeen ja elämään. Syksystä 2015 eteenpäin Maahanmuuttovirasto perusti lähes kaksisataa uutta vastaanotokeskusta ympäri maata lukuun ottamatta aivan pohjoisinta Suomea (Maahanmuuttovirasto 2015b). Turvapaikanhakijat alkoivat näkyä yhä useamman kylän ja kaupungin maisemassa ja ”pakolaiskriisi” konkretisoitui yhä useamman Suomessa asuvan elämässä muuttaen samalla lukuisten paikkakuntien ja naapurustojen sisäistä sosiaalista dynamiikkaa. Poikkeuksellisuuden tunnetta lisäsi myös median kautta luotu yleensä negatiivisyytteinen epäluottamusta ruokkiva narratiivi, jossa turvapaikanhakijoiden saapuminen Suomeen nähtiin uhkaavana ja hallitsemattomana ihmistulvana. (Nykänen ym. 2019, 161–178; Juntunen 2016, 77–78; Helsingin Sanomat 2015a; Iltasanomat 2015.)

Sosiaalityöntekijän vastaus ”*Ei heidän voi antaa ’pelata’ tässä asiassa. Päätös on tehtävä. Joko hän ottaa paikan tai ei.*” oli karkea ja hänen reaktionsa voi nähdä heijastavan laajempaa pakolaisuuteen liittyvää negatiivista asenne- ja keskusteluilmapiiriä, jossa turvapaikanhakijat nähdään epäluotettavina turvapaikkojen ”shoppailijoina” (Yle 2016; Poliisihallitus 2016; Pietikäinen (2002, 29). Samalla sosiaalityöntekijän asenne tuo esiin sosiaalipalvelujärjestelmään sisäänrakennetun institutionaalisen epäilyksen (Metteri 2012; Stone 1985). Epäilyksen kulttuuri (*culture of suspicion*) on yhä enevissä määrin syrjäyttänyt hyvinvointijärjestelmän palvelukulttuurin (*culture of service*) (Joint Council for the Welfare of Immigrants ym. 1998). Ilmiön voi nähdä korostuvan erityisesti turvapaikanhakijoiden kohdalla. Pakolaisuutta ja luottamusta tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa tuodaankin usein esiin pakolaisiin kohdistuvan epäluottamuksen yleisyys ja kattavuus epäluottamuksen näyttäytyessä keskeisenä osana pakolaisuuskokemusta (*refugee experience*) sekä pakolaisiin kohdistuvana että heidän itsensä muihin toimijoihin kohdistamana epäilyksenä. (Lyytinen 2017; Ní Raghallaigh 2013; Hynes 2009.)

Luottamusta voidaan monelta osin pitää epäluottamuksen kääntöpuolena. Siinä missä epäluottamus viittaa oletukseen, jossa toisen osapuolen toiminta saattaa olla (epä)luottajan kannalta haitallista, luottamuksessa on kyse luotettavaksi koettuun toimijaan liitettyistä positiivisista odotuksista ja toiveista. Henkilökohtainen kiinnostukseni luottamuksen dynamiikkaa kohtaan heräsi alun perin työskennellessäni aikuissosiaalityössä 2010-luvun alkupuolella ja päädyin lopulta syventämään luottamukseen liittyvää ymmärrys-

täni kandidaatin tutkielmassani, jossa tarkastelin luottamusta ja sosiaalista pääomaa sosiaalityön kontekstissa (Nuutinen 2013). Yhtenä kimmokkeena pro gradu -tutkielmalleni toimi lisäksi vuonna 2015 Helsingin Paasitornissa järjestetyn luottamusta käsitelleen seminaarin jälkeen käymäni henkilökohtainen keskustelu luottamusta ja sosiaalista pääomaa paljon tutkineen Antti Kouvon kanssa. Aihepiiriin liittyvät keskustelun ohessa Kouvo rohkaisi minua miettimään pro gradu -tutkielman tekemistä maahanmuuttajien kokemasta luottamuksesta ja sosiaalisesta pääomasta, koska aiheesta oli toistaiseksi hyvin vähän tietoa. Sekä motiivini että motivaationi tämän tutkielman tekemiseen rakentui lopulta monilta osin alussa esiin tuomani, vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijän kanssa käymäni keskustelun pohjalle. Hänen osoittamansa epäluottamus turvapaikanhakijoita kohtaan sai minut hämmentymään, mutta ei sanattomaksi. Keskustelumme päätteeksi kiitinkin häntä kertomalla, että sain juuri aiheen pro gradu -tutkielmaani, jonka koin tuon keskustelun myötä entistä tärkeämmäksi.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen vuonna 2015 Suomeen saapuneiden irakilaisien turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksia Suomessa. Tutkimukseni metodologinen lähestymistapa ja tutkimusasenteeni perustuvat kriittisen teorian ja sen perustalle rakentuvien kriittisen sosiaalityön ja taistelevan tutkimuksen arvoperiaatteiden varaan. Seitsemän irakilaisen turvapaikanhakijan narratiivisiin haastatteluihin perustuvan aineistoni ohella tutkimukseni teoriaohjaavan lähestymistavan taustalla toimivat sosiaalisen pääoman ja luottamuksen käsitteet. Perehdyttyäni turvapaikanhakijoiden luottamusta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen huomasin pian, että kandidaatin tutkielmani käsitteet eivät olleet riittäviä empiirisessä, ihmisten luottamuksen kokemuksia tarkastelevassa tutkimuksessa ja että teoreettisesta työkalupakistani puuttui tärkeä luottamuksen *subjektiivisia kokemuksia* selittävä analyyttinen työkalu. Vastaus tarpeeseeni löytyi lopulta Kati Turtiaisen väitöskirjassaan *Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities* käyttämästä tunnustamisen (*recognition*) teoriasta (Turtiainen 2012; Honneth 1995). Haastatteluaineistoni perusteella turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumisen tarkasteleminen vaati vielä yhden elintärkeän tekijän huomioimisen. Tämä tekijä oli turvallisuus ja siihen liittyvät turvapaikanhakijoiden subjektiiviset kokemukset.

Muun muassa pakolaisuutta ja turvapaikanhakijoita Euroopassa ja Suomessa tutkinut Jussi Jauhiainen (2020; 2017a; 2017b; Merisalo & Jauhiainen 2020) peräänkuuluttaa yhteiskunnallisen keskustelun lisäämistä vuoden 2015 turvapaikanhakijoiden Suomeen tulon vaikutuksista suomalaiseen yhteiskuntaan ja yhteisöihin Suomessa sekä siitä, miten

yhteiskunta ja yhteisöt ovat vaikuttaneet turvapaikanhakijoihin (Jauhiainen 2017a, 17). Myös vuonna 2019 julkaistun, turvapaikanhaun ja pakolaisuuden monimuotoisuutta Suomessa tarkastelevan kokoomateoksen *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* johdannossa Eveliina Lyytinen kirjoittaa, kuinka jo valmistuneista ansiokkaista tutkimuksista huolimatta alan tutkimustiedolle on edelleen tarvetta ja tätä tarvitaan etenkin vuoden 2015 jälkeen tapahtuneiden muutosten kirjaamiseksi ja sitä kautta ymmärryksen lisäämiseksi. (Lyytinen 2019, 15–27.) Toivon, että huolellisesti tehtynä pro gradu -tutkielmani ja sen kautta syntyvällä ymmärryksellä siitä, miten vuonna 2015 Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden luottamus Suomea ja suomalaisia kohtaan on rakentunut, on omalta osaltaan potentiaalia vastata tähän tarpeeseen.

Tutkielmani jatkuu johdantoluvun (luku 1) jälkeen irakilaispakolaisuuden taustoituksella (luku 2). Kyseisessä luvussa ensin lyhyesti pakolaisuuteen liittyvää termistöä, jonka jälkeen perehdyn irakilaispakolaisuuden 2000-luvun historiaan ja syihin. Luvun lopuksi tarkastelen vielä erityisesti vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena Suomeen suuntautuneen irakilaispakolaisuuden erityisyyttä. Taustoituksen jälkeen käsittelen tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia (luku 3). Aloitan luvun asemoimalla tutkimukseni osaksi pakolais- ja pakkomuuttotutkimuksen tutkimusperinnettä. Tämän jälkeen kartoitan lyhyesti 2000-luvun suomalaisen pakolaistutkimuksen tieteellistä keskustelua. Lopuksi tarkennan oman tutkimukseni roolia tuolla kentällä. Luku (3) jatkuu tutkimukseni teoreettisten käsitteiden esittelyllä. Lähden liikkeelle ensin sosiaalisen pääoman käsitteestä ja siihen liittyvästä teoriasta. Tämän jälkeen siirryn tekstissäni teoreettisesti lähemmäksi yksilöä perehtymällä luottamuksen teoriaan. Kolmantena käsittelen tunnustamisen teoriaa, syventyen yhä lähemmäksi yksilön kokemuksia ja tarpeita. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tutkielmani teoreettis-metodologisia valintoja liittämällä tutkielmani osaksi kriittisen teorian suuntausta ja avaamalla aineistonkeruumenetelmäni teoriaa.

Tutkimukseni metodologiaan syvemmin perehtyvässä luvussa (luku 4) lähden liikkeelle tutkimustehtäväni määrittelemisellä. Seuraavissa alaluvuissa tuon esiin tutkimukseni toteuttamiseen ja tutkijan rooliini liittyviä huomioita sekä pohdin tutkimukseni eettisyyteen liittyviä tekijöitä. Metodiluvun päättää analyysimenetelmäni tarkastelu, jonka jälkeen siirryn aineistoni analyysiin. Analyysiluvun (luku 5) alussa nostan esiin erityisesti tunnustamisen teorian merkityksen turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumisessa. Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi aineistostani nostamiani luottamuksen kokemuksia tar-

kastelemalla niitä tunnustamisen eri kenttiin liittyvien teorioiden puitteissa. Analyysiluvun lopuksi nostan erityisesti aineistostani esiin nostamani turvallisuuden tematiikan analysoimalla turvallisuudentunteen merkitystä turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksissa.

Tutkielmani päättävissä kahdessa viimeisessä luvussa nostan esiin analyysista tekemäni johtopäätökset sekä tutkimukseni kannalta keskeisimmät tulokset. Yhteenvedon (luku 6) jälkeen pohdin (luku 7) vielä tutkielmani tulosten mahdollisia merkityksiä suomalaisen yhteiskunnan ja sosiaalityön kannalta sekä tuon esiin mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2 IRAKILAISPAKOLAISUUS SUOMESSA

2.1 Turvapaikanhakijan pakko muuttaa

Tarkastellessani vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” tapahtumia keskittyen irakilaispakolaisuuteen, sen syihin ja piirteisiin, käytän tekstissäni termin pakolaisuus lisäksi aiheeseen liittyviä eri tutkimuskirjallisuudessaakin käytettyjä termejä, kuten pakkomuuttaja tai turvapaikanhakija. Termit liittyvät samaan ilmiöön - pakolaisuuteen - mutta eroavat merkityksiltään. Esimerkiksi pakkomuutto (*forced migration*) liitetään usein pitkittyneisiin konflikteihin, joiden syyt voivat liittyä niin luonnonkatastrofeihin (kuivuus) kuin inhimillisiin syihin (köyhyys, sota). Pakkomuutto voidaan jakaa kansainväliseen, maan sisäiseen ja moninaiseen muuttoon (mm. Lyytinen 2007 49–70). Kansainvälisellä pakkomuutolla tarkoitetaan muun muassa pakolaisia tai muita kansainvälistä suojelua saavia: turvapaikanhakijoita, salakuljetettuja sekä pakotetusti palautettuja muuttajia. (Lyytinen 2019, 17.) Pakkomuutto tai pakkomuuttaja toimii siis eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jonka alle kuuluvat myös termit pakolainen ja turvapaikanhakija. Pakolaisella (*refugee*) viitataan henkilöön, joka on paennut kotimaastaan, koska pelkää vainoa syntyperänsä, uskontonsa tai mielipiteidensä vuoksi, tai koska kuuluu tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Virallinen pakolaisuus vaatii, että joko YK tai jokin valtio myöntää henkilölle pakolaisaseman. Turvapaikanhakija (*asylum seeker*) on henkilö, joka saapuu vastaanottavaan maahan ja hakee sieltä pakolaisasemaa. Jos henkilölle myönnetään turvapaikka, hän saa pakolaisaseman eli on tämän jälkeen pakolainen. (Jauhiainen 2017a, 10; Lyytinen 2019, 18.)

Haastattelemi irakilaiset turvapaikanhakijat ovat kaikki joutuneet tilanteeseen, jossa heidän on ollut pakko muuttaa pois kotimaastansa. Pakkomuuton taustalla olevat syyt liittyvät monisyisesti luottamukseen ja turvallisuuteen. Jotta turvapaikanhakijoiden kertomuksia luottamuksen rakentumisesta Suomessa voidaan paremmin ymmärtää, on ensisijaisen tärkeää ymmärtää myös, kuinka heidän kulttuurinsa, aiempi elinympäristönsä ja historiansa vaikuttavat heidän kokemuksiinsa uudessa sosiaalisessa ympäristössä. (Behnia 2008, 1435; Lyytinen 2017, 491.)

2.2 Syyt irakilaispakolaisuuden taustalla

Yhteiskunnalliset ja poliittiset epävakaudet ja niihin liittyvät väkivaltaiset konfliktit ovat ilmiö, joista ovat kärsineet sekä moderni Irakin tasavalta että sitä vuosisatoja edeltäneet paikalliset yhteisöt ja yhteiskunnat (Al-Katawi 2014, 29). Tästä näkökulmasta tarkasteltaessa tämän päivän Irakin ongelmat eivät valitettavasti ole uusi ilmiö. Esimerkiksi Juntunen (2016) kuvaa Irakin epävakasta lähihistoriaa ”vuosikymmenien poikkeustilaksi”. Tällä Juntunen viittaa Baath-puolueen aikakaudesta (1968-2003) alkaneeseen poliittiseen vainoon sekä tuon ajanjakson sotien (Irakin ja Iranin välinen sota 1980-88 ja Persianlahden sota 1990) aiheuttamiin inhimillisiin ja taloudellisiin ongelmiin (kansainvälinen kauppasaarto vuodesta 1990 alkaen). Vuosikymmenten epävakasta oloista huolimatta vuoden 2003 vallankumouksesta alkunsa saaneet jatkuvat voimakkaat väkivaltaisuuksien ja yhteenotot eri etnisten ja uskonnollisten ryhmien välillä ovat vaikuttaneet irakilaiseen yhteiskuntaan ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen historiallisestikin tarkasteltuna poikkeuksellisen syvällisellä tavalla (Sassoon 2009, 3–4; Al-Katawi 2014, 29; Yijälä & Nyman 2017, 43–55).

Vuoden 2003 maaliskuussa alkanut Irakin sota oli Yhdysvaltojen johtama kansainvälinen sotilasoperaatio. Sotaoperaation ensimmäinen vaihe kesti noin kuukauden ajan, kunnes kansainvälinen sotilaskoalitio lopulta miehitti Irakin syrjäyttäen vallasta presidentti Saddam Husseinin ja lakkautti hänen johtamansa Baath-puoleen. Vielä saman vuoden joulukuussa Yhdysvaltojen joukot vangitsivat Saddam Husseinin, joka viimeistään oli operaation ensimmäisen osan päätös. (Encyclopaedia Britannica 2019.) Merkittävimmät vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” irakilaispakolaisuuden taustalla olevat tekijät liittyvät epäilemättä juuri vuoden 2003 miehitykseen ja sen johtamiin tapahtumiin. Saddam Husseinin ja hänen johtamansa puolueen syrjäyttäminen aiheutti valtatyhjiön, joka johti ennen näkemättömään poliittiseen epävakauteen, väkivaltaisuuksiin ja erilaisten puolisoitilaisten ryhmittymien vallankäyttöön (Yijälä & Nyman 2017, 44; Koikkalainen & Nykänen 2019, 122). Tätä kaikkea leimasi erityisesti pitkään Irakissa vallinnut uskonnollinen kahtiajako shiia- ja sunnimuslimien välillä (Juntunen 2016).

Joseph Sassoon (2009, 2–3) tuo esiin, kuinka Irakin yhteiskunnalliset olosuhteet alkoivat heikentyä ja epävakaus kasvaa merkittävästi jo 1990-luvun alussa ja että 2003 vuoden jälkeen voimakkaasti kasvanut irakilaispakolaisuus on pikemminkin osa jatkumoa kuin puhtaasti uusi ilmiö (ks. myös Juntunen 2016, 16–42). Pidempään jatkuneesta irakilaisen

yhteiskunnan hitaasta rappeutumisesta huolimatta Sassoon (2009) korostaa, että miehityksen ja sitä seuranneiden tapahtumien merkitys oli poikkeuksellinen. Vuonna 1990 alkaneesta kauppasaarrosta ja sen aiheuttamista vaikeista taloudellisista haasteista huolimatta Baath-puolue oli pystynyt pitämään valtion keskeiset järjestelmät toiminnassa. Sen sijaan vuoden 2003 tapahtuneen miehityksen jälkeen Irakin valtio on monelta osin ollut lähes toimintakyvytön. (Emt., 2009, 3.) Irakilaisen yhteiskunnan tila täyttää Maailman terveysjärjestön eli WHO:n (The World Health Organisation) määritelmän monitahoisesta hätätilasta eli humanitaarisen hädästä, jossa toteutuvat samanaikaisesti neljä yhteiskunnalliseen konfliktiin tai epävakauteen liittyvää ilmiötä: ihmisten pakkomuutto, sosiaalisten verkostojen sekä terveydenhuolto- ja sosiaalijärjestelmän tuhoutuminen, turvattomuus ja ihmisoikeusrikkomukset (WHO 2019).

Modernin Irakin valtion historia on ollut voimakkaasti väkivaltaisuuksien ja syvän epäluottamuksen värittämä. Yhteiskunnan koheesiota ylläpitäneet heikot sosiaaliset ja kulttuuriset siteet purkautuivat viimeistään vuoden 2003 alkaneen väkivallan räjähdysmäisen kasvun myötä ja eri väestöryhmien välinen ”hyvänpäiväntoivotusten kulttuuri” tuli tiensä päähän. (Sassoon 2009, 4; Juntunen 2016, 24.) Koska Irakin valtio ja kaikki sen valtiolliset elimet koostuivat Baath-puolueen jäsenistä, Irakin valtiojohdon syrjäyttäminen aiheutti valtiojärjestelmän romahduksen ja yhteys yhteiskunnan ja valtion välillä katosi. Valtio oli työllistänyt jopa 60% kansalaisista ja nyt nämä ihmiset jäivät työttömiksi. Lisäksi toista vuosikymmentä jatkuneen kauppasaarron ja Yhdysvaltojen sotilasoperaation ilmaiskujen tuhoiset vaikutukset heikensivät entisestään yhteiskunnan järjestystä. Kun valtio ei enää pystynyt huolehtimaan kansalaisistaan, eri aseistetut ryhmittymät täyttivät tuon tyhjiön tarjoamalla hätää kärsiville ihmisille humanitaarista apua. Maaperä oli entistä otollisempaa uskonnollisten ryhmittymien toiminnalle. (Sassoon 2009, 4; Juntunen 2016, 24.) Irakin lähihistorian ja sunnilaisen Baath-puolueen harjoittaman vallankäytön näkökulmasta ei ole yllättävää, että lukumääräisesti valtaväestöä edustavat ja vuosikymmenten ajan sorretut shiitit (noin 60% kansalaisista) reagoivat mahdollisuuteen saavuttaa poliittista valtaa (Al-Katawi 2014, 39; Juntunen 2016, 22).

Välittömästi Saddam Husseinin ja Baath-puolueen hallinnon kaaduttua julkinen kaupunkitila Irakissa alkoi täyttyä shiiojen uskonnollisesta symboliikasta. Kaupunginosia ja kadun nimiä muutettiin ja niitä alettiin kutsua shiiojen historiaan viittaavilla nimillä samalla, kun Saddamin kuvat tienvarsilla vaihtuivat shiialaisten marttyyrien kuvastoon (Juntunen 2016, 22, 27). Samanaikaisesti sunniväestö pelkäsi menettävänsä asemansa uuden Irakin

hallinnosta. Vastauksena tilanteeseen myös sunniliikkeet alkoivat toteuttaa omaa uskonnollis-poliittista retoriikkaansa. Uskonnollinen ja poliittinen symboliikka ja retoriikka muuttuivat eri aseryhmien eli militioiden välityksellä väkivallan kierteeksi ajaen Irakin lopulta kaoottiseen sisällissotaan. Yhdysvaltojen johtaman väliaikaishallinnon järjestämät ”vapaat” parlamenttivaalit vuonna 2005 sisällissodassa olevassa valtiossa eivät tuoneet ratkaisua tilanteeseen. Päinvastoin vaalituloksen myötä muodostettu hallitus ajoi jo ahtaassa tilanteessa olleet sunnit entistä vaikeampaan tilanteeseen ja vastarinta uutta hallintoa kohtaan sai yhä uskonnollisemman, sunni-islamilaisten leiman. (Fearon 2007, 9; Al-Katawi 2014, 39–40; Juntunen 2016, 29.)

Väkivallan ollessa kiivaimmillaan vuosina 2006–2007 ja yli 50 000 tuhannen irakilaisiiviilin menettäessä henkensä on helppo nähdä, että vuonna 2006 valtaan noussut ”kansallisen yhtenäisyyden hallitus” oli ainoastaan tyhjää retoriikkaa. Samana vuonna tapahtunut shiioille tärkeän Kultaisen moskeijan tuhonnut pommisku nähtiin sunni-ekstremistien työnä ja tämä vei Irakin yhä kauemmaksi yhtenäisyydestä. (Juntunen 2016, 29.) Myös YK:n kidutuksen vastaisen toiminnan tutkija Manfred Nowakin syyskuussa 2006 julkaisema raportti Irakin turvallisuustilanteesta kertoi karua kieltään Irakin tilanteesta. Raportin mukaan kidutus Irakissa oli lisääntynyt hallitsemattomasti ja sitä käytettiin laajalti. Kidnappauksia ja kiduttamista harjoittivat sekä aseelliset militiat ja kapinalliset että uusi hallitus ja sen sisä- ja turvallisuusministeriön alaisuudessa toimineet turvallisuusjoukot. (BBC 2006; Guardian 2006; Juntunen 2016, 30.) Kuka tahansa kansalainen saattoi päätyä sieppauksen ja kidutuksen uhriksi. Syyksi saattoi riittää pelkästään se, että henkilön nimestä pystyttiin pääättelemään, oliko hän sunni- vai shiiaustainen. (Juntunen 2016, 30, 33–34; Koikkalainen & Nykänen 2019, 123–124.)

Juntusen (2016) mukaan hallitsemattomalla väkivallalla oli kuitenkin selvä erityispiirre. Väkivallan avulla eri ryhmittymät pyrkivät yhdenmukaistamaan etupiirinsä väestön karkottamalla ei-toivotut, yleensä toista uskontokuntaa edustavat ihmiset. Väestöllisesti kirjavat kaupunkitilat, kuten Bagdad, jakaantuivat etnisiin ja uskonnollisiin saarekkeisiin ja vähemmistöihin kuuluvat perheet olivat pakotettuja poistumaan alueelta. Vuoteen 2010 mennessä Bagdadissa oli jopa yli viisikymmentä ”turvamuurien” rajaamaa aluetta ja ihmisten liikkumista valvottiin 1400:lla eri aseellisten ryhmien hallinnoimalla vartiopisteellä. Bagdadin julkinen tila oli jakaantunut joko sunnien tai shiiojen hallitsemiksi alueiksi. (Juntunen 2016, 33–36; Hristova 2018, 939, 941; Al-Rawi 2019) Demografinen muutos ja irakilaisten jakaantuminen näkyi yhä selvemmin. Pelkästään vuonna 2007 350

000-450 000 ihmistä oli pakotettu muuttamaan toiselle asuinalueelle Bagdadin sisällä etnisistä tai uskonnollisista syistä.

Vuoteen 2008 mennessä Irakissa oli vakavin pakolaistilanne Lähi-Idässä sitten vuoden 1948 Palestiinan kriisin. Noin 2,7 miljoonan maan sisäisen pakolaisen lisäksi väkivaltaisudet ja vaikeat elinolosuhteet olivat pakottaneet arviolta 2,1–2,4 miljoonan irakilaisen pakenemaan kotimaastaan. Maan rajojen ulkopuolelle kohdistunut pakolaisuus rajoittui pääosin naapurimaihin Jordaniaan, Syyriaan ja Turkkiin ja vuoteen 2009 mennessä Länsi-Eurooppaan oli hakeutunut vain noin 100 000 irakilaista turvapaikanhakijaa. (Sassoon 2009, 5; Juntunen 2016, 37.) Kärjistynyt tilanne sai vielä tuolloin niukalti huomiota kansainvälisessä uutisoinnissa ja jäi varsin näkymättömäksi. Tiedon puute johtui osin siitä, että länsimaiset humanitääriset organisaatiot ja mediat eivät vaarallisten olojen vuoksi pystyneet jalkautumaan Irakiin ja osin siitä, että naapurimaihin suunnanneet irakilaiset käyttivät omia sosiaalisia verkostojaan ja säästöjään löytääkseen turvallisen paikan, eivätkä näin ollen päätyneet pakolaisleireille ja niiden tilastoihin. (Juntunen 2016, 37.)

Väkivalta ja siitä aiheutuneet kuolemat alkoivat vähentyä Irakissa merkittävästi vuoden 2008 aikana. Väkivaltaisesti kuolleiden siviilien määrä putosi yli puolella verrattuna edeltävään vuoteen 2007. Kun vuonna 2007 kuolonuhreja oli yli 26 000, seuraavana vuonna väkivaltaisten kuolemien määrä laski noin 10 000:een. Vuonna 2009 määrä oli edelleen puolittunut vähän yli 5000 henkilöön. (Iraq Body Count 2019.) Positiivista kehitystä selittää osin Yhdysvaltalaisten sotilaiden lisääntyminen katukuvassa, kun presidentti Bush päätti lähettää 20 000 sotilaan vahvistusjoukon Irakiin vuonna 2007. USA:n joukkojen läsnäoloa merkittävämmät tekijät väkivallan uhrien määrän laskun taustalla liittyvät kuitenkin arvioiden mukaan pitkälti muihin tekijöihin. (Kirdar 2009; Encyclopaedia Britannica 2019.) Ensinnäkin vuosia jatkuneet aseellisten joukkojen toteuttamat etniset puhdistukset ja asuinalueiden etninen ja uskonnollinen jakautuminen olivat tehneet tehtävänsä. Eri asuinalueiden pakotettu demograafinen homogeenisyys ehkäisi yhteenottoja. (Kirdar 2009.) Toinen merkittävä tekijä oli niin kutsuttu ”sunnien herääminen” (*the Sunni Awakening*), jonka seurauksena aiemmin Yhdysvaltoja vastaan taistelleet sunniarabit liittoutuivat yhdessä USA:n kanssa vastustaakseen Al-Qaidan uskonnolliseksi ekstremismiksi osoittautunutta toimintaa (Al-Jabouri & Jensen 2010). Kolmas merkittävä tekijä oli

shiiataustaisen Muqtadā al-Ṣadrin² päätös väliaikaisesta tulitauosta elokuussa 2007 (Encyclopaedia Britannica 2019a).

Edellä mainituitten tekijöjen takia Irakissa tapahtuneiden väkivaltaisuuksien uhrimäärät pysyivät arviolta alle 5000:ssa seuraavien vuosien ajan aina vuoteen 2013 saakka (Iraq Body Count 2019). Elinolosuhteet eivät kuitenkaan olleet parantuneet toivotulla tavalla kaikkien irakilaisien osalta. Irakin politiikkaa ohjasi edelleen uhriuteen ja koston liittyvä eetos, jonka Irakin sunniväestö sai vuorostaan tuntea. Lupauksistaan huolimatta shiiajohtoiset hallitukset osoittautuivat kykenemättömiksi uudistamaan maan hallinnollista kulttuuria. Maan turvallisuustilanne jatkui epävakana ja tuhoutunutta infrastruktuuria ei korjattu samalla kun korruptio rehotti maassa. (Juntunen 2016, 38.) Myös Yhdysvaltojen vetäytymisellä Irakista vuonna 2011 oli oma vaikutuksensa väkivallan ja terrorismin uudessa nousussa. Yhdysvaltojen sotilaallisen läsnäolon puuttumisella oli varmasti oma osuutensa ääriliikehännän kasvussa. Merkittävämpää oli kuitenkin sunniarabien kokemus petetyksi ja sorretuksi tulemisesta. Poliittiset sunnitaustaiset heimojohtajat kokivat Yhdysvaltojen pettäneen heidät ja jättäneen oman onnensa nojaan. Puheet ja pahoittelut sunniväestön kohtelusta liittyen vuoden 2003 tapahtumiin eivät olleet johtaneet konkreettisiin muutoksiin. Myöskään ”sunnien heräämisen” taustalla vaikuttanut yhteistyö Yhdysvaltojen kanssa ei tuottanut toivottuja lopputuloksia liittyen vallan tasaisempaan jakoon Irakissa. (Gulmohamad 2014, 4.)

Irakin hallituksen ja pääministeri al-Malikin harjoittamaan politiikkaan kyllästyneet sunnit aloittivat laajamittaiset mielenosoitukset Irakissa joulukuussa 2012. Pitkään jatkuneet mielenosoitukset ja keskushallinnon välinpitämättömyys mielenosoittajien vaatimuksia kohtaan laukaisivat lopulta ihmishenkiä vaatineita väkivaltaisuuksia. (BBC 2013; Gulmohamad 2014, 4; Juntunen 2016, 39.) Huhtikuussa 2013 Hawajissa hallituksen joukot tappoivat lähes 200 sunnimielenosoittajaa. Saman vuoden joulukuun lopulla hallituksen joukkojen yritys tuhota pitkään olemassa ollut mielenosoitusleiri Anbarin maakunnassa johti laajamittaiseen kapinaan. Sunni-islamistinen, osin Irakin al-Qaidan pohjalle raken-

² Al-Ṣadrin alaisuudessa toimiva Mahdin armeijaksi kutsuttu noin 60 000:sta taistelijasta koostunut eri aseellisten ryhmittymien liittymä oli yksi suurimmista ja keskeisimmistä väkivaltaa aiheuttaneista tekijöistä Irakissa vuoden 2003 jälkeen. Shii-nationalistisen aatteen ohjaamana Al-Ṣadrin joukot olivat vastuussa suuresta osasta sunneja kohtaan käydyistä hyökkäyksistä, kidnappauksista, kiduttamisista, tappamisista sekä sunnilaisten moskeijoiden ja omaisuuden tuhoamisesta. (Yle 2008; Encyclopaedia Britannica 2019a.)

tunut Irakin ja Levantin Islamilainen valtio (ISIL) käytti tilaisuutensa hyväksi ja otti parissa päivässä haltuunsa ison osan Anbarin maakuntaa mukaan lukien sen isot kaupungit, Ramadin ja Fallujahin. Pääministeri Al-Malikin yritykset vedota alueiden sunniheimoihin eivät onnistuneet. Sen uuden irakilaisen johtajansa Abu-Bakr al-Baghdadin johdolla ISIL otti yhä vahvemman jalansijan Luoteis-Irakissa miehittämällä lopulta kesäkuussa 2014 Irakin toiseksi suurimman kaupungin Mosulin. Samalla al-Baghdadi julisti islamilaisen kalifaatin syntyneen ja ISIL:stä tuli ISIS (Irakin ja Shamin Islamistinen valtio). (The Daily Star Lebanon 2014; Gulmohamad 2014, 4; Juntunen 2016, 39–40.)

ISIS aloitti nopeasti uuden laajan ja raa'an väkivallan aallon hyökäten Irakin etnisiä ja vähemmistöyhteisöjä vastaan kaappaamalla ja tappamalla tuhansia irakilaisia. Edes sunnit, joista ISIS koostui, eivät olleet lopulta turvassa. Järjestö näki vihollisina kaikki, jotka eivät olleet valmiita liittymään siihen ja vannomaan uskollisuutta islamilaiselle valtiolle. (Time 2014; Juntunen 2016, 40.) Vallatuilla alueilla ISIS pakotti muiden uskontokuntien jäseniä kääntymään islamiin. Nuoria tyttöjä kaapattiin vanhemmiltaan ja annettiin lahjoiksi ISIS taistelijoille. Uutiset raa'asta kiduttamisesta, brutaaleista rangaistuksista, te-loituksista ja seksuaalisesta väkivallasta levisivät nopeasti ja olivat usein järjestön itse levittämiä. Väkivalta kääntyi kuitenkin nopeasti järjestöä vastaan. Äärimmäisellä tavalla tulkitun Sharia-lain toimeenpaneminen ja paikallisten yhteisöjen ja kulttuurien epäkunnioitus yhdistettynä tiukkaan moraalinvartiointiin osoittautuivat aivan muuksi kuin paikalliset sunnit olivat luulleet. Vaino alkoi näyttäytyä osana pitkään jatkunutta turvattomuuden kierrettä, jonka syypäitä olivat aiemmin olleet keskenään taistelevat sunni- ja shiiaryhmät. (Gulmohamad 2014, 7; Juntunen 2016, 40.)

ISISin vuodesta 2014 alkanut väkivaltainen kausi alkoi näkyä lähes välittömästi kasvuna Irakin kuolin- ja pakolaistilastoissa. Väkivaltaisesti kuolleiden siviilien määrä nousi lähes vuosien 2006–2007 sisällissodan tasolle kuolleiden lukumäärän noustessa yli 20 000:een vuoden 2014 aikana. (UNHCR 2014; RTT 2014; Iraq Body Count 2019) Myös irakilaispakolaisuus kääntyi voimakkaaseen kasvuun³. Islamilaisen valtion (IS) perustamisen jälkeisten viikkojen aikana jopa 800 000 Pohjoisessa-Irakissa asunutta kansalaista joutui jättämään kotinsa. Vuoteen 2015 mennessä maan sisäisten pakolaisten määrä oli jo arviolta 3,2 miljoonaa (UNHCR 2019; UNHCR 2019a). Maan sisäinen pako ei kuitenkaan ollut

³ Tammikuun 2014 jälkeen noin kuusi miljoonaa irakilaista on joutunut pakenemaan kodistaan ja hake-
maan turvaa maan rajojen sisäpuolella (Internally Displaced People, IDP). Lähes 4,5 miljoonaa ihmistä
on päässyt palaamaan kotiseudulleen samalla, kun noin 1,5 miljoonaa ihmistä on edelleen paossa. (IOM
2019)

tae turvallisuudesta. Irak oli edelleen uskonnollisesti jakautunut ja monen kotiseuduiltaan pakenemaan joutuneen irakilaisen kohtalona olikin vainon jatkuminen toisaalla. Sunnienemmistöiseltä alueelta paenneet sunnitaustaiset pakolaiset pelkäsivät joutuvansa leimatuksi terroristeiksi ja ISIS:in käytyreiksi. Heidän liikkumistaan uudella alueella saatettiin rajoittaa ja heillä oli vaarana joutua pidätetyksi, kiristetyksi, kaapatuksi, kidutetuksi ja tapetuksi niin hallituksen viranomaisten kuin aseellisten ryhmittymien toimien vuoksi. Pelko esti ihmisiä ilmoittamasta tilanteestaan myöskään Irakin siirtolais- ja pakolaisministeriölle, jonka seurauksena useat maan sisäiset pakolaiset jäivät tuen ja julkisten palveluiden ulkopuolelle. (IOM 2018, 14; UNHCR 2019b, 59–64.)

Jatkuvat aseelliset konfliktit, turvattomuus, yhteiskunnan kaoottisuus sekä taloudelliset ongelmat sekä puutteet sosiaalisessa oikeudenmukaisuudessa johtivat tilanteeseen, jossa monen oli vaikea nähdä tulevaisuuttaan Irakissa. Aiempaan poiketen Irakin rajojen ulkopuolelle kohdistunut pakolaisuus ei tällä kertaa suuntautunut ensisijaisesti sen naapurimaihin Syyriaan, Libanoniin tai Jordaniaan. Kokemukset naapurimaiden monimutkaisista ja toisinaan jopa vuosia jatkuneista turvapaikkaprosesseista, joiden aikana maissa ei saanut työskennellä, koettiin elämisen kannalta liian haasteellisiksi. Myös naapurimaiden kiristyneet pakolaispolitiikat sekä etenkin Syyriassa käynnissä olleet konfliktit saivat irakilaiset kääntämään katseensa kohti Eurooppaa, joka alkoi näyttäytyä lähes ainoana saatavuttavissa olevana vaihtoehtona löytää turvallinen, ihmisoikeuksia kunnioittava elinympäristö. (IOM Iraq 2016.) Vuosien 2014–2015 välisenä aikana Eurooppaan saapuneiden irakilaisten turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi jopa 90 % nousten noin tuhannesta ihmisestä (2014) yli 90 000:een vuoden 2015 lopussa (IOM Iraq 2016; Reach 2017).

Voimakkaan Eurooppaan kohdistuneen pakolaisuuden kasvun taustalla ja sen ajoittumisella syksyille 2015 oli useita syitä. Yksi keskeinen syy oli Euroopan sisäisten rajojen avautuminen. Irakilaisten keskuudessa levisi tieto, että Eurooppa on alkanut vastaanottaa Lähi-Idästä tulevia pakolaisia ja aiempaan poiketen irakilaiset pääsivät kulkemaan Balkanin läpi vapaasti Länsi-Eurooppaan. Rajojen aukeamisen myötä myös ihmissalakuljetuksen hinnat olivat pudonneet rajusti. Kun vuosien 2006–2007 konfliktien aikaan matka Eurooppaan maksoi jopa 30 000 Yhdysvaltain dollaria, oli hinta pudonnut vuonna 2015 alimmillaan jopa vain 1000 dollariin. Merkittävin tekijä oli kuitenkin ISIS ja sen vuonna 2014 aloittamat laajat väkivaltaisuuudet ja niistä koituneet haitat. Monet Eurooppaan paenneista irakilaisista eivät halunneet paeta maasta ja jättää perhettään tai ystäviään heti

ISIS:in väkivaltaisuuksien alettua, vaan jäivät seuraamaan, kuinka tilanne kehittyy. Väkivaltaisuuksien olivat kuitenkin jatkuneet tehden Irakin sosio-ekonomisista olosuhteista lähes mahdottomat elää. Kun samalla ensimmäisiä tietoja aiemmin Eurooppaan paenneiden irakilaisien ja syyrialaisien positiivisista kokemuksista alkoi levitä sosiaalisen median välityksellä, yhä useampi tarttui tilaisuuteensa lähteä kohti Eurooppaa ja myös sen pohjoisosassa sijaitsevaa Suomea. (IOM Iraq 2016 Maahanmuuttovirasto 2016.)

2.3 Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja Suomeen suuntautunut irakilaispakolaisuus

Maailmassa on enemmän pakkomuuttajia kuin koskaan sitten toisen maailmansodan (Lyytinen 2019, 17). Tämä todellisuus konkretisoitui myös Euroopassa viimeistään vuoden 2015 aikana, kun Euroopan unionissa haettiin turvapaikkaa useammin kuin koskaan unionin historian aikana. Tätä poikkeuksellisesta ilmiöstä kuvatessa käytetään usein ilmaisuja ”maahanmuutto- tai pakolaiskriisi” (ks. Lyytinen 2019; Georgiou & Zaborowski 2017). Kun EU:n jäsenvaltioiden lisäksi huomioidaan sen ulkopuolelle kuuluvat Norja ja Sveitsi, ensimmäisiä turvapaikkahakemuksia jätettiin yhteensä yli 1,3 miljoonaa. Tämä oli määrältään lähes kaksinkertainen verrattaessa aiempaan ennätyslukemaan vuodelta 1992. (PEW 2019.) Turvapaikkahakemusten poikkeuksellinen määrä tulee selvästi esille myös, kun sitä verrataan vuotta 2015 edeltäviin lähivuosiin. Esimerkiksi vuonna 2013 EU:n lisäksi sekä Norjassa että Sveitsissä jätettiin ensimmäisiä turvapaikkahakemuksia yhteensä hieman yli 400 000. Seuraavana vuonna (2014) luku nousi vajaaseen 600 000:een.⁴ (Eurostat 2019; PEW 2019.)

Kolmea määrällisesti suurinta kansallisuutta vuonna 2015 Eurooppaan saapuneista turvapaikanhakijoista edustivat syyrialaiset, afganistanilaiset sekä irakilaiset. Syyrialaisien osuus turvapaikanhakijoista oli yli 50 %, irakilaisien osuuden jäädessä vain 7,1%:iin (IOM 2016a). Suomessa tulijamäärät konkretisoituivat kuitenkin päinvastaisella tavalla. Kun Suomesta haki vuonna 2015 turvapaikkaa edellä jo mainittu 32 478 ihmistä, oli näistä jopa 20 485 (63%) henkilöä kotoisin Irakista syyrialaisien määrän jäädessä 877:ään hakijaan (2,7%). (Maahanmuuttovirasto 2016.)

⁴ Vuoden 2015 jälkeen turvapaikkahakemukset ovat vähentyneet selvästi. Vaikka 2016 ensimmäisiä turvapaikkahakemuksia jätettiin lähes sama määrä kuin vuonna 2015, niin hakemusten määrä oli vuonna 2017 pudonnut jo alle 700 000:een ja suunta on jatkunut samana tähän päivään saakka. Turvapaikanhakijoiden lukumäärät perustuvat Eurostatin (2019; 2019b) tilastoihin, joita täydensin tarkastelemalla erikseen EU:n ulkopuolisten valtioiden, Norjan ja Sveitsin, kansallisia tilastoja (UDI 2019, SEM 2019).

Vuosi 2015 ei kuitenkaan ole ensimmäinen kerta, kun modernin Irakin rajat ylittävä pakolaisuus on johtunut aina Suomeen asti. Marko Juntunen (2016, 43) kirjoittaa, kuinka laajamittaista Eurooppaan kohdistunutta irakilaispakolaisuutta oli jo Persianlahden sodan (1990-1991) jälkeen sekä sitä seuranneen kauppasiirron aikoihin. Yhdeksänkymmentäluvun vilkkaimpina aikoina Suomi vastaanotti runsaat tuhat irakilaista ja näin Suomeen syntyi ensimmäistä kertaa irakilainen yhteisö. 2000-luvun vuosina irakilaisten turvapaikanhakijoiden määrä oli enimmillään ollut noin tuhat henkilöä, joten vuosi 2015 oli historiaan nähden hyvin poikkeuksellinen. Suomen sisäasiainministeriö ei osannut antaa yksiselitteistä syytä siihen, miksi irakilaiset osoittivat poikkeuksellista kiinnostusta juuri Suomea kohtaan. Ministeriö ei nähnyt, että suomalainen sosiaaliturva, työmarkkinat tai muut yhteiskunnalliset tekijät olisivat toimineet houkuttelevina tekijöinä, vaan turvapaikanhaun kasvun taustalla olisi pikemminkin muutokset lähtö- ja kauttakulkumaiden olosuhteissa. Toisaalta Juntunen (2016, 54) osoittaa, kuinka hänen näkemyksensä poikkeaa osittain ministeriön näkemyksestä: niin lähtö- kuin kauttakulkumaiden olosuhteilla oli varmasti omat vaikutuksensa irakilaispakolaisten päätökseen yrittää Suomeen⁵, mutta näiden lisäksi Suomeen liittyi myös omia erityisiä vetovoimatekijöitä (Juntunen 2016; Koikkalainen & Nykänen 2019).

Juntunen (2016) ohella myös Koikkalainen & Nykänen (2019) nostavat esiin kuinka suurella osalla irakilaisista turvapaikanhakijoista oli samansuuntaisia ennakkokäsityksiä Suomesta. Näissä mielikuvissa Suomi näyttäytyi rauhallisena, ihmisoikeuksia kunnioittavana maana, jossa on korkea elintaso ja hyvät kouluttautumis- sekä työllistymismahdollisuudet. Myös tiedot nopeasta oleskeluluvan käsittelytahdist ja mahdollisuudesta tuoda perhe maahan olivat motivoivia tekijöitä. (Jauhiainen 2017b, 24–25; Juntunen 2016 55–62; Koikkalainen & Nykänen 2019, 124, 131.) Suomi oli selvästi poikkeuksellisen mielenkiintoinen kohdemaahan Irakista lähteneille ihmisille. Irakilaisten motivaatioon haakeutua juuri Suomeen liittyi merkittävä erityispiirre: teknologisoituminen. Kommunikatioteknologialla eli älypuhelimilla ja niiden kautta sosiaalisella medialla oli ennen näkemätön vaikutus osana vuoden 2015 ”pakolaiskriisiä”. Tämä näkyi erityisesti irakilaisten kohdalla, kun Facebookiin alkoi kesästä 2015 lähtien syntyä lukuisia keskusteluryhmiä, jotka avasivat aivan uudenlaisen näkökulman pakolaisuuskokemuksesta. Esimerkiksi

⁵ Pitkään jatkuneet väkivaltaisuuDET ja turvattomuus Irakissa (mm. Koikkalainen & Nykänen 2019, 122–124) ja toisaalta esimerkiksi Suomen naapurimaiden, Ruotsin, Norjan ja Tanskan 2000-luvulla kiristynyt turvapaikkapolitiikka suhteessa Irakin kansalaisiin (Juntunen 2016, 55).

Juntunen (2016, 57) kutsuu tätä ilmiötä ”Facebook-sukupolven siirtolaisuudeksi” (arabiaksi *hijrat al facebokiyin*).

Irakilaisten turvapaikanhakijoiden kohdalla sosiaalinen media hahmottuu erittäin tärkeäksi tiedonlähteeksi. Internetin ja sosiaalisen median kautta turvapaikanhakijoilla ei ollut käytössä ainoastaan kohdemaiden tai uutismedian välittämää tietoa, vaan myös toisten irakilaisten jakamia kuvia, videoita ja tarinoita. (IOM 2016b, 10; Koikkalainen & Nykänen 2019, 124). Luotettavan lähteen ”varmana tietona” kertoma huhu toimii usein tehokkaammin kuin esimerkiksi valtioiden viranomaisviestintä, joka saattaa pyrkiä vähentämään kyseisen maan vetovoimaisuutta. Sosiaalisen median välittämä informaatio, mutta myös disinformaatio, vaikuttivat erityisen vahvana tekijänä juuri Suomeen tulleiden irakilaisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa siten, että jopa koko matkan suunta saattoi vaihtua tilanteessa, jossa tuttu sosiaalisen median lähde kertoi esimerkiksi siitä, kuinka Suomen pääministeri tarjoutui majoittamaan turvapaikanhakijoita omakotitaloonsa. (Juntunen 2016, 62; Koikkalainen & Nykänen 2019, 125.)

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Pakolaistutkimus Suomessa

Tutkimukseni painopiste on tarkastella irakilaisen turvapaikanhakijoiden luottamuksen piirteitä ja rakentumista Suomessa. Tekemieni metodologisten valintojen kautta pyrkimykseni on nostaa esiin suomalaisen yhteiskunnan marginaalissa elävien turvapaikanhakijoiden ääniä ja kokemuksia heidän itsensä kertomana. Tutkimukseni aihepiirin, lähestymistapani ja tutkimuksessani käyttämäni kirjallisuuden kautta pro gradu -tutkielmani paikantuu osaksi siirtolais- ja pakolaistutkimuksen piirissä käytäviä tieteellisiä keskusteluja luottamuksesta ja sen eri merkityksistä suhteessa pakolaisiin. Pakolaistutkimuksen kenttä (*refugee studies*) on laajentunut vuosien aikana ja tutkimusala kattaa nykyään pakolaisuuden lisäksi myös muun pakkomuuton (Chimni 2009; Turton 2003; Lyytinen 2019, 22). Tutkimusalan laajentumisesta, mutta myös pakolaistutkimukseen kohdistuneesta kritiikistä⁶ johtuen, pakolaistutkimuksen rinnalle on syntynyt pakkomuuttotutkimuksen tutkimusala (*forced migration studies*). Pakolais- ja pakkomuuttotutkimus nähdään kuitenkin usein synonyymeina tai yhtenä tutkimusalanana ja esimerkiksi Suomessa pakolaistutkimuksen käsite on yleisesti käytössä kattaen myös pakkomuuttotutkimuksen esittämät vaatimukset ja näkökulman. (Lyytinen 2019, 22.)

Toimittamassaan vuonna 2019 julkaistussa kokoomateoksessa *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*, Eveliina Lyytinen kartoittaa ansiokkaasti suomalaisen pakolaistutkimuksen parissa käytävää tieteellistä keskustelua nostamalla esiin viimeaikaisia suomenkielisiä tieteellisiä tutkimuksia. Vuodesta 2005 alkaen tutkittua tietoa on ollut tarjolla yhä kasvavissa määrin. 2000-luvun alun jälkeisissä tutkimuksissa aiheet ovat käsitelleet muun muassa eri etnisiä ryhmiä (Huttunen 2006; Kosonen 2008; Juntunen 2016), pakolaisten uskonnollisia identiteettejä (Säävälä 2008), Suomen palautuspolitiikkaa (Hautaniemi, Juntunen & Sato 2013; Saarikkomäki ym. 2018; Bodström 2020) sekä kiintiöpakolaisia ja paperittomia (Leppäkorpi 2011; Keskimäki, Turtiainen 2012; Nykänen & Kuusio 2014). Näiden lisäksi etenkin yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat ovat olleet tutkimusten kiinnostuksen kohteina (Lähteenmäki 2013; Björklund 2014; Kaukko 2015).

⁶ B.S. Chimni (2009) on esittänyt kritiikkiä pakolaistutkimusta (*refugee studies*) ja sen historiasta juontavia konventioita kohtaan. Chimni näkee pakolaistutkimuksessa rakenteellisia ongelmia, joiden vuoksi tutkimusala ei ole kyennyt riittävään itsereflektioon suhteessa ympäröivään maailmaan, vallassa olevaan politiikkaan ja tutkimuskohteisiinsa. Chimi ei kiistä pakolaistutkimuksen ansioita, mutta peräänkuuluttaa uutta lähestymistapaa. Pakkomuuttotutkimus (*forced migration studies*) pyrkii tunnistamaan tutkimuksen taustalla vaikuttavat diskurssit ja irrottautumaan pakolaistutkimuksen kolonialistisista perinteistä. (ks. myös Turton 2003.)

Myös pakolaisten terveyttä (Pirinen 2008; Mölsä ym. 2014; Kuittinen ym. 2014) sekä pakolaisten kanssa tehtävää viranomais- ja sosiaalityötä (Turtiainen 2008; 2012; 2014) on tutkittu yhä enenevissä määrin. Vuoden 2015 jälkeen muun muassa vastaanottokeskukset (Kelahaara & Mattila 2017), kielteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat (Könönen & Vuolajärvi 2016) ja turvapaikanhakijoiden mielenilmaukset (Horsti 2017; Näre 2018) ovat olleet eri tutkimusten kiinnostuksen aiheina.

Pakolais- ja pakkomuuttotutkimuksen saralta sain tutkielmaani vaikutteita etenkin Kati-Turtiaisen väitöskirjasta *Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities*. Kyseessä on vuonna 2012 julkaistu sosiaalityön väitöskirja, joka auttoi työni jäsentelyssä ja teoretisoinnissa. Turtiaisen tapaan pyrin siihen, että tutkimukseni vastaisi lähestymistavaltaan ja sisällöltään pakkomuuttotutkimusta. Turtiainen nojaa käsityksensä Chimnin (2009) ja Turtonin (2003) ajatteluun pakkomuuttotutkimuksesta, jossa painottuvat pakolaisuuden tutkimukseen liittyvät erityiset eettiset tekijät. Ensinnäkin tutkimuksen tulee pyrkiä parantamaan pakkomuuttajien tilannetta. Lisäksi eettisesti laadukkaassa pakkomuuttotutkimuksessa tulee myös voida kyseenalaistaa nykyistä politiikkaa tai käytäntöjä tukevia, tieteellisiäkin, kategorisointeja ja yleistyksiä (Turtiainen 2012, 17). Itse näen pakolaistutkimuksen ja pakkomuuttotutkimuksen käsitteiden semantiikassa paljon samaa kuin traditionaalisen teorian ja kriittisen teorian välisessä eronteossa (ks. luku 4.2.1) Tästä näkökulmasta tarkasteltuna pakkomuuttotutkimusta voisi nimittää myös kriittiseksi pakolaistutkimukseksi.⁷

Turtiaisen (emt.) myötä myös syntyi ajatus laajentaa kandidaatin tutkielmassani käyttämäni teoriapohjaa. Hänen esimerkinsä myötä nostin tunnustamisen teorian (Hegel 1978; Taylor 1992; Honneth 1995; 2007) yhdeksi keskeiseksi käsitteeksi tutkimuksessani, sosiaalisen pääoman (mm. Bourdieu 1986; Putnam 1993; Ilmonen 2000; 2004) ja luottamuksen (mm. Granovetter 1973; Luhmann 1979; Seligman 1997; Ilmonen 2000; Scranton 2008) käsitteiden rinnalle. Myös Euroopasta turvaa hakevien ihmisten kokemuksia inhimillisen turvallisuuden näkökulmasta käsittelevää väitöskirjaa tekevän Laura Sumarin (2019) ajatukset ohjasivat omaa ajatteluani. Tämä tapahtui etenkin litterointi- ja analyysivaiheessa, jolloin päädyin nostamaan esiin aineistostani toistuvasti nousevan turvallisuuden teeman. Sumarin kanssa käydyt sähköpostikeskustelut johtivat minut lopulta Eveliina Lyytisen jäljille ja sitä kautta syvemmälle suomalaisen pakolaistutkimuksen

⁷ Käsite ”critical refugee studies” on tiedonhakuni perusteella varsin uusi kansainvälisessä tutkimuksessa käyttöön otettu käsite (UCHRI 2019; The Critical Refugee Studies Collective 2019).

maailmaan. Oli myös ilahduttavaa huomata, kuinka Lyytinen käyttää tutkimushankkeeseen turvapaikanhakijoiden karkotettavuudesta lähestymistapanaan taistelevan tutkimuksen metodologioita (Suoranta & Ryytänen 2014). Olin aiemmin päätenyt omassa tutkimuksessani samaan ratkaisuun ja oli rohkaisevaa saada tukea näkemykselleni.

3.2 Sosiaalinen pääoma, luottamus ja tunnistaminen

Pohdittaessa perustavanlaatuista kysymystä siitä, miten yhteiskunta toimii tai on ylipääntään mahdollinen, ollaan sosiaalitieteiden perusasioiden parissa. Ihmisten välisiä sosiaalisia verkostoja voidaan pitää yhteiskunnan rakentumisen kulmakivenä ja esimerkiksi sosiologian klassikoista lähes jokainen on kiinnostunut yhteiskunnallisten muutosten ja sosiaalisten verkostojen välisistä vaikutuksista. (Kouvo 2014b, 137.) Samalla kun sosiaaliset verkostot ovat yhteiskunnan rakenteiden välttämättömiä rakennuspaloja, niiden merkitystä voidaan pitää välttämättömänä myös yksilön jokapäiväiselle elämälle, hyvinvoinnille ja identiteetille (mm. Honneth 1995; Kotkavirta 2000, 10; Arnkill & Seikkula 2005; Turtiainen 2012). Sosiaali- ja taloustutkimuksen parissa verkostot nähdään usein yhtenä keskeisenä *sosiaalisen pääoman* elementtinä (Field 2004, 50–57; Kouvo 2014b; 144). Vaikka sosiaalisen pääoman termille ei ole olemassa yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää (Keskinen & Teräs 2008, 9; Raatikainen 2011, 25), niin yleisesti sosiaalisen pääoman osatekijöinä pidetään yksilöiden välisiä sosiaalisia siteitä ja verkostoja sekä vastavuoroisuutta ja siihen liittyviä normeja ja luottamusta (mm. Bourdieu 1986; Coleman 1988; Putnam 1993; Ilmonen 2000; Woolcock 2000). Myös Jarkko Keskinen ja Kari Teräs (2008) kirjoittavat, että eri määritelmien kirjosta huolimatta sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan sellaisia resursseja, jotka yksilö voi saada käyttöönsä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa (emt., 10).

Keskeinen sosiaalisen pääoman ympärillä käytävän tieteellisen keskustelun kysymyksistä on koskenut sen suhdetta *luottamuksen* käsitteeseen. Sosiaalisen pääoman tapaan myös luottamusta voidaan pitää jokapäiväisenä, arkisena ilmiönä, mutta samalla olennaisena tekijänä ihmisten arjessa. Se ymmärretään usein intuitiivisesti ja ihmisten arkielämässä luottamusta pidetään yleensä itsestäänselvyytenä. (Raatikanen 2010, 35; Harisalo & Miettinen 2010, 23.) Sosiaalisen pääoman ja luottamuksen yhteys nähdään usein erottamattomana ja siten, että ne toimivat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa (Putnam 1993; Turtiainen 2012, 44). Luottamus voidaan nähdä niin sosiaalisen pääoman lähteenä (mm. Putnam 1993; Fukuyama 1995; Iisakka 2006, 25) kuin muotona tai lopputuloksena (mm.

Coleman 1998; Keskinen & Teräs 2008, 12). Tutkimuskirjallisuudessa luottamuksen käsite jaetaan usein analyttisesti kahteen osaan. Kun käsitettä tarkastellaan ihmisten välisenä ilmiönä, puhutaan yleensä yksinkertaistetusti *luottamuksesta* (*trust, interpersonal trust*) tai *sosiaalisesta luottamuksesta* (*social trust*) (Luhmann 1979; Ilmonen & Jokinen 2002, 12–13; Bäck 2019). Sen sijaan, kun tarkastelun alla on luottamuksen kohdistuminen abstrakteihin instituutioihin tai organisaatioihin, käytetään tutkimuskirjallisuudessa pääsääntöisesti *luottavaisuuden* (*confidence*), *systemaattisen luottamuksen* (*system trust*) tai *poliittisen luottamuksen* käsitteitä (*political trust*) (Luhmann 1979; Seligman 1997; Jälä 2006; Kestilä-Kekkonen & Viento 2019).

Lukemani tutkimuskirjallisuuden perusteella sosiaalisen pääoman ja luottamuksen yhteys nähdään pääsääntöisesti erottamattomana ja ne toimivat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa. Myös tutkimusaineistoni tukee samansuuntaista tulkintaa. Tarkempi perehtyminen haastateltavieni subjektiivisiin luottamuksen kokemuksiin vaatii sosiaalisen pääoman käsitteen ohella myös toisenlaista teoreettista lähestymistapaa. Toimivaksi analyttiseksi työkaluksi osoittautui Turtiaista (2012) mukaillen Axel Honnethin hahmottelema (1995) *tunnustamisen* (*anerkennung, recognition*) teoria. Analyysissään Honneth (emt.) jakaa tunnustamisen kolmeen eri kenttään, joita ovat *rakkaus* (*love*), *oikeudet* (*rights*) ja *solidaarisuus* (*solidarity*)⁸. Näiden kenttien kautta saatu tunnustus vaikuttaa yksilön identiteetin eri puoliin. Honneth (emt.) esittää tämän erilaisten itsesuhteiden kautta. Nämä suhteet ovat *itseluottamus* (*self-confidence*), *itsekunnioitus* (*self-respect*) ja *itsearvostus* (*self-esteem*). Rakkauden kentältä yksilö voi saada itseluottamusta, oikeuksien kentältä itsekunnioitusta ja solidaarisuuden kentän kautta yksilön itsearvostus voi kasvaa. Honnethin tunnustamisen teorian keskeisenä väitteenä voidaan pitää, että ihminen tarvitsee rakkautta, kunnioitusta ja arvostusta luodakseen ja säilyttääkseen positiivisen identiteetin sekä pystyäkseen toimimaan sosiaalisessa maailmassa. (Pirhonen 2015, 27–28; Laitinen 2011.)

⁸ Suomenkielisessä tunnustamisen teoriaa käsittelevissä tieteellisissä teksteissä Honnethin (1995) tunnustamisen kentät on pääsääntöisesti nimetty *rakkauden*, *kunnioituksen* ja *arvostuksen* kentiksi. Tämän tutkimuksen osalta pitäydyn tässä ”suomalaisessa konventiossa” jakamalla tunnustuksen kentät muun muassa Laitisen (2007), Hirvosen (2013) ja Särkelän (2019) käyttämän suomennuksen mukaisesti.

3.2.1 Sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman tutkimuksen juurten nähdään yleisesti olevan taloustieteen ja sosiologian historiassa (mm. Ilmonen 2000, 9; Kajanoja 1999, 7; Raatikainen 2011, 26). Yhteiskuntatieteelliseen teoriaan ja keskusteluun sosiaalisen pääoman käsite on tullut etenkin sosiologian tutkimuksen kautta. Sosiaalisen pääoman ”sosiologisten juurien” voi nähdä ulottuvan ainakin 1800-luvulle. Esimerkiksi saksalainen sosiologi ja filosofi Ferdinand Tönnies sekä ranskalainen sosiologi ja antropologi Emile Durkheim pohtivat perinteiseen yhteisöllisyyteen perustuvan murtumisen vaikutuksia ihmisten väliseen vuorovaikutukseen (Tönnies 2001; Durkheim 1984).

Tönnies (2001) pohtii yhteisöllisyyden eli sosiaalisten siteiden muutosta traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan kautta jakamalla yhteiskunnan sosiaaliset siteet kahteen erityyppiin: *Gemeinschaftiin* (*community*) ja *Gesellschaftiin* (*society*)⁹. Keskeinen ero näiden yhteisöä tai yhteiskuntaa kuvailevien käsitteiden kohdalla liittyy yksilöiden sosiaaliin suhteisiin ja siteisiin. *Gemeinschaftin* tapauksessa sosiaalinen suhde on toiminnan päämäärä tai itsetarkoitus, kun *Gesellschaftissa* sosiaalinen toiminta ja sosiaalinen suhde ovat toiminnalle yksilöllisesti asetettujen päämäärien toteuttamisen väline. Ensimmäisen käsitteen sosiaalisia suhteita kuvaa parhaiten ystävyys ja sen osapuolten kokonaisvaltaisen sitoutuminen, jälkimmäistä taas sosiaalisten suhteiden välineellisyys, jossa keskeistä on etenkin taloudellisuus ja markkina-arvot. (Emt., 22–91.)

Durkheim (1984, 84–85) puolestaan lähestyy yhteiskunnan sosiaalisia siteitä *mekaanisen* ja *orgaanisen solidaarisuuden* kautta. Durkheimin ajattelu poikkeaa Tönniestä. Siinä missä Tönnies (2001) esitti modernin yhteiskunnan loitontavan yksilöitä toisistaan, Durkheim näki asian päinvastoin. Durkheimille (1984) yksilöllistyminen lisäsi ihmisten keskinäistä riippuvuutta. Sosiaalisen kehityksen myötä mekaaninen solidaarisuus heikkenee, mutta ei katoa. Mekaanisen solidaarisuuden sijasta yhteiskunta pysyy koossa eriytyneen työnjaon kautta. Tämä synnyttää orgaanista solidaarisuutta. Orgaaninen solidaarisuus ei vaadi samanlaisuutta ja johtaa kasvavaan yksilölliseen vapauteen. Ihmiset tarvitsevat toisiaan koska he suorittavat erilaisia, toisiaan täydentäviä tehtäviä. (Durkheim 1990, 127–

⁹ Gemeinschaft (*community*) viittaa traditionaaliseen, esimoderniin yhteisöön, jossa yksilön ja yhteisön suhdetta määrittävät vahvat yhteisösidokset. Sosiaaliset suhteet perustuvat tuttuuteen, intiimiyteen ja tunteisiin. Keskeisiä instituutioita ovat perhe, kylä, naapurusto ja suku. Gesellschaft (*society*) perustuu yksilön autonomiaan ja sosiaalisia suhteita luonnehti persoonattomuus, itsekäs päämäärähakuisuus sekä rationaalisuus. Keskeisiä instituutioita ovat kaupunki, kansakunta, valtio ja talouselämä. (Tönnies 2001, 22–91.)

128.) Yhteisössä täytyisi kuitenkin vallita riittävän suuri yksimielisyys siitä, mitkä arvot ovat päteviä ja noudattamisen arvoisia. Mikäli yhteiskunnassa ei vallitse riittävän syvä arvokonsensus, on siitä seurauksena anomian tila, joka viittaa yksilön juurettomuuden ja normittomuuden kokemukseen, tuntemukseen siitä, etteivät mitkään säännöt ole päteviä ja ettei normeihin voi luottaa. (Durkheim 1985, 297–304.) Tällainen kokemus voi syntyä esimerkiksi, kun ihminen menettää työpaikkansa tai muuttaa vieraaseen maahan asumaan (Aro & Jokivuori 2010.)

Vuoden 1990 alkupuolelta lähtien sosiaaliseen pääomaan ja siitä esitettyihin eri teorioihin liittyvät taustat ja keskustelut ovat kytkeytyneet vahvasti etenkin kolmen eri henkilön tutkimuksiin ja teorioihin. James Coleman (1988), Pierre Bourdieu (1986) ja Robert Putnam (1993) tutkivat sosiaalista pääomaa omista lähtökohdistaan 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. James Colemanin artikkelia ”Social Capital in Creation of Human Capital” (1988) on pidetty yhtenä tärkeimmistä sosiaalista pääomaa käsittelevistä teksteistä. Teksti nosti sosiaalisen pääoman yhdeksi yhteiskuntatieteiden keskeisimmäksi tutkimusalueeksi ja puheenaiheeksi. (Kajanoja 1999, 7; 2009, 73). Artikkelia on myös pidetty ensimmäisenä¹⁰ perusteellisena sosiaalisen pääoman käsitteen määritelmänä (Kajanoja 1999, 7; 2009, 73). Coleman edusti sosiologian angloamerikkalaista keskustelua, kun taas Pierre Bourdieun on nähty edustavan tutkimuksen eurooppalaista puolta (Woolcock, 39). Vaikka Colemania ja Bourdieuta voidaan pitää sosiaalisen pääoman nykykäsitteksen keskeisimpinä tekijöinä, niin todellisen läpimurron käsite teki 1990-luvun alkupuolella Robert Putnamin Italiaa käsittelevän teoksen *Making Democracy Work* (1993) myötä (mm. Ellonen 2008, 31; Ilmonen 2004, 102; Siisiäinen 2005, 89). Putnamin, Colemanin ja Bourdieun sosiaalista pääomaa koskevien määritelmien yhtäläisyyksistä huolimatta niitä erottaa yksi tekijä: se, nähdäänkö sosiaalinen pääoma yhteisön vai yksilön ominaisuutena (Roos 2013, 143).

Putnam (1993; 2000) tarkoittaa sosiaalisella pääomalla kansalaisten välisiä siteitä ja sosiaalisia verkostoja sekä niissä syntyviä luottamuksen ja vuorovaikutuksen normeja, jotka

¹⁰ James Colemanin nostaminen sosiaalisen pääoman nykykäsitteen ensimmäiseksi määrittelijäksi on osittain kiistanalaista. Muun muassa Alejandro Portes (1998, 3–5; 2001, 1) pitää Pierre Bourdieun artikkelia *The Forms of Capital* (1986) ensimmäisenä nykyaikaista sosiaalista pääomaa koskevaa teoriaa analysoineena ja määrittelevänä teoksena ja ihmettelee kuinka Coleman ei mainitse Bourdieuta omassa tutkimuksessaan. Portesin (emt.) näkemyksen mukaan Bourdieun teoria jäi mahdollisesti vähemmälle huomiolle tiedemaailmassa, koska ensimmäinen Bourdieun sosiaalista pääomaa koskenut määritelmä julkaistiin vuonna 1980 ranskankielisenä eikä se tavoittanut tällöin englanninkielistä tiedemaailmaa.

edistävät yhteisöjen ja yhteiskuntien tehokkuutta mahdollistaessaan koordinoitun toiminnan (Hyypä 2004, 381; Iisakka & Alanen 2006, 8; Putnam 1993, 167; Putnam 2000, 18). Hänen ajattelunsa mukaan sosiaalisen pääoman eri osat muodostavat luottamuksen välityksellä itseään ruokkivan kehän (Ilmonen 2004, 101; Putnam 1993, 180). Putnamille sosiaalinen pääoma on ennen kaikkea *sosiaalinen ja kollektiivinen resurssi, joka toimii funktionaalisessa suhteessa yhteisten päämäärien ja 'kollektiivin hyvien' tuottamiseen ja ylläpitämiseen* (Putnam 1993, 180; Ruokonen & Mäkelä 2005, 27).

Sosiologi Michael Woolcock (2000, 17) on esittänyt, että sosiaalisen pääoman käsite tiivistyy arkipäivän viisaudesta kumpuavasta aforismista: ”It’s not what you know, it’s who you know.” (”Kyse ei ole siitä, mitä tiedät, vaan keitä tunnet.”). Hän kirjoittaa Pierre Bourdieun (1986) ajatusten suuntaisesti, että tämä arkipäivän viisaus on syntynyt kokemuksista, joissa sisäpiirin jäsenyys voi edesauttaa yksilöä esimerkiksi kun kilpaillaan työpaikoista. Myös ystävät ja perhe voidaan nähdä välineellisenä sosiaalisena pääomana. He toimivat turvaverkkoamme kovina aikoina. (Woolcock 2000b, 27.) Siinä missä Putnamille sosiaalisessa pääomassa on kyse etenkin yhteisöllisistä resursseista, Bourdieulla kyse on ensisijaisesti yksilöllisistä, erilaisten pääomien kenttien sisällä käytävistä resursseihin liittyvistä kamppailuista. (Roos 2013, 142–143.) Bourdieu (1986) määrittelee sosiaalisen pääoman olevan *aktuaalisten tai potentiaalisten resurssien kokonaisuus, joka liittyy enemmän tai vähemmän institutionalisoituneiden tuttavuus- ja arvostussuhteiden omaamiseen eli ryhmäjäsenyyteen* (ks. Ruuskanen 2001, 26). Toisin sanoen bourdieulainen sosiaalinen pääoma on ryhmän jäsenten tuottamaa pääomaa, joka syntyy, kun ryhmän eri jäsenet panostavat (*invest*) toistensa välisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Turtiainen 2012, 44).

James Colemanin (1988) sosiaalisen pääoman määritelmä voidaan nähdä putnamilaisen ja bourdieulaisen määritelmän kombinaationa. Colemanin näkemyksessä yhdistyvät sekä Putnamin näkemys, jossa sosiaalinen pääoma on sosiaaliseen rakenteeseen kuuluva toimijoiden käytössä oleva voimavara että Bourdieun lähtökohta, jossa sosiaalinen pääoma nähdään yksilöitä hyödyttävänä resurssien joukkona. (Kaunismaa 2000, 122.) Coleman määrittelee sosiaalisen pääoman *sosiaaliseen rakenteeseen liittyväksi, tuottavaksi resurssiksi, joka helpottaa toimijoiden intentionaalista toimintaa* (Iisakka & Alanen 2006, 8). Kun Putnamille sosiaalisen pääoman funktionaalisuus liittyy ennen kaikkea kollektiiviin resursseihin, niin Colemanille käsite on funktionaalisessa suhteessa yksilöiden omien päämäärien tavoittelemiseen. (Ruokonen & Mäkelä 2005, 27). Sosiaalinen pääoma on

tuottavaa ja mahdollistaa sellaisten tavoitteiden saavuttamisen, jotka eivät olisi mahdollisia ilman tätä pääomaa. (Coleman 1988, 98). Colemanin (emt.) teoriassa sosiaalinen pääoma koostuu kolmesta eri muodosta. Ensinnäkin sosiaaliseen rakenteeseen liittyy *velvoite toimia vastavuoroisesti*. Tähän liittyy myös ajatus luottamuksesta toisten vastavuoroisuuteen. Toinen sosiaalisen pääoman muoto on sosiaalisiin suhteisiin liittyvä *informaation kulku*, joka tehostaa yksilöiden päätöksentekokykyä. Kolmas sosiaalisen pääoman muoto ovat *normit*. Tärkeinä normeina Coleman pitää erityisesti sellaisia, jotka edellyttävät yksilön omista edusta luopumista yhteisen edun nimissä, sillä ne ehkäisevät julkishyödykkeisiin liittyvää vapaamatkustamisen ongelmaa. (Coleman 1988, 100–105; Ruuskanen 2001, 16–17.)

Coleman (1988) näkee, että normit ovat tehokkaita ainoastaan, jos niistä poikkeamisesta voidaan rangaista. Normien ylläpito edellyttää, että sosiaalisen rakenteen tulee olla sulkeutunut koostuen yhteisön sisäisistä tiheistä verkostoista. Sosiaalisen verkoston sulkeutuneisuus asettaa kuitenkin haasteen informaation kululle, sillä vahvoista sosiaalisista yhteyksistä koostuva sulkeutunut sosiaalinen rakenne, jossa verkoston jäsenet tuntevat toisensa, ei ole tiedon leviämisen kannalta erityisen toimiva. (Coleman 1988.) Mark Granovetterin (1973) teoria yhteisöjen heikoista ja vahvoista siteistä soveltuu tämän näkökulman tarkasteluun. Granovetterin näkemys sosiaalisista verkoista jakautui siteiltään vahvoihin ja heikkoihin. Vahvojen siteiden joukot hän näki samankaltaisuuden ja toisilleen tuttujen ihmisten ryhminä, joissa vallitsi voimakas luottamus ja sosiaalinen pääoma. Ongelmana ryhmän tiiviydelle hän näki sen, että se oli samalla myös sulkeutunut, eikä siten liittänyt jäseniään laajempiin sosiaalisiin kokonaisuuksiin. Heikkojen siteiden sosiaaliset verkostot sen sijaan eivät kärsi tästä ongelmasta, vaan pystyvät yhdistämään pidempiäkin sosiaalisia välimatkoja ja liittämään yksityisen verkoston jäsenen osaksi yhteiskuntakokonaisuutta. (Emt., 1361–1362, 1377–1378.) Myös Putnam (2000, 20–23) jakaa sosiaalisen pääoman eri tyyppeihin. Hän seuraa Gittelin ja Vidalin (1998, 15) jalostamaa¹¹ erottelua sitovasta (*bonding*) ja yhdistävästä (*bridging*) sosiaalisesta pääomasta. Näkemys muistuttaa paljolti Granovetterin (1973) jaottelua. Putnam näkee (2000), että *sitova sosiaalinen pääoma perustuu tiiviisiin ryhmänsisäisiin suhteisiin ja lujittaa näitä*

¹¹ Gittelin ja Vidalin (1998) ajatus sosiaalisesta pääomasta joko sitovana tai yhdistävänä perustuu osittain Putnamin julkaisemaan teokseen *Making Democracy Work* (1993). Gittel ja Vidal (1998) ottivatkin käyttöön Putnamin luoman käsitteen yhdistävästä sosiaalisesta pääomasta, mutta loivat sen rinnalle sitovan sosiaalisen pääoman käsitteen (emt., 15).

suhteita pikaliiman tavoin, kun taas *yhdistävä sosiaalinen pääoma koostuu ihmisten välisistä heikoista siteistä* ja saa voiteluöljyn tavoin aiemmin toisilleen tuntemattomat ihmiset toimimaan yhteisen päämäärän mukaisesti (emt., 20–22; Kouvo 2014, 145).

Alastair Ager ja Alison Strang (2008) käyttävät sosiaalisen pääoman käsitettä yhtenä teoreettisena viitekehyksenään tarkastellessaan pakolaisten integraatiota Iso-Britanniassa. Ager ja Strang (emt., 177–181) jakavat Putnamia (1993) ja Woolcockia (1998) seuraten sosiaalisen pääoman kolmeen osaan. Kahden edellä mainitun eli sitovan ja yhdistävän sosiaalisen pääoman lisäksi he käyttävät analyysissään *linkittävän (linking)* sosiaalisen pääoman muotoa. Kun yhdistävällä sosiaalisella pääomalla viitataan ryhmän ulkopuolelle suuntautuviin suhteisiin, niin *linkittävällä pääoman muodolla tarkoitetaan erityisesti yhteiskunnan rakenteisiin, kuten valtioon ja sen palveluinstituutioihin liittyviä suhteita*. Aineistonsa perusteella Ager ja Strang (2008) esittävät, että merkittävin pakolaisten kokemus integraatioon liittyvä tekijä liittyi yhdistävään (*bridging*) sosiaaliseen pääomaan. Pienet tekijät, kuten naapurustossa vastaan tulevien ihmisten tervehdykset ja ystävällisyys loivat turvallisuuden tunteen ja kotoisan olon, jotka olivat kaikista merkityksellisimpiä integraatiokokemuksen kannalta. Linkittävän (*linking*) pääoman kohdalla korostui eri instituutioiden valmius ja taidot kohdata maahanmuuttaja-asiakkaita. Maahanmuuttajavoittoisten asuinalueiden sosiaalipalvelut olivat pystyneet vakiinnuttamaan toimintaansa siten, että ne pystyivät vastaamaan pakolaisten erityistarpeisiin joustavasti ja edesauttoivat tällä tavoin integraatiota.

Sosiaalisen pääomaan liittyvillä hyödyillä voi olla myös kääntöpuolensa. Esimerkiksi Alejandro Portes (1998; 2000) ja Venla Salmi (2006, 191) ovat kritisoineet sosiaalista pääomaa käsittelevää kirjallisuutta sen liiallisesta keskittymisestä käsitteen etuihin ja positiivisiin puoliin. Sosiaalisen pääoman heikkoutta on määritelty lähinnä sitä kautta, miten sen puute vaikuttaa yhteisöön. Vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt niin kutsuttu negatiivinen sosiaalinen pääoma, jossa keskeistä on sosiaalisen pääoman seuraukset, ei pääoman määrä tai sen puutteet. Tästä näkökulmasta Salmi määrittelee negatiiviseksi sosiaalisesti pääomaksi sellaisen yhteisöllisyyden, joka myönteisten vaikutustensa ohella tai sen sijasta tuottaa yhteiskunnan näkökulmasta epätoivottuja seurauksia. Yhteisön sisäinen sosiaalinen pääoma ei itsessään ole negatiivista, mutta sen aikaansaamat vaikutukset näyttäytyvät negatiivisina jonkin toisen henkilön tai ryhmän näkökulmasta. (Salmi 2008, 190.)

Bourdieuun (1986) sosiaalisen pääoman määritelmää seuraten sosiaalinen pääoma voidaan nähdä myös erontekojen välineenä. Symbolisen merkkijärjestelmän kautta eri yhteisöjen jäsenet määrittelevät sen, ketkä pääsevät osalliseksi ryhmän sosiaalisen pääoman tuottamista resursseista ja ketkä eivät. Tiiviimmän yhteisön myötä myös rajat tiukkenevat. Näin ollen sosiaalinen pääoma voidaan nähdä syrjäytymistä tuottavana yhteisön ominaisuutena. (Ellonen 2008, 211.) Sosiaalisen pääoman ja yhteisöllisyyden negatiiviset puolet näkyvät usein yhteisöissä, joita leimaa alhainen taloudellinen ja sosiaalinen status. Muita poissulkevan toiminnan lisäksi ryhmän tiiviit sosiaaliset siteet voivat myös rajoittaa ryhmän jäsenten liikkuvuutta ja kahlita ryhmän jäseniä perinteisiin ajattelu- ja toimintamalleihin. (Ruuskanen 2005, 315.)

Sosiaalista pääomaa voidaan lähestyä myös syrjäytymisen näkökulmasta käsin. Iris Aaltio (2010) esittää, että syrjäytymisen mekanismit, kielteiset inhimilliset vuorovaikutussuhteet ja rakenteet voivat olla tulosta syntyneestä sosiaalisesta pääomasta (emt., 456). Maahanmuuton ja työllisyyden kontekstissa sosiaalista pääomaa tutkinut Annika Forsander (2004) tuo esiin sosiaaliseen pääomaan liittyviä rakenteellisia haastavaikutuksia. Hän kirjoittaa kuinka kasvava maahanmuutto haastaa Pohjoismaisille hyvinvointivaltioille tyypillisen, vahvaan sosiaaliseen pääomaan ja yleistyneeseen luottamukseen yhteiskunnallisen koheesion (Emt., 209–210; Kumlin & Rothstein 2005). Maahanmuuton seurauksena sosiaaliseen pääomaan usein kiistattomasti yhdistetyt vahvuudet ovat alkaneet näyttäytyä myös kyseenalaisina ja suorastaan syrjäyttävinä. Aiemmissa tutkimuksissa (mm. Portes & Landholt 1996; Portes 1998; 2000) esitettyjen kriittisten näkökulmien mukaisesti yhteiskunnassa vallitseva vahva sosiaalinen pääoma saattaa vähemmistöryhmän näkökulmasta toteutua poissulkevana elementtinä (Forsander 2004, 210, 215).

Työllistymisellä ja kouluttautumisella nähdään yleisesti olevan selvä positiivinen vaikutus maahanmuuttajien integroitumisessa uuteen yhteiskuntaan (mm. Forsander 2004; Morrice 2007). Tutkimusten perusteella yhteisöt tai yhteiskunnat kuten Pohjoismaiset valtiot, joissa vallitsee voimakas sosiaalinen pääoma, vaikeuttavat huomattavasti maahanmuuttajien osallistumista työmarkkinoille. Tällaisessa ympäristössä työnhakijoiden ja yrittäjien menestys perustuu usein ensisijaisesti heidän omaamaan sosiaaliseen pääomaansa, eikä taitoihin tai taloudellisiin resursseihin, joita heillä mahdollisesti on. Maahanmuuttajien kannalta tällainen tilanne työmarkkinoilla voi johtaa tilanteeseen, jossa he eivät pääse kilpailemaan vapaana olevista työpaikoista huolimatta pätevyystään. (Wal-

dinger 1995; Portes & Landholt 1996; Forsander 2004; Morrice 2007.) Ilmiö on valitettavan ajankohtainen myös Suomessa, kuten Akhlaq Ahmadin (2019) julkisuuttakin saanut artikkeli osoittaa. Ahmad (2019) vertaili tutkimuksessaan nimen vaikutusta työhaussa. Tulosten perusteella suomalaiset työmarkkinat ovat maahanmuuttajien kannalta syrjiviä ja poissulkevia. Pelkästään ulkomaalaiseksi tulkitun nimen perusteella hakijan oli jopa lähes neljä kertaa vaikeampi saada kutsua työhaastatteluun ja esimerkiksi irakilaisella nimellä lähetetyistä 1000:sta hakemuksesta vain 134 sai kutsun haastatteluun (emt., 11, 24).

Tiiviiden sosiaalisten (työmarkkina)verkostojen ja homogeenisen normiperustan seurauksena syntyvä työttömyys vaikeuttaa osaltaan yhteiskuntaan integroitumista (Forsander 2004). Pohjoismaissa vallitseva sosiaalinen pääoma muistuttaakin monessa mielessä enemmän sitovaa kuin yhdistävää muotoa. John Field (2004) kirjoittaa samansuuntaisesti esittäessään, että vahvat sosiaaliset verkostot edistävät etnisyyteen perustuvaa epätasaa ja että tämä koskee erityisesti homogeenisia, voimakkaan sosiaalisen pääoman omaavia valtioita, kuten Pohjoismaita. Field (emt., 78) jatkaa tutkimuskirjallisuuteen pohjaten, että ihmisten on vaikeampi luottaa toiseen henkilöön, jos tämän etninen tausta on toinen kuin hänen omansa. Putnamia (2007, 149) seuraten tämä johtaa siihen, että yhteiskunnallinen moniarvoisuus ja ihmisten erilaiset etniset taustat vähentävät sosiaalista pääomaa.

Christel Kesler ja Irene Bloemraad (2010) kiistävät, että etnisellä monimuotoisuudella olisi selkeä negatiivinen vaikutus yhteiskunnassa vallitsevan sosiaalisen pääoman kanssa. Lukuisiin eri sosiaalista pääomaa ja maahanmuuttoa käsitteleviin tutkimuksiin ja tilastoihin pohjaten Kesler ja Bloemraad (emt., 321) esittävät, että Putnamin (2007) ja muiden (mm. Alesina & La Ferrara 2002) johtopäätökset moniarvoisuuden kielteisistä vaikutuksista sosiaaliseen pääomaan ovat kiistanalaisia. Maahanmuuton vaikutukset kohdemaan yleiseen sosiaaliseen pääomaan ovat moninaisia. Vaikka tieteellistä näyttöä maahanmuuton kielteisistä vaikutuksista voidaankin löytää, niin Kesler ja Bloemraad (2010, 339) esittävät, että tuon korrelaation taustalla ei ole suoraan maahanmuuttajat ja heidän erilaisuutensa, vaan pikemminkin maahanmuuttoon liittyvä politiikka ja siitä juontuvat institutionaaliset käytännöt. Esimerkiksi sosiaalista koheesiota painottavissa ja voimakkaampaa assimilaatiopolitiikkaa puolustavissa (tieteellisissäkin) keskusteluissa (mm. Modood 2005; Spencer & Cooper 2006; Zetter ym. 2006) maahanmuuttajien etnisten identiteettien tukeminen ja ryhmien sisäinen sitova sosiaalinen pääoma nähdään usein ongelmallisina.

Todellisuudessa nämä tekijät eivät vaikuta kielteisesti välittävän tai linkittävän sosiaalisen pääoman muodostumiseen ja siten heikennä integraatiota ympäröivään yhteiskuntaan. Pakolaisten yleensä sitovaksi sosiaaliseksi pääomaksi katsotut etnisen ryhmän sisäiset perhe- ja ystävyys-suhteet ovat monesti välittävän sosiaalisen pääoman lähteitä ja sitä kautta integraatiota edistävä voimavara. (Lamba & Krahn 2003, 357; Ager & Strang 2008, 178–179, 186.) Maahanmuuttopolitiikan ja siihen liittyvien käytäntöjen haasteena onkin, kyetäänpö nämä yhteisöllisyyteen perustuvat ja integraatiota edistävät sosiaaliset voimavarat näkemään vai ajaudutaanko suoraan niitä tukahduttavaan ja kontrolloivaan toimintaan (Lamba & Krahn 2003; Juhila 2006, 131; Ager & Strang 2008).

3.2.2 Luottamus

Sosiaalisen pääoman kanssa sekä empiirisesti että käsitteellisesti hyvin lähellä olevaa luottamusta pidetään yhtenä modernien yhteiskuntateorioiden keskeisimpänä käsitteenä (Endreß 2004, 15) Sosiaalisen pääoman mukaisesti myös luottamusta on tarkastelu niin filosofian, psykologian, politiikan, taloustieteen kuin sosiologian ja sosiaalityön lähtökohdista näkökulmista ja lähtökohdista käsin. Käsitteen moniulotteisuuden vuoksi luottamusta on haastava määritellä ja kuvailla tyhjentävästi. Hieman paradoksaalisesti määrittelyä vaikeuttaa myös eri luottamukseen kohdistunut monitieteellinen kiinnostus, jonka seurauksena luottamuksen käsitteelle on luotu useita erilaisia määritelmiä (mm. Kotkavirta 2000, 57). Samalla luottamusta kuvaavalla sanalla saattaa olla hyvinkin erilaisen merkitys riippuen siitä, minkä tieteenalan keskustelusta on kyse. Määrittelyn haasteellisuus todetaankin lähes jokaisessa lukemassani luottamuksen käsitettä tarkastelevassa tieteellisessä tekstissä. (mm. Möllering 2001; Ilmonen & Jokinen 2002; Hynes 2009; Goodall 2010; Raatikainen 2011; Fuoli & Paradis 2014; Turtiainen 2014; Saarinen 2017.) Suomenkielistä tieteellistä tekstiä kirjoittaessa oman lisähaasteensa tuo eri luottamuksen muotoja kuvailevien englanninkielisten sanojen vaihtelevat käännökset ja tulkintatavat.

Eri tieteenalojen määritelmien perusteella voidaan todeta, että luottamukselle ominaista on se, että sitä rakennetaan suhteessa toisiin ihmisiin ainutlaatuisesti ja yksilöllisten erojen vaikutuksesta. Luottamusta pidetään pääsääntöisesti ennen kaikkea sosiaalisena vuorovaikutussuhteena (Lewis & Weigert 1985; Harisalo & Miettinen 2010, 23). Myös yksilön luottamus tulee ymmärtää sosiaalisena suhdekäsitteenä koska yksilön asenteet ovat koostuneet häntä ympäröivän kulttuurin sosiaalisista muodoista (Saarinen 2017, 15).

Luottamuksen rakentumisella voidaan nähdä olevan kaksi eri suuntaa: yksilöstä yhteiskuntaan päin ja yhteiskunnasta yksilöön päin (Saarinen 2017, 15). Toisaalta luottamusta voidaan tarkastella myös yksilöllisestä näkökulmasta. Etenkin psykologiassa luottamusta on tarkasteltu tavallisesti yksilön persoonallisuuden osana (Raatikainen 2011, 44). Tällöin luottamusta tarkastellaan yksilön piirteenä eli ihmisen taipumuksena luottaa. Tällöin luottamus määrittyy odotukseksi, uskoksi tai tunteeksi, joka nousee yksilön persoonallisuudesta (Lewicki & Tomlinson & Gillespie 2006, 994–996).

Esimerkiksi persoonallisuuspsykologiassa luottamusta on tutkittu yksilön persoonallisuuden kautta. Esimerkiksi Durante (2011) että Oskarsson ym. (2012) ovat tutkineet luottamusta persoonallisuuspsykologian piirreteorian viitekehyksessä ja tulleet tulokseen, että yksilön persoonallisuuspiirteillä on merkittävää vaikutusta luottamuksen kokemiseen. Luottamusta ei kuitenkaan tule redusoida pelkästään persoonallisuuspiirteeksi ja on varottava tekemästä liian suoria päätelmiä luottamuksen, perinnöllisyyden ja persoonallisuuspiirteiden välisistä kausaalisuhteista (Oskarsson 2012, 28; Vierikko 2008, 38). Psykologialla on kuitenkin oma asemansa luottamuksen tutkimuksessa, josta se ulottuu myös muiden tieteenalojen puolelle. Esimerkki tällaisesta on Erik H. Eriksonin (1977) perusluottamusteoria. Eriksonin (1977) mukaan luottamus on osa ihmisen psykososiaalisen kehityksen ensimmäistä perustehtävää ja se muodostuu vauvan ja hänen hoitajansa välisessä onnistuneessa vuorovaikutuksessa. Tuloksena lapselle syntyy sisäinen tunne, että hän voi luottaa toisiin ihmisiin. Epäonnistunut vuorovaikutus sen sijaan tuottaa epäluottamuksen tunteen. (Emt., 223–224.)

Myös sosiologi Anthony Giddens on kirjoittanut luottamuksen syntymisestä osana yksilön varhaislapsuutta. Giddens (1990, 92) liittää luottamuksen onnistuneen tai epäonnistuneen syntymisen osaksi yksilön varhaista sosialisatioprosessia eli primaarisosialisatiota. Luottamuksen voidaan nähdä olevan yksilön identiteetin ydintä ja varhaissozialisatiossa syntyvällä luottamuksella on suuri vaikutus yksilön elinikäisen minuusprojektin onnistumisen kannalta. Jos perusluottamus jää syntymättä, seurauksena on puutteellisella egoidentiteetillä varustettu ihminen ja nämä seuraukset vaikeuttavat pysyvästi elämää. (Ilmonen & Jokinen 2008, 69.) Toisaalta Giddens (1990) korostaa luottamuksen prosessinomaisuutta etenkin modernissa nykymaailmassa, jossa yksilöillä itsellään on suuri vastuu omasta elämästään. Tällöin yksilöllä on johonkin rajaan asti mahdollisuus korjata lapsuuden sosialisatiossa syntyneitä ongelmakohtia ja sitä kautta rakentaa luottavaista identiteettiä. (Emt. 124.) Muireann Ní Raghallaigh (2013) näkee asian samansuuntaisesti,

mutta päinvastaisesta näkökulmasta turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten epäluottamusta käsittelevässä artikkelissaan. Ní Raghallaigh (emt, 84) kirjoittaa osin Santrockiin (2002) ja Mitcheliin (1990) viitaten, että vaikka yksilöiden välisen luottamuksen peruselementit rakentuisivat onnistuneesti varhaislapsuudessa, niin se ei tarkoita, että kyky luottaa säilyisi läpi elämän. Varhaislapsuudessa kehittynyt luottamus voi muuttua epäluottamukseksi erilaisten traumojen myötä. Traumojen taustalla voi olla niin yksittäinen tapahtuma kuin pitkään jatkuneet huonot olosuhteet.

Yksi merkittävimmistä luottamuksen käsitettä kehittäneistä henkilöistä on saksalainen sosiologi Georg Simmel (1900; 1908; ks Möllering 2001; Jalava 2006, 39). Hänelle luottamus on erottamaton osa modernia toimivaa yhteiskuntaa, eräänlainen koossa pitävä side. Ilman ihmisten välistä luottamusta yhteiskunta hajoaisi (Simmel 1950, 318; 1990, 178; Ilmonen & Jokinen 2002, 243; Turtiainen 2012, 41). Yksittäisen toimijan näkökulmasta luottamus on *riittävän varma oletus* (jostakin asiasta), *jonka pohjalle yksilö perustaa toimintansa* (Simmel 1950, 318). Guido Möllering (2001) kiteyttää ajatuksia esittämällä, että Simmelille luottamus on voima (*force*), joka toimii sekä yksilön eduksi että hänen kauttaan. Tuo funktionaalinen voima ei kuitenkaan rajoitu vain yksilöön, vaan toteutuessaan vaikutus ulottuu ihmisten väliseen kanssakäymiseen yleisemmällä tasolla (Emt., 405). Yleisemmällä tasolla toteutuessaan Simmelin tarkoittamaa luottamuksen muotoa kutsutaan tutkimuskirjallisuudessa luottavaisuudeksi (*confidence*) (ks. Jalava 2006, 14). Luottavaisuudessa on kyse ennustettavuudesta ja se kuvaa tilannetta, jossa henkilöiden väliset suhteet ovat epäsuoria ja välittyneitä. (Ilmonen & Jokinen 2002, 12–13.)

Barbara Misztal (1996, 49–50) esittää, kuinka Simmelin vaikutus luottamuksen käsitteen tutkimuksessa on kiistaton. Useat Simmelin analyyseista toimivat edelleen luottamusta tarkastelevien tutkimusten taustalla, joko suoraan tai välillisesti. Näiden analyyksien taustalla on etenkin ajatus luottamuksen funktionaalisuudesta. Mölleringille (2001, 404), jonka käsitys perustuu vahvasti Simmeliin, luottamus on ennen kaikkea *suotaisa oletus liittyen muiden ihmisten tekoihin ja aikeisiin*. Näin ymmärrettynä luottamus toimii perustana niin henkilökohtaiselle riskinoton arvioimiselle (Coleman 1990), yhteistyölle (Gambetta 1988), järjestykselle (Misztal 1996), sosiaaliselle pääomalle (Coleman 1988, Putnam 1995) kuin kyvyllä lievittää moderniin yhteiskuntaan liittyvää elämisen epävarmuutta ja kompleksisuutta (Luhmann 1979; Möllering 2001, 404). Toisaalta Simmelin perintö näkyy myös luottamuksen lähteitä tarkastelevissa analyyseissa. Analyyysit, joissa

luottamusta on tarkasteltu prosessi-, luonteenpiirre- ja institutionaalis-perusteisesti (Zucker 1986), järki- ja tunneperusteisesti (McAllister 1995) tai laskelmointiin, tietoon tai tunnistamiseen perustuen (Lewicki & Bunker 1996), ovat kaikki velkaa Simmelille, joka käsittelee samoja teemoja tarkastellessaan erityisesti tunteiden ja järjen sekä yleisen (*system trust*) ja partikulaarisemman (*personal trust*) luottamuksen välisiä eroja. (Möllering 2001, 404.)

Simmel (1908, 394) ja Giddens (1990, 113) näkevät luottavaisuuden modernien yhteiskuntien keskeiseksi piirteeksi. Siinä missä perinteisessä yhteiskunnassa asiat, kuten sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen järjestys olivat itsestään selviä (*taken-for-granted*), niin modernissa maailmassa yksilö tuntee itsensä muukalaiseksi. Tästä muukalaisuuden kokemuksesta johtuen luottamus muuttuu kognitiiviseksi tietoon perustavaksi reflektoinniksi siitä, mihin ja keihin yksilön kannattaa luottaa. Endreß (2004, 15–30) taas suhtautuu epäilevästi ajatukseen, jonka mukaan luottamus näyttäytyy kognitiivisena rationaalisena valintana, joka perustuu riskinoton arvioimiseen. Endreßin (2004, 17) mukaan Simmelin ja Giddensin edellä kuvattua näkemystä seuraisi ajatus, jossa arkiset luottamukseen perustuvat kohtaamiset vaatisivat jatkuvaa tietoon ja kokemuksiin perustuvaa laskelmointia. Samalla Endreß (emt., 17) huomauttaa, että Simmel (1900, 220) on itsekin kirjoittanut, kuinka modernissa yhteiskunnassa ihmisten välinen ymmärrys on yhä hajanaisempaa ja luottamus rajatumpaa, joka tekee yhteiselon vaatimuksista yhä haastavampia. Endreß (2004, 18) suhtautuu kriittisesti myös ajatukseen, jossa luottamus olisi sosiaalsiin rakenteisiin, kuten ryhmiin, kiinnittynyt ja niiden kautta syntyvä voimavara. Kyseinen näkemys ei pysty selittämään, kuinka luottamus on alun perin syntynyt. Sen sijaan Endreß (2004, 19) yhtyy Lewisin ja Weigertin (1985, 968) ajatukseen siitä, että luottamus on yhteisöjen (dyadien, ryhmien ja laajempien kollektiivien) omaisuutta ja voimavara. Samalla hän allekirjoittaa Misztalin (1996, 25) näkemyksen luottamuksen relationaalisuudesta eli riippuvuudesta suhteessa aikaan ja paikkaan. Endreß päätyy lopulta siihen, että luottamus tulee nähdä samanaikaisesti sekä sosiaalisen kanssakäymisen esirefleksiivisenä edellytyksenä että näiden kanssakäymisten esirefleksiivisenä seuraamuksena.¹² Tällöin esirefleksiivinen luottamus on luottamusta ilman, että tuo luottamus on tietoisesti intentionaalista (Sormunen 2018, 144). Tulkitsen Endreßin näkemyksen luottamuksen esi-

¹² Endreßin (2004) osoittamasta kritiikistä huolimatta myös Simmelin voi nähdä käsitelleen luottamuksen esirefleksiivistä luonnetta, jonka hän näki eräänlaisena selittämättömänä uskona (*faith*), joka pakenee induktiivista päättelyä (Möllering 2001, 404–407).

refleksiivisyydestä olevan yhteydessä turvapaikanhakijoiden tunteisiin ja erityisesti turvallisuuden tunteen inhimilliseen tarpeeseen. Tällöin esireflektiivinen luottamus näyttäytyy yksilön eloonjäämistä suojaavana vaistona, jolloin turvalliseksi koetut kanssakäymiset luovat luottamuksen tunteita.

Risto Harisalo ja Ensio Miettinen (2010) kirjoittavat, että vaikka luottamuksen syntymiseen voivat vaikuttaa niin yksilön persoonallisuustekijät kuin laajemmat yhteiskuntarakenteet, varsinaisesti luottamus saa alkunsa ihmisten välisessä kanssakäymisessä ja vuorovaikutuksessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että luottamuksen lunastaminen alkaa aina puhtaalta pöydältä. Kun ihmiset ovat oppineet esimerkiksi varhaissozialisaation kautta luottamaan toisiinsa, he uskaltavat luottaa myös ventovieraisiin, vaikka näiden luottamuksen arvoisesta toiminnasta ei olisi näyttöä. (Emt., 29–30.) Eric Uslaner (2002, 2–8) nimittää tätä ilmiötä yleistäväksi tai yleiseksi luottamukseksi (*generalized trust*), koska luottamus ventovieraiden välillä ei voi perustua aikaisempaan näyttöön. Yleinen luottamus nähdään yleensä modernin yhteiskunnan ominaisuutena (Seligman 1997, 14; Uslaner 2002, 5; Harisalo & Miettinen 2010, 30). Perinteisten yhteiskuntien ominaisuutena sen sijaan on pidetty niin sanottua rajaavaa luottamusta (*particularized trust*), joka tarkoittaa, että ihmiset luottavat vain läheisiinsä ja oman yhteisönsä väkeen. Vieraisiin luotettiin vasta kun he osoittivat omaksuneensa yhteisön arvot ja tavat (Harisalo & Miettinen 2010, 30; Uslaner 2002, 5). Edellä mainittu tulkinta perinteisten ja modernien yhteisöjen merkityksestä yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen poikkeaa lähes täysin Tönniesin (2001) näkemyksestä *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* mekaniikasta.

Luottamusta voidaan tarkastella ilmiönä, joka mikronäkökulmasta suuntautuu alhaalta ylöspäin eli yksilöstä yhteiskuntaan tai makronäkökulmasta ylhäältä alaspäin eli yhteiskunnasta yksilöihin. Pääsääntöisesti nämä vastakkaiset näkökulmat eroavat siinä, tarkastellaanko luottamusta sosiaalipsykologisenä yksilön ominaisuutena vai sosiologisenä ja kontekstuaalisena yhteiskunnan ominaisuutena. (Delhey & Newton 2003, 4–10.) Jan Delhey ja Kenneth Newton (2003) tarkastelevat artikkelissaan sosiaalisen luottamuksen lähteitä osittain tästä lähtökohdasta käsin. Aiempiin luottamusta käsitteleviin tutkimuksiin nojaten he jakavat sosiaalisen luottamuksen lähteet kahteen osaan: luottamukseen yksilön ominaisuutena ja luottamukseen sosiaalisen rakenteen ominaisuutena. Delhey ja Newton päätyvät analyysissään kuuteen luottamusta tarkastelemaan teoriaan, joista kaksi perustuu

luottamuksen yksilönäkökulmalle ja neljä tarkastelee luottamusta yhteiskunnallisena ilmiönä. (Emt., 101). Tämän jälkeen he testaavat muodostamaansa viitekehystä suhteessa seitsemän eri maan empiiriseen tutkimusaineistoon.¹³

Delheyn ja Newtonin (2003) tulokset ovat mielenkiintoisia ja tuovat esiin, kuinka luottamus toimii samanaikaisesti sosiaalisen eri tasoilla. Esimerkiksi yksilötasolla tulokset osoittavat, että persoonallisuuteen liittyvillä tekijöillä ei ole merkitsevää yhteyttä luottamuksen kokemuksiin laajemmassa kontekstissa. Sen sijaan yksilön menestyksellä ja hyvinvoinnilla oli positiivinen yhteys luottamuksen kokemuksiin. Vastakohtaisesti huonovointiset ihmiset ja etenkin masentuneet ihmiset olivat taipuvaisia kokemaan epäluottamusta. Masentuneisuus voi luonnollisesti johtua yksilön persoonallisuudesta ja varhais-sosialisaatiosta, mutta Delhey ja Newton (2003) esittävät, että varhaislapsuutta merkittävämpiä selityksiä masennukselle ovat aikuisuudessa koetut ongelmat, kuten alhainen tulotaso, luokka-asema tai työttömyys. (Emt., 111–114.)

Yhteiskunnallisen tason luottamusteorioista kaksi neljästä ei saanut tilastollisesti merkitsevää tukea suhteessa empiiriseen aineistoon. Delhey ja Newton (2003) eivät löytäneet voimakasta korrelaatiota luottamuksen ja järjestöaktiivisuuden kanssa. Kun esimerkiksi Putnam (1993) näkee järjestötoiminnan ja niihin liittyvät vapaaehtoisen toiminnan yhtenä keskeisenä sosiaalista pääomaa ja tätä kautta myös luottamusta luovana tekijänä, niin Delhey ja Newton (2003) kiistävät tuon vaikutuksen olevan tilastollisesti merkitsevää väittäen, että osallistumisella järjestötoimintaan ei ole juuri lainkaan merkitystä suhteessa yleiseen luottamukseen. Myöskään yhteisön koolla ja tiiviydellä tai yhteisillä piirteillä ei vaikuttanut olevan merkitsevää yhteyttä luottamuksen kokemukseen. Ainoa kategoria Delheyn ja Newtonin yhteisöteoreettisessa luottamuksen teoriassa, jolla oli merkitsevä yhteys luottamuksen kokemukseen, oli mahdollisuus tuntea olonsa turvalliseksi öisellä kadulla. Tämä luottamuksen kokemusta kuvaava positiivisesti vaikuttava tekijä tukee tutkimuksen ehkä keskeisintä tulosta eli turvallisuuteen tunteen ja konfliktivapauden kokemuksen linkittymistä yhteen ja kytkeytymistä luottamuksen kokemukseen. Delheyn ja Newtonin tutkimuksessa turvallisuuden tunteen yhteys konfliktivapaaseen yhteiskuntaan nousi tilastollisesti merkitseväksi esiin kaikissa tutkimuksen maissa. Turvallisuuden tun-

¹³ Varsinaisesti tutkimuksessa on kuusi eri valtiota, sillä Delhey ja Newton (2003) jakavat Saksan kahtia ja tarkastelevat erikseen Itä- ja Länsi-Saksan tilastoja. He perustelevat Saksan jakoa lähihistorialla ja sillä, kuinka tällä on ollut vaikutusta eri alueiden sosiaalisuudessa ja elinoloissa. Tilastot perustuvat vuosien 1999, 2000, ja 2001 Euromodulen tietoihin. (Emt., 103)

teella oli selvä positiivinen yhteys koettuun yleiseen luottamukseen. Turvallisuuden lisäksi myös ihmisten väliset sosiaaliset suhteet osoittautuivat tärkeäksi luottamusta synnyttäväksi tekijäksi. Osallisuudella vapaamuotoisissa sosiaalisissa verkostoissa oli tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys luottamuksen kokemukseen. (Emt., 112–113.)

Kolme kuudesta Delhey ja Newtonin (2003) määrittämästä luottamusta eri lähtökohdista tarkastelevista teorioista sai tukea empiriasta. Teoriat asettuvat eri yhteiskunnallisille tasoille: makrotasolla luottamuksella oli selvä yhteys yhteiskunnan olosuhteisiin eli konflikteihin ja turvallisuuteen kun mikrotasolla ihmisten henkilökohtaiset sosiaaliset suhteet toimivat luottamusta rakentavana tekijänä. Yksilötasolla luottamuksen rakentumisen näkökulmasta merkittävää oli yksilön menestys ja hyvinvointi. Tutkimus osoittaa kuinka luottamusta tulee tarkastella moniulotteisena sosiaalisena ilmiönä, joka rakentuu niin yhteiskunnallisten kuin yksilöllisten tekijöiden varaan. Myös yhteiskunnallisilla olosuhteilla ja yhteiskunnassa vallitsevan luottamuksen tasolla oli tutkimuksen perusteella vaikutusta siihen, mikä luottamusteoria oli osuvin. Esimerkiksi matalan luottamuksen maissa, kuten Unkarissa ja Sloveniassa, yhteiskunnallisilla olosuhteilla kuten turvallisuudella oli voimakkain yhteys luottamukseen. Voimakkaan luottamuksen maissa kuten Sveitsissä ja Etelä-Koreassa esiin nousivat luottamukseen liittyvät yksilölliset tekijät eli henkilökohtainen hyvinvointi ja menestys. Tähän väliin jäävissä yhteiskunnissa kuten Espanjassa ja Saksassa sen sijaan osuvimpia olivat sosiaalisia suhteita korostavat luottamusteoriat. (Emt., 113.)

Oman tutkielmani kohdalla koen tärkeäksi huomioida sekä yksilölliset että yhteiskunnalliset luottamusta rakentavat ja selittävät tekijät. Moninäkökulmaista lähestymistapaani perustelen sekä turvapaikanhakijoiden yksilöllisillä kokemuksilla että Suomen ja Irakin yhteiskunnallisten olosuhteiden erolla. Turtiaista (2008, 4) mukaillen tutkimuksessani on tärkeää huomioida, kuinka rakentaessaan luottamusta uudessa maassa, turvapaikanhakijat ottavat käyttöön kokemuksia, jotka ovat muodostuneet heille aiemman elämänhistoriansa pohjalta (ks. Lyytinen 2017, 506). Searleen (1995) viitaten Turtiainen (2008, 4) esittää, kuinka yksilön menneisyydessä rakentuneet luottamuksen kokemukset toimivat persoonaan kerrostuneena taustakykynä, eli eräänlaisena hiljaisena tietona, jonka pohjalta yksilö luottaa ja osaa toimia erilaisten instituutioiden kanssa. Menneisyyden kokemusten lisäksi Turtiainen (2012) tuo esiin myös toisen tutkimukseni kannalta oleellisen näkökulman viittaamalla Kaj Ilmosen (2002, 92) rakentamaan luottamuksen eri tyyppejä tarkastelemaan luokitteluun. Ilmosen (emt., 92) mukaan yksi keskeinen luottamuksen mekanismi

on niin sanottu humanistinen luottamus. Humanistinen luottamus viittaa alun perin Orlando Pattersonin (1999, 156) ajatukseen, jossa luottamus ennestään tuntemattomienkin ihmisten välillä perustuu olettamukseen samankaltaisuudesta. Kyseessä on solidaarisuuden pohjaava epäpersoonallinen ja välitön, yleiseksi luottamukseksikin (*generalized trust*) kutsuttu luottamuksen muoto. Olettamus samankaltaisuudesta perustuu käsitykseen yhteisestä moraalisesta tilasta ja luottamus rakentuu jaettujen normien ja arvojen pohjalle. (Offe 1999, 72–74; Komu & Hellsten 2010; Turtiainen 2014.)

Koska tarkastelen tutkimuksessani ihmisiä, jotka ovat tulleet Suomeen toisesta maasta ja hyvin erilaisesta kulttuurista sekä yhteiskunnallisista oloista, on selvää, että heidän luottamuksensa suomalaiseen yhteiskuntaan ei voi perustua jaettujen arvoihin ja normeihin. Turtiaisen (2008) sanoin ”jaettujen taustakykyjen puuttumisen takia luottamusta ei voi tarkastella yhteisesti jaettuina moraalisinä hyveinä” (emt., 5; Ilmonen 2000, 177–178). Moraaliset hyveet, kuten ”sanansa pitäminen”, ”reiluus” tai ”solidaarisuus” ovat merkityksellisiä, mutta samalla niihin kohdistuu epäily ja tämä nousee esiin myös haastatteluissani. Lisäksi Ilmonen (2000, 178) esittää, että merkitykselliseksi koetut hyveet toimivat luottamuksen perustana ainoastaan silloin, kun ne ovat kytkeytyneet kulttuurisen ja sosiaalisen samankaltaisuuden sekä tuttuuden institutionaaliseen viitekehykseen. Huolimatta siitä, että eksplisiittinen vertailu suomalaisen ja irakilaisen yhteiskunnan välillä jää aineistossani vähäiseksi, väitän, että nämä erot ovat huomattavia. Näen, että tutkimukseni kontekstissa luottamusta on perusteltua tarkastella erityisesti performatiivisesti rakennettavien uusien olosuhteiden kautta (ks. Lyytinen 2007, 493). Tällöin luottamuksen rakentumista tarkastellaan yhteydessä sosiaalisiin ja historiallisiin rakenteisiin sekä paikallisesti kontekstualisoituneisiin tapahtumiin. (Lyytinen 2007, 493; Turtiainen 2008, 5.) Candleriin ja Crichtoniin (2013, 9) viitaten Lyytinen (2007, 493) esittää että erityisesti pakolaisten näkökulmasta käsin tarkasteltuna käytännön tason luottamus näyttäytyy diskursiivisena yhä uudestaan neuvoteltavana, rakentuvana, mutta myös tuhoutuvana ilmiönä.

Tutkimusaineistoni perusteella näen Turtiaisen (2008; 2012) ja Kaskisaaren (2005, 262–265) tavoin, että pakolaisten kuten myös turvapaikanhakijoiden luottamuksen tarkastelussa on erityisen tärkeää huomioida sekä vastavuoroisuuden että jokapäiväisen tunnistamisen ja arvonannon käytännöt. Nämä tekijät ovat olennaisen tärkeitä ihmisten identiteetille. Esimerkiksi Kotkavirta (2000, 11) näkee, että yksilön identiteetti saa muotonsa erilaisista kokemuksellisista suhteista maailmaan ja toisiimme sekä näitä vastaavista it-suhteista. Kotkavirran näkemys muistuttaa paljolti George Herbert Meadin (1934) sekä

myöhemmin etenkin Honnethin (1995) käsitystä ihmisyyden dialogisuudesta eli ajatuksesta, jossa yksilön identiteetti rakentuu lähtökohtaisesti sosiaalisten suhteiden kautta. Kotkavirta jatkaa Meadin (1934) ja Honnethin (1995) kuten myös Hegelin (1978) jäljissä esittämällä, että luottamus maailmaan ja toisiin ihmisiin on yhteydessä itseluottamukseen. Hän pitää itseluottamusta identiteetin yhtenä tärkeimpänä ominaisuutena, joka voi kehittyä ainoastaan sitä kannattelevissa ihmissuhteissa, joissa ihminen saa tunnustusta osoittamalleen luottamukselle. Itseluottamuksen kannalta on oleellista saada tuntee itsensä hyväksytyksi ja halutuksi juuri sellaisina kuin on (Pirhonen 2015, 28). Sen sijaan koetut pettymykset ja turvattomuus sekä tunnustamisen puutteet vaikeuttavat ja voivat jopa estää itseluottamuksen ja sitä kautta luottamuksen muodostumista, sillä ilman riittävän vahvaa itseluottamusta yksilön on vaikea tulla toimeen institutionaalisissa rooleissa ja ihmissuhteissa, eikä yksilö pysty suhtautumaan toisiin avoimesti ja luottavaisesti (Kotkavirta 2000, 12). Toisaalta pelkästään hyvä itseluottamus ei ole välttämättä riittävä tekijä luottamuksen rakentumisen kannalta. Honnethin (1995) mukaan ehjä ja positiivinen identiteetti vaatii hyvän itseluottamuksen lisäksi myös itsekunnioitusta ja itsetuntoa, ja nämä itsesuhteet voivat toteutua ainoastaan yksilön saamaan rakkauden, kunnioituksen ja arvostuksen eli kokonaisvaltaisen tunnustamisen kautta. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan tunnustamisen teoriaa yhtenä luottamuksen rakentamisen keskeisenä elementtinä.

3.2.3 Tunnustuminen

Sana *tunnustus* yhdistyy arkikielessä hyvinkin erilaisiin yhteyksiin. Yleensä sana liitetään tilanteisiin, joissa yksilö myöntää jonkin tehdyn asian. Rikoksentekijä voi tunnustaa rikkeensä tai esimerkiksi katolinen hurskas tunnustaa syntinsä. Toisaalta tunnustus voidaan antaa myös toiselle ihmiselle esimerkiksi hyvästä työstä. (Hirvonen 2013, 1.) Onni Hirvosen (2013) mukaan jälkimmäinen esimerkki tulee lähelle sitä mitä tunnustaminen tarkoittaa hegeliläisen filosofian näkökulmasta. Tunnustus tässä merkityksessä tarkoittaa Hirvosen tulkinnan mukaan ”toisen pitämistä tietynlaisena tai toiseen suhtautumista tietyllä tavalla” (emt., 1).

Tunnustus ja *tunnustaminen* nousivat yhteiskuntatieteiden keskusteluihin erityisesti Charles Taylorin (1992) ja Axel Honnethin (1995, alkuperäinen saksankielinen teos vuodelta 1992) teosten kautta. Etenkin Honnethin teosta *Struggle for Recognition* (1995) ja muita hänen tunnustamisen teoriaa käsitteleviä tekstejä (mm. Honneth 2002; Fraser & Honneth 2003;) voidaan pitää kunnianhimoisimpina ja eriteltyimpinä tapoina lähestyä

tunnustamisen dynamiikkaa (esim. Ikäheimo & Laitinen 2007, 34). Myös tässä työssä tekemäni tunnustamisen ilmiöön liittyvät tulkinnat perustuvat pääsääntöisesti joko suoraan Honnethin näkemyksiin tai sitten hänen tunnustusteoriaansa tulkinneiden ja edelleen kehittäneiden akateemikkojen teksteihin (mm. Ikäheimo 2003, 2009; Laitinen 2007; Hirvonen 2013).

Tunnustuksen käsitteen filosofiset juuret löytyvät kuitenkin paljon kauempaa historiasta, aina Platonin *Valtio*-teoksesta asti (Fukuyama 1992, 163–165; Hirvonen 2013, 2;). Hirvosen mukaan tunnustus on kuitenkin tullut tärkeäksi vasta modernin ajan myötä. Tayloriin (1992) viitaten Hirvonen (2013, 2) esittää, että moderni yhteiskunta on johtanut tilanteeseen, jossa yksilöt joutuvat kamppailemaan tunnustuksesta. Esimodernina aikana hierarkkiset sosiaaliset yhteiskuntarakenteet määrittivät yksilön aseman (MacIntyre 2004, 151)¹⁴. Yksilö sai tunnustusta sen mukaan, millainen asema hänellä oli yhteiskunnassa. Esimoderneissa yhteiskunnissa saatu tunnustus oli kuitenkin jyrkkien hierarkioiden sanelemaa. Jokaisella oli paikkansa yhteiskunnassa ja jokainen sai tunnustusta paikkansa mukaisesti. Modernin ajan individualismi ja autonomia tarjoavat sen sijaan yksilöille mahdollisuuden muovata identiteettiään. Modernin yksilön identiteetti ei ole sidottu tiettyihin sosiaalisiin kategorioihin tai valmiisiin yhteiskuntajärjestelmän mukaisiin tunnustuskategorioihin samalla tavalla kuin esimoderneissa yhteiskunnissa. Tämä saattaa johtaa tilanteeseen, jossa ihminen ei saa kaipaamaansa tunnustusta ja joutuu näin ollen kamppailemaan siitä. (Hirvonen 2013, 2.)

Tunnustuksen tai tunnustamisen¹⁵ nykyteorioiden voi kuitenkin nähdä rakentuvan erityisesti G.W.F. Hegelin ajattelun pohjalle (mm. Taylor 1992; Honneth 1995; Ikäheimo 2003, 19; Ikäheimo & Laitinen 2007; Korkiamäki ym. 2016, 15). Tunnustusteorioiden juurten voi nähdä oleva hegeliläisessä ajattelussa, jossa tunnustuksen tarve liittyy yhteis-

¹⁴ Tunnustuksen suhde esimoderniin ja moderniin aikaan on monella tapaa samansuuntainen sosiaalisen pääoman ja luottamuksen kanssa. Esimoderneissa yhteiskunnissa nämä kaikki määräytyivät pitkälti ”annettuina” sen kautta, mihin sosiaaliseen asemaan ja ympäristöön yksilö syntyi. Moderneissa yhteiskunnissa nämä ilmiöt ovat sen sijaan hyvin ambivalentteja ja niiden saavuttaminen vaatii yksilöltä aktiivisuutta sekä jatkuvaa reflektointia.

¹⁵ Honnethin (1995) ja Taylorin (1992) käsityksiin nojaavista tunnustamisen teorioista (*theories of recognition*) on suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa käytetty ainakin seuraavia käännöksiä: tunnustusteoria (Laitinen 2008; Turtiainen 2012), tunnustussuhdeteoria (Moisio 2008; Hirvonen 2013; Niemi 2014), tunnustuksen teoria (Korkala 2014; Huttunen 2003), tunnustamisen teoria (Hanhela 2014; Pirhonen 2015). Lisäksi Korkiamäki ym. (2016) kirjoittavat poikkeuksellisesti tunnustamisen teorioista, jotka viittaavat yläkäsitteenä tunnistetuksi tulemiseen liittyville tutustumisen, tunnustamisen ja tukemisen prosesseille (vrt. Ricouer 2005; Korkiamäki ym. 2016).

kunnan erilaistumisen sekä yksilöiden itsemääräämisoikeuden ja individualismin korostumisen seurauksena kasvaneesta tunnustuksen tarpeesta perheessä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtion tasolla. Lähtökohtana tunnustusteorioissa voidaan pitää ihmisten aktiivista pyrkimystä tulla tunnustetuksi. (Korkiamäki ym. 2016, 15.) Tätä pyrkimystä selittää ajatus, jonka mukaan yksilön identiteetin rakentuu itesuhteista: itseluottamuksesta, itsekunnioituksesta sekä itsearvostuksesta. Nämä käytännön itesuhteet voivat rakentua ainoastaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Tästä seuraa se, että mikäli ihminen ei tule tunnustetuksi rakkauden, kunnioituksen ja arvostuksen kentillä, hänen itesuhteensa eivät kehity, eikä yksilö pysty rakentamaan tai säilyttämään positiivista identiteettiä. (Honneth 1995, 169; Turtiainen 2012, 46; Pirhonen 2015, 27.) Filosofisissa keskusteluissa tunnustaminen nähdäänkin perustavanlaatuisena sosiaalisen olemassaolon ilmiönä (Hegel 1978; Taylor 1992, Honneth 1995, Ikäheimo 2009). Tuota perustavalaatuisuutta kuvaa hyvin sekä Charles Taylorin (1992, 26) näkemys, jossa tunnustetuksi tuleminen on elintärkeää inhimillinen tarve että Honnethin (1995) ajatus sosiaalisesta maailmasta jatkuvana kamppailuna tunnustuksesta (Taylor 1992; Pirhonen 2015, 25; Korkiamäki ym. 2016, 17).

Kamppailu inhimillisestä arvostuksesta eli toisin sanoen tunnustuksesta on koko ajan käynnissä oleva prosessi, jossa on kyse jatkuvista neuvotteluista siitä, millaisena yksilö haluaa tulla ymmärretyksi ja millaisena muut hänet näkevät (Taylor 1992; Honneth 1995; Korkiamäki ym. 2016; 17). Yksilö voi olla tyytyväinen itseensä ja ominaisuuksiinsa vasta, kun hän on saanut itselleen merkityksellisten ihmisten hyväksynnän. Persoonan rakentuminen ja säilyminen on sidottu toisiin ihmisiin ja näiden toisten kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Toisin sanoen minäkuva rakentuu toisilta saadun tunnustuksen varaan. (Honneth 1995; Laitinen 2002; 2007; Pirhonen 2015, 26.) Tämä on myös Honnethin (1995) teorian keskeisin lähtökohta: persoonuus on oleellisesti intersubjektiivisesti konstituoitua. Meistä tulee, keitä me olemme vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (Särkelä 2019, 5.) Ajattelussaan Honneth (1995) nojautuu Hegelin yhteiskuntafilosofian ohella sosiaalipsykologiaan ja erityisesti Georg Herbert Meadin (1934) ajatteluun. Mead oli yksi ensimmäisiä, joka esitti ajatuksen siitä, että yksilö tulee omaksi itsekseen vain suhteessa toisiin ja että kehitys yksilöksi voi tapahtua vain intersubjektiivisuuden kautta (Mead 1934; Kilpinen 2008, 96). Hegeliläinen tunnustuksen käsite kuvaa sitä, miten ihmiseksi tuleminen on erottamattomasti riippuvainen vastavuoroisesta tunnustamisesta. Tunnustuksessa ei ole kyse niinkään ontologisen olemassaolon mahdollisuuden myöntämisestä, vaan eettis-sosiaalisen subjektin syntymisestä. Tunnustaminen ei siis ole vain älyl-

linen kyky, jolla toinen tietoisuus tunnistetaan ja identifioidaan itsestä erilliseksi tietoisuudeksi, vaan tunnustustaminen on eettis-ontologinen tapahtuma, joka synnyttää inhimillisen subjektin. (Karhu 2008, 81.)

Honnethin teoksen *Struggle for Recognition* (1995) keskeisenä tavoitteena oli luoda uutta perustaa kriittisen teorian lähestymistavalle. Pääosin Hegeliä ja Meadia tulkiten ja heidän ajatteluaan jalostaen Honneth (emt.) päätyy luomaan niin sanotun tunnustussuhdeteorian. Tunnustussuhdeteorian keskiössä on ajatus, että ihmiset kamppailevat (*struggle*) heidän subjektiivisten ominaisuuksiensa, yleisten oikeuksiensa sekä yksilöllisten kykyjensä ja aikaansaannostensa positiivisesta tunnustuksesta (*recognition*) toisiltaan. Saadun tunnustuksen myötä heistä tulee sosiaalisia toimijoita, persoonia, jotka ovat kykeneviä moraaliin ajatteluun ja ilmaisemaan tunteitaan sekä osallistumaan yhteisön ylläpitoon että elämään eettisesti mielekäästä elämää. Vastavuoroisesti toteutuviissa tunnustussuhteissa ihmiset todellistavat itseään ja suhteissaan muihin kehittävät käytännöllistä itsesuhdettaan. (Särkelä 2019, 5–6.) Hirvosen (2013) sanoin, ”kamppailu tunnustuksesta on täten kamppailua personuuden affirmoinnista ja identiteetin varmentamisesta ja vahvistamisesta sosiaalisessa ympäristössä.” Yksilöiden saama tunnustus tai sen puute vaikuttaa itsesuhteisiin eli siihen millaisena ihminen näkee itsensä ja mitä hän käytännössä on. (Emt., 3). Honneth (1995, 93) erottelee tunnustuksen muodot kolmeen eri osaan, jotka ovat vastavasti yhteydessä kolmeen sosiaalisen sfääriin. Nämä muodot tai tunnustukselliset asenteet ovat *rakkaus, kunnioitus ja arvostus* (vrt. Honneth (1995): *love, rights, solidarity*). Jokaisella näistä on vaikutus myös yksilön itsesuhteisiin eli itseluottamukseen, itsekunnioitukseen sekä itsearvostukseen tai -tuntoon.

Rakkaus voidaan nähdä ensisijaisesti tarpeiden tai ennemminkin tarvitsevuuden tunnustamisena (Pirhonen 2015, 28). Kyse ei ole romanttisesta rakkaudesta vaan emotionaalisten ja ruumiillisten tarpeiden välittävästä *huomioimisesta* (Särkelä 2019, 6). Esimerkiksi Turtiainen (2012, 48) ja Niemi (2015) käyttävät sanan ”*love*” sijasta mielestään sosiaalityön kontekstiin paremmin soveltuvaa ”*care*” käsitettä. Englannin kielen sana ”*care*” voidaan kääntää sekä huolenpidoksi että välittämiseksi. Ikäheimo (2003) viitaten Niemi (2014) esittää, että Aristoteleen määritelmä rakkaudesta sopii myös tunnustussuhdeteorian rakkauden määritelmäksi. Aristoteles on määritellyt rakkauden ”hyvinä pitämämme asioiden toivomiseksi toiselle juuri tuon toisen eikä itsemme vuoksi, sekä toimimista voimiamme mukaan niiden toteuttamiseksi käytännössä” (Ikäheimo 2003, 158–159 ref. Aristoteles, 1380B35-1381A1).

Särkelän (2019) tulkinnan mukaan rakkaus- ja ystävyysuhteiden kautta saatava tunnustus liittyy persoonien erityisyyteen eli toisin sanoen subjektiivisiin ominaisuuksiin. Rakkauden ja välittävän tunnustuksen kentiltä tuleva palaute vaikuttaa yksilön itsesuhteeseen ja erityisesti itseluottamukseen. Esimerkiksi Pirhonen (2015) esittää, että itseluottamuksemme kannalta on tärkeää, että yksilö saa kokemuksia hyväksytyksi ja halutuksi tulemisesta juuri sellaisena kuin hän on. Rakkaus on tunnustussuhde, jonka perusta voidaan nähdä syntyvän äidin ja lapsen varhaisessa suhteessa. Rakkauden alueelle kuuluvat silti kaikki tunteille perustuvat henkilökohtaiset ihmissuhteet. (Emt., 28.) Rakkautta voidaan pitää kuitenkin perustavanlaatuisimpana tunnustuksen lajana. Sitä vaaditaan, että yksilö voi kehittyä erilliseksi, itsevarmaksi ihmiseksi, joka on kykenevä toimimaan itsenäisesti. Ilman autonomista toimijuutta tai persoonuutta muut tunnustuksen muodot eivät pääse kehittymään. (Hirvonen 2013, 4; Honneth 1995, 95–107.)

Oikeudellisissa suhteissa esiintyvä tunnustus on olennaisesti erityyppistä kuin rakkaus (Honneth 1995, 107–108; Hirvonen 2013). Kun rakkauden tunnustussuhteissa on kyse yksilön erityisyydestä, niin *kunnioituksen ja oikeuksien kentillä tunnustaminen kohdistuu sen sijaan persoonien yleisyyteen*. Kunnioitus tarkoittaa yksilöiden moraalista autonomiaa kunnioittavaa kohtelua. Universaalien oikeuksien kantajana yksilö voi saada ja antaa tunnustusta itsemääräämiseen kykenevänä ja vastuullisena kansalaisena (Särkelä 2019, 6). Kunnioituksen suhde yksilön itsesuhteisiin muodostuu itsekunnioituksen kautta, jonka perustana on kokemus samanarvoisuudesta ja luottamus siihen, että toiset kunnioittavat yksilön oikeuksia (Pirhonen 2015, 28). Honnethin (1995) mukaan yksilön itsekunnioitus ei voi kehittyä ilman muodollisia oikeuksia, jotka määräytyvät jaettujen normien, kuten lainsäädännön kautta (Hanhela 2012, 52). Muodolliset lait ovat merkityksellisiä yksilön itsesuhteiden kannalta, koska ainoastaan niiden kautta yksilön on mahdollista ylittää rakkaussuhteisiin liittyvä partikularismin elementti (Hanhela 2012, 52; Hirvonen 2013, 4). Oikeudellisesti tunnustetuksi tulemisen myötä yksilö kykenee näkemään itsensä persoonana, joka jakaa yhteisön jäsenien kanssa ne ominaisuudet, jotka tekevät henkilöstä moraalisesti vastuullisen toimijan ja samanaikaisesti yhteisönsä täysivaltaisen jäsenen. (Pirhonen 2015, 28). Honnethille (1995) oikeuksien tunnustaminen näyttäytyy ennen kaikkea universaalina ihmisoikeutena. Tämä tekee oikeuksien ja kunnioituksen tunnustamisen kentästä erityisen merkittävän, kun tarkastellaan turvapaikkaprosessiin liittyviä käytäntöjä sekä turvapaikanhakijoiden kokemuksia niistä esimerkiksi moraalisesti velvoittavan YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen näkökulmasta.

Kolmas Honnethin (1995) teorian tunnustamisen muoto on *arvostus*. Arvostus keskittyy persoonien yksilöllisyyteen. Tällöin tunnustaminen liittyy *yksilön kykyihin, suorituksiin, saavutuksiin ja elämäntyliin, toisin sanoen tapaan olla osa yhteisöä*. Ehjä minäkuva ja identiteetti tarvitsevat itseluottamuksen ja itsekunnioituksen lisäksi itsetuntoa ja -arvostusta, joka voi syntyä ainoastaan, jos yksilö kokee saavansa sosiaalista arvostusta yhteisöltään. Toisin sanoen yksilö tulee tunnustetuksi, kun yhteisö hyväksyy hänet sellaisena kuin hän on (Pirhonen 2015, 28). Arvostus tunnustamisen muotona kohdistuu siis yksilöiden eli persoonien eroihin. Kaikkien persoonien ihmisarvo on sama, mutta heidän meriittinsä erilaisia (Laitinen 2007, 11). Arvostus vaatii kuitenkin jaettua arvohorisonttia, jossa yksilön kyvyt ja saavutukset arvostellaan sen mukaan, miten ne edistävät kulttuurisesti määriteltyjä arvoja. (Honneth 1995, 121–122; Hirvonen 2013, 5.) Esimerkiksi työnjako mahdollistaa tunnustamisen lahjakkaana ja tuotteliaana työyhteisön jäsenenä, kun taas kulttuurit mahdollistavat tunnustuksen arvokkaana arvoyhteisön jäsenenä (Särkelä 2019, 6). Persoonat eroavat toisistaan erilaisten hyväksi tekevien piirteiden asteissa. Tämä tarkoittaa, että yksilö voi olla enemmän tai vähemmän hyödyllinen yhteiskunnalle esimerkiksi jonkin ammatin kautta. Tai sitten yksilö voi olla enemmän tai vähemmän hyvä itsearvoisissa käytännöissä, kuten taiteissa, tieteissä tai harrastuksissa. Lisäksi yksilö voi olla enemmän tai vähemmän hyveellinen eli viisas tai muuten luonteeltaan hyveellinen. (Laitinen 2007, 11.) Keskeisintä on, että yksilö tulee tunnustetuksi persoonana, jonka henkilökohtaisilla ominaisuuksilla on käytännön tasolla esiin tuleva ja rakentava voima hänen yhteisössään (Honneth 1997, 27; Huttunen 2012, 346). Tätä kautta yksilö tulee tunnustetuksi persoonana, jolla on annettavaa yhteisölleen. Toisten työn ja toiminnan vastavuoroinen tunnustaminen luovat solidaarisuutta ja yhteisöissä, joissa solidaarisuuden tunne on voimakasta, yksilöt ovat pääsääntöisesti motivoituneempia ja nauttivat työstään. (Huttunen 2012; 346; Huttunen & Heikkinen 2004, 164.)

Tunnustamisen teorioiden käytännön perusoletuksena voidaan pitää, että yksilöiden välisen vuorovaikutuksen tulee olla välittävää, kunnioittavaa ja arvostavaa (Ikäheimo 2008; Korkiamäki ym. 2016, 18). Oikeanlainen tunnustus on persoonien kohtelua heidän *ihmisarvonsa* (kunnioitus), *meriittiensä* (arvostus) ja *henkilökohtaisten erityissuhteiden* (rakkaus) näkökulmasta. (Laitinen 2007, 13). Tunnustaminen vain ajatusten tasolla ei kuitenkaan ole riittävää, sillä tunnustaminen itsessään on hyvin moniulotteista, käytännöllistä ja välitöntä (Korkiamäki ym. 2016, 18). Tunnustamisen moniulotteisuutta voidaan lähes-

tyä esimerkiksi Laitisen (2007) tekemän luokittelun kautta. Tässä luokittelussa tunnustuksen muodot suhtautuvat yksilöihin joko (i) persoonina, (ii) tietynlaisina persoonina, tiettyjen piirteiden toisiinsa korvattavina kantajina tai (iii) tiettyinä, ainutlaatuisina ja korvaamattomina henkilöinä.

Toisen tunnustaminen (i) persoonana viittaa universalismin politiikkaan. Honnethin (1995) teoriassa tätä universalistisen politiikan tunnustamisen muotoa vastaa oikeuksien ja kunnioituksen kentät. Kun toinen tunnustetaan (ii) tietynlaisena persoonana on kyse partikulaarisuuksien politiikasta. Honnethilla tätä vastaava tunnustamisen muoto on arvostus. Kun yksilö tunnustetaan tiettyinä ja ainutlaatuisena yksilönä, on kyse singulaarisuuden politiikasta, joka vertautuu Honnethin käsitykseen rakkaudesta yhtenä tunnustamisen muotona. (Emt.,) Laitinen (2007, 11) esittääkin, että näin muotoiltuna kaikki tunnustuksen muodot ovat tapauksia joko universaalisesta, partikulaarisesta tai singulaarisesta tunnustamisesta, tai näiden kombinaatioista. Tunnustuksen muotoja voidaan tarkastella myös erottamalla eri sosiaalisen elämän alueita, joiden kautta yksilö voi saada tunnustusta eri muodoissaan. Honnethin (1995) mukaan rakkauden ja huolenpidon tunnustussuhteet muodostuvat perhe-elämän piiristä, kun taas kansalaisyhteiskunta toimii (sosiaalisen) arvostuksen lähteenä. Kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden tunnustaminen tapahtuu sen sijaan valtion ja sen lakien kautta. (Turtiainen 2012, 46.) Moniulotteisuuden lisäksi tunnustamiseen liittyy käytännöllisyys ja välittömyys. Nämä viittaavat erityisesti siihen, että toteutuakseen tunnustaminen vaatii sanojen ohella myös tekoja. (Laitinen 2002; Korkiamäki ym. 2016, 18.)

Honnethin (1995) tunnustuksen muotoja tulee tarkastella myös niiden puuttumisen tai halveksunnan näkökulmasta. Jokainen tunnustamisen kentän normatiivisista odotuksista voi tulla petetyksi ja tätä kautta myös jokainen itsesuhteen positiivinen aspekti voi muurentua. Esimerkiksi itseluottamuksen eli positiivista suhdetta itseensä hakeva, kehollinen, tunteellinen ja tarvitseva persoona voi tuhoutua, jos yksilö joutuu väkivallan uhriksi. Itsekunnioitus itsenäisenä ja vastuullisena kansalaisena voidaan hävittää viemällä yksilön oikeudet. Itsearvostus voidaan riistää ihmiseltä, jos hänen kokemuksensa arvokkaana yhteisön jäsenenä kyseenalaistetaan, esimerkiksi maksamalla kohtuuttoman matalaa palkkaa tai estämällä yksilön työllistyminen. Honnethille itsesuhdetta haavoittavat teot ovat moraalisia vääryyksiä. Onnistuneen itsesuhteen edellytyksiä ei kuitenkaan uhkaa ainoastaan moraalisesti väärät teot vaan myös sosiaalisesti väärät olosuhteet. (Särkelä 2019, 6–7.)

Tarkastellessaan hyvän elämän edellytyksiä Särkelä (2019, 7) esittää, että Honneth ei ollut kiinnostunut valtion legitimitetin tai yksilöllisen toiminnan oikeudenmukaisuuden mittaamisesta, vaan laajemmasta sosiaalisten vääryyksien kartoittamisesta. Sosiaaliset vääryydet ovat keskeinen ilmiö yksilöllisen hyvän elämän välttämättömiä edellytyksiä tarkasteltaessa. Sosiaalisten vääryyksien mittapuut ovat löydettävissä juuri tunnustuksen eri muodoista eli ilman onnistuneita tunnustussuhteita yksilö ei voi toimia vapaasti modernissa yhteiskunnassa. Toisin sanoen Honnethin ”muodollinen käsitys hyvästä elämästä” rakentuu sellaisten vallitsevien sosiaalisten olosuhteiden varaan, joissa yksilöt pystyvät onnistuneesti toteuttamaan itseään. Tämä tarkoittaa, että itsensä toteuttaminen onnistuu ainoastaan, kun tunnustaminen muodot, rakkaus, kunnioitus ja arvostus, ovat vallitsevia ja mahdollistavat persoonan itsesuhteiden eli itseluottamuksen, itsekunnioituksen ja itsearvostuksen onnistuneen rakentumisen. (Honneth 1995; Särkelä 2019, 7.) Jos jokin yhteiskunta, instituutio tai käytäntö on rakentunut siten, että yksilöiden ei ole mahdollista toteuttaa itseään terveissä tunnustussuhteissa, niin Särkelän (2019, 7) mukaan voidaan puhua *sosiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta*.

Yksilöt voivat tulla tunnustetuiksi joko identiteetilleen suotuisalla tai sitä hajottavalla tavalla (Bingham 2001, 11). Esimerkiksi Taylorin mukaan (1992, 25) yksilö voidaan tunnustaa sekä oikein että väärin. Oikein osuvassa tunnustamisessa yksilö tulee kohdatuksi sellaisena, kuin hän kokee olevansa ja kuten hän haluaa tulla ymmärretyksi. Oikein tunnustettu ihminen kokee tulleen kuulluksi, ymmärretyksi ja arvostetuksi. Tämä vahvistaa hänen itsetuntoaan, itsekunnioitustaan ja itsearvostustaan ehkäisten samalla eriarvoisuuden, epäoikeudenmukaisuuden, nöyryyksen ja arvottomuuden kokemuksia. Väärin tunnustaminen voi tarkoittaa joko kokemusta kokonaan huomiotta jäämisestä (*nonrecognition*) tai tulemisesta kohdatuksi tavalla, joka ei vastaa henkilön käsitystä itsestään tai siitä, miten haluaa tulla ymmärretyksi (*misrecognition*) (Korkiamäki ym. 2016, 17.)

Keskeisin tunnustamiseen liittyvä tieteellisessä keskustelussa muodostunut konsensus on, että tunnustaminen on dialoginen ilmiö ja rakentuu olennaisesti vuorovaikutuksen varaan (Rähme 2013, 42). Esimerkiksi Brandom (2007, 137) esittää, että yksilön itsetietoisuus eli itsensä tunnustaminen on mahdollista ainoastaan tunnustamisen rakenteiden puitteissa ja nämä rakenteet ovat vuorovaikutuksellisia. Vastavuoroinen tunnustaminen tarkoittaa, että vähintään kaksi tunnustajaa pitää toisiaan tunnustajina eli mahdollisen tunnustuksen

antajina ja saajina. Tunnustajien tulee omata tunnustamisen kannalta evaluatiivisesti merkittäviä piirteitä ja hyväksyä ne normatiiviset implikaatiot, jota tällaisella tunnustajana pitämällä on. (Laitinen 2007, 6) Evaluatiivisesti merkittävillä piirteet viittaavat siihen, että minkälainen tunnustaminen tahansa ei ole tunnustamista sen ”honnethilaisessa” merkityksessä. Tunnustuksen saajalle merkitsemättömien piirteiden noteeraaminen ei ole tunnustamista, vaan tunnustuksen tulee koskea persoonan evaluatiivisesti merkittäviä piirteitä. Tällaiset piirteet voivat olla kolmenlaisia: (i) yhtäläinen ihmisarvo, (ii) erilaiset meriitit ja muut merkitykselliset erityisominaisuudet sekä erityinen henkilökohtainen merkitys suhteessa toisiin persooniin. Myöskään kaikkia toista persoonaa koskevien arvojen ja perusteiden ohjaamia responsseja ei voida sellaisenaan pitää tunnustamisena. Esimerkiksi, jos yksilö havaitsee toisen henkilön ansiot, mutta ei ilmaise tätä millään tavalla, ei toinen henkilö voi saada tästä tunnustusta. Myöskään havaitsematta jääneet arvostuksen ilmaisut tai teot eivät toimi tunnustamisena. Tunnustaminen vaatii, että tunnustus tulee esiin joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti. (Laitinen 2007, 6.)

Ikäheimo ja Laitinen (2007) esittävät, että myös persoonien uskottavuus on merkittävä osa tunnustaminen dynamiikkaa. Yksinkertaisimmillaan henkilön A tunnustava asenne henkilöä B kohtaan ei ole riippuvainen henkilön B tunnustavasta asenteesta henkilöä A kohtaan. Toisin sanoen, mikäli henkilö A kunnioittaa henkilöä B, on henkilö B tunnustettu henkilön A toimesta. Dialogisesti toteutuvassa tunnustamisessa sen sijaan henkilön A kunnioitus henkilöä B kohtaan ei itsessään johda tunnustamiseen. Sen sijaan henkilöllä B tulee olla perusteltu syy pitää henkilöä A tunnustajana tai hänen osoittamaansa kunnioitusta relevanttina. Toisin sanoen henkilön B tulee vastavuoroisesti tunnustaa henkilö A ja pitää tätä merkityksellisenä tunnustajana tai kuten Honneth saattaisi asian ilmaista, merkityksellisenä toisena. (Emt.m 37–38.)

Onnistunut tunnustaminen vaatii siis sitä, että osapuolet pitävät toisiaan jonkinlaisina tunnustajina, kuten kansalaisina, ryhminä tai instituutioina, jotka kykenevät tunnustamiseen (Laitinen 2007, 6–7; Hirvonen 2013). Turtiainen (2012, 99) tuo omassa tutkimuksessaan esiin, kuinka pakolaisia kohtaan osoitettu yksisuuntainen tunnustaminen ei ole riittävää. Hän kirjoittaa, että vaikka yksisuuntainen kunnioittaminen lainsäädännön avulla yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksia kunnioittaen on välttämätön lähtökohta tunnustamiselle, niin pelkästään yksisuuntainen lainsäädännöllisten oikeuksien korostaminen ei riitä. Lisäksi tarvitaan suhteisiin ankkuroitunutta kunnioittamista, jolla tarkoitetaan yksilön pitä-

mistä arviointikykyisenä ja hänen käyttäytymistään tilanteeseen nähden järkevänä. Turtiainen näkee, että tällainen tunnustussuhde vaatii sekä aikaa että tutustumista toiseen osapuoleen. Turtiaisen väitöskirjatutkimuksen tulokset tuovat hyviin esiin tunnustamisen monimuotoisuuden sekä sen vaikutukset ja edellytykset Suomessa asuvien pakolaisten luottamuksen rakentumisessa. (Emt., 98–100.)

3.3 Teoreettis-metodologiset lähtökohdat

3.3.1 Taisteleva tutkimus ja kriittinen sosiaalityö

Taisteleva tutkimus on Juha Suorannan ja Sanna Ryytäsen (2014) kehittämä lähestymistapa, joka rakentuu eri tutkimusperinteiden muodostamasta synergiasta. Taistelevaa tutkimusta ei voida pitää yhtenäisenä tutkimusperinteenä saati -menetelmänä. Kyse on pikemminkin kattokäsitteestä, jonka alle sopivat monenlaiset lähestymistavat ja tutkimusmenodit. Yhdistävinä tekijöinä toimivat sekä elävä suhde yhteiskunnallisiin käytäntöihin, niiden kehittämiseen ja muuttamiseen, että erityisesti samankaltainen eetos, jossa keskeistä on usko tasa-arvoon ja maailman muuttamiseen oikeudenmukaisemmaksi. (Suoranta & Ryytäsen 2014, 111.) Taistelevan tutkimuksen ydin rakentuu muun muassa Paolo Freiren (2005) sorrettujen ja vapautuksen pedagogiikan ympärille, jossa yhdistyy pedagogisen ulottuvuuden lisäksi tutkimus ja yhteiskunnallinen aktivismi (Suoranta & Ryytäsen 2014, 115). Taistelevan tutkimuksen filosofiset lähtökohdat perustuvat monelta osin Frankfurtin koulukunnan ajattelijoiden teorioihin, jonka tutkimusperinteestä käytetään yleisesti nimitystä kriittinen teoria. (Emt., 65–69).

Kriittisen teorian peruseriaatteet hahmotelleen Max Horkheimerin (1991) kriittinen teoria suhtautui nimensä mukaisesti kriittisesti niin sanottuun traditionaaliseen teoriaan eli yksiulotteiseen empiristiseen ja positivistiseen ajatteluun. Horkheimer näki traditionaalisen teorian pyrkivän ainoastaan ymmärtämään ja selittämään vallitsevaa yhteiskuntaa ja sen valtarakenteita. Samalla traditionaalinen teoria asettuu yhteiskunnassa vallitsevan käytännön välineeksi ja muuttuu ideologiaksi (Moisio & Huttunen 1999, 9.) Sen sijaan, että tutkimus asettuisi tarkastelemaan kohdettaan ulkopuolisesti jättäen yhteiskunnalliset olosuhteet huomiotta, kriittisen teorian tavoitteena on edistää yhteiskunnallista muutosta tuottamalla tietoa vallitsevasta järjestelmästä ja sen epäoikeudenmukaisuuksien seurauksista (Moisio 2008, 249).

Traditionaalinen teoria ei tunnista, eikä edes halua tunnistaa toimintansa yhteiskunnallisia ehtoja ja seurauksia. Tämän vuoksi se osallistuu olemassa olevan epäoikeudenmukaisten yhteiskunnallisten käytäntöjen oikeuttamiseen. Tässä mielessä traditionaalinen teoria on ideologista, vaikka se yrittäisikin erottaa arvot tosiasioista. (Huttunen 2003, 65.) Kriittisen teorian tavoitteena on sen sijaan suhtautua kriittisesti olemassa olevaan todellisuuteen ja puhdistaa ajattelua erilaisista ennakkoluuloista ja auktoriteettiuskosta, joita eliitti ja valtakoneistot, kuten valtio, luovat. (Moisio & Huttunen 1999, 18; Suoranta & Ryynänen 2014, 67). Kriittisen teorian tavoitteena on teorian ja käytännön ykseys, jossa teoria, tullessaan mullistuksen subjektien itsetietoisuudeksi, muuttuu reaalisesti voimaksi (Horkheimer 1991, 46). Tässä tehtävässä kriittinen teoria voi käyttää hyväksi traditionaalisen teorian kehittyneimpiä välineitä, mutta samalla sen tulee sisältää vahva arvopäämäärä pyrkiessään vallitsevan yhteiskunnallisen välttämättömyyden kumoamiseen (Moisio & Huttunen 1999, 19).

Kriittisen teorian yhteydessä käytettynä ”vahva arvopäämäärä” viittaa normatiivisuuteen eli siihen, *miten asioiden tulisi olla* (Laitinen 2011). Myös kriittisen teorian ja Frankfurtin koulukunnan kolmannen sukupolven ajattelijaksikin kutsuttu (Anderson 2011; Petherbridge 2011; 2013) Axel Honneth puolustaa omassa ajattelussaan kriittisen teorian normatiivista tulokulmaa, vaikkakin hänen lähestymistapansa eroaa eksplisiittisestä normatiivisesta poliittisesta filosofiasta, jossa pyrkimyksenä on muotoilla abstrakteja universaaleja normatiivisia periaatteita ja vastata kysymykseen ”mikä on oikein”. Honneth liittyy ajattelussaan ”vasemmisto-Hegeliläiseen” (ks. Petherbridge 2011; 2013) perinteeseen, jossa kriittisen teorian kaksi keskeistä elementtiä ovat arkisten, esiteoreettisten vääryyden kokemusten paikallistaminen ja paljastaminen sekä näiden kokemusten käsitteellistäminen. Käsitteellistämisen kautta tarkoitus on ylittää yksittäisen subjektin kokemus ja pyrkiä paljastamaan sosiaalisen alistamisen rakenteita sekä tunnistaa resursseja niiden ylitämiseksi käytännössä (Petherbridge 2011, 1; Laitinen 2011).

Sen sijaan, että Honneth vastaisi suoraan normatiiviseen kysymykseen siitä ”mikä on oikein”, hän pyrkii paljastamaan yhteiskunnassa ja ihmisten välillä olemassa olevia sorron muotoja tai esteitä emansipaatiolle. Honneth ei kuitenkaan sorru analyysissään pelkkään deskriptiivisyyteen, vaan tarkastelee näitä kysymyksiä normatiivisesta horisontista käsin (Petherbridge 2013, 1) tai kuten Laitinen (2011) kirjoittaa ”normatiivisten ideaalien valossa”. Arvi Särkelän (2019) mukaan Honnethin sosiaalifilosofia tutkii aikakautensa hy-

vän elämän edellytyksiä lähtemällä liikkeelle sosiaalisesti koetusta kärsimyksestä ja vääryydestä. Tätä kautta pyrkimyksenä on havaita tietyn aikakauden sosiaalisen hyvän elämän arvoja, jotka perustelevat sen normeja. Honnethin ajattelussa normatiivisuus on siten arvopohjaista (Särkelä 2019, 5). Arvopohjaiset, normatiiviset ideaalit kytkeytyvät Honnethin ajattelussa erityisesti ihmisten välisiin tunnustussuhteisiin (ks. luku 3.2.3) ja ovat se esiteoreettinen kiinne kohta, johon kriittinen teoria voi kiinnittyä. (Laitinen 2011.)

Kirjoittaessaan ”mullistuksen subjekteista”, Horkheimer (1991) ei kuitenkaan kerro keitä nämä voisivat olla. Kriittisen teorian ongelmana onkin pidetty sitä, että se ei pysty suoraan vastaamaan, kuinka teoreettisesti muodostetun kritiikin kautta saatu ymmärrys voidaan sovittaa käytäntöön (Huttunen 2003, 66; Suoranta & Ryynänen 2014, 66.) Suoranta ja Ryynänen ehdottavatkin, että taistelevan tutkijan kannattaisi kriittisen teorian klassikkoajattelijoiden sijasta hakea esimerkkiä muualta. Tällä he viittaavat ajattelusuuntauksiin, teorioihin tai metodeihin, joissa yhdistyvät sekä teoreettinen että sosiaalisten liikkeiden muutosvoimainen käytännön toiminta. Esimerkkinä he tuovat esiin anarkistien harjoittaman tutkimustoiminnan ja ajattelun sekä erityisesti sosiaalityön¹⁶ näkökulmasta mielenkiintoisen ja merkittävän toimijan sekä edelläkävijän, Jane Addamsin sekä hänen perustamansa Hull House -setlementin kautta sosiaalireformistisen toiminnan (Emt., 54, 68.)

Jane Addamsia (1860-1935) voidaan pitää monessakin mielessä sosiaalityön ammatillisen perinteen uranuurtajana. Hän on jättänyt jälkensä etenkin yhteisöllisen sosiaalityön, mutta myös kriittisen sosiaalityön historiaan. (Roivainen 2004; Hick & Pozzuto 2005, x; Fook 2016, 4; 2002, 3; Puurunen 2019, 27, 47, 51.) Vaikka Addamsin ja Ellen Gates Starrin vuonna 1889 perustaman Hull House -setlementin toimintaa ei omana aikanaan rinnastettu kriittiseen sosiaalityöhön, koska kyseistä käsitettä ei ollut tuolloin vielä olemassa, niin toiminta vastasi monelta osin sitä sosiaalityön lähestymistapaa, joka tunnetaan nykyään kriittisenä sosiaalityönä (Hick & Pozzuto 2005, x; Fook 2016, 4) Setlementti-liikkeen nimi tulee sanoista ”to settle down”, joka viittaa ajatukseen, jossa sosiaalityötä tehdään ruohonjuuritasolla ihmisten parissa (Roivainen 2004). Ruohonjuuritason

¹⁶ Sosiaalityön näkökulmasta mielenkiintoisena traditionaalisen ja kriittisen teorian yhteentörmäyksen esimerkkinä voidaan pitää vuonna 1920-luvun Chicagon yliopiston tapahtumia. Tällöin kaikki naissosiologit, joilla oli jonkinlainen sidos Addamsin ja Ellen Gates Starrin perustamaan Hull House -setlementtitaloon, siirrettiin sosiologian oppiaineesta (traditionaalinen teoria) sosiaalityön oppiaineeseen. (Suoranta & Ryynänen 2014, 54) Jaon tarkoituksena oli korostaa objektiivisuuden ja teorian eroa käytäntösuuntautuneeseen työhön, vaikka juuri tätä eroa naissosiologit olivat toiminnallaan halunneet kuroa umpeen.

toiminnan tärkeyden korostamisen rinnalla Addamsin toiminnassa korostui sosiaalireformistinen ajatus siitä, että yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun tuli etsiä ratkaisuja muuttamalla rakenteita ja vallitsevia yhteiskunnallisia olosuhteita. Pelkän yhteiskunnallisten olosuhteiden objektiivisen tarkastelun ja kommentoinnin sijasta Addamsin harjoittaman tutkimuksen ja toiminnan tarkoituksena oli omalta osaltaan osallistua yhteiskunnallisen muutostyön edistämiseen. (Allen 2008; Suoranta & Ryyänen 2014, 57.) Nämä samat ajatukset yhteistyöstä ja yhteistoiminnasta sekä aktiivisesta, oikeudenmukaisuuteen tähtäävästä toiminnasta ovat keskeisinä myös taistelevan tutkimuksen ja kriittisen sosiaalityön peruslähtökohdissa (Healy 2005, 14; Suoranta & Ryyänen 2014).

Kriittinen teoria on kiistatta yksi kriittisen sosiaalityön teoreettisen taustan keskeisimmistä vaikuttimista. Steven Hick ja Richard Pozzuto (2005, xi) kuitenkin esittävät, että puhuttaessa kriittisestä sosiaalityöstä nykyisellään katseet tulisi pikemminkin kääntää *radikaalin, rakenteellisen ja progressiivisen* sosiaalityön suuntaan. Nämä lähestymistavat kuvaavat myös Addamsin ja Hull Housen toimintaa, jossa muutostyön työkaluina olivat sekä setlementityön kautta kertynyt kokemuksellinen ymmärrys yhteiskunnallisten epäkohtien eletyistä ja koetuista merkityksistä että aktivistin¹⁷ palo oikeudenmukaisemman ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan saavuttamiseksi (Suoranta & Ryyänen 2015, 57; Puurunen 2019).

Karen Healy (2005) yhtyy näkemykseen siitä, että kriittisen teorian paradigma on keskeistä kriittisessä sosiaalityössä. Healy (2005) nostaa esiin erityisesti neljä kriittisen teorian ajatteluun perustuvaa kohtaa, jotka hän näkee merkitykselliseksi kriittisen sosiaalityön kontekstissa. Näitä ovat ensinnäkin kyky tunnistaa sosiaalisten (makro)prosessien ja rakenteiden merkitys ja vaikutus yksilötasolla. Toiseksi tärkeää on (itse)reflektiivisen ja kriittisen näkökannan ottaminen suhteessa sosiaalityön käytäntöihin ja toteutettavaan sosiaalipolitiikkaan. Kolmas kohta on sitoutuminen yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa, oli kyse ongelmien ratkaisemisesta tai sosiaalisen muutoksen aikaansaamisesta. Neljäntenä Healy tuo esiin (laajan) sosiaalisen muutoksen saavuttamisen, jonka keskeisenä edellytyksenä on yhteistoiminta niiden kanssa, joita nykyinen järjestelmä sortaa. (Healy 2001; 2005, 14.)

¹⁷ Tutkielmassani viittaan ”aktivistilla” ihmisiin, jotka vaikuttivat toimivan pyyteettömästi turvapaikanhakijoiden rinnalla ja heidän edukseen.

Tutkimukseni periaatteet ovat rakentuneet edellä esittämieni teoreettisten viitekehysten ja niiden sisältämien arvojen varaan. Kriittisen sosiaalityön hengessä tutkielmani toteuttamista ei tule tarkastella erilaisten tieteellisten tai tutkimuksellisten tekniikoiden käyttämisen kautta (ks. Hick & Pozzuto 2005, xv). Kriittisyys viittaa enemminkin avoimeen ja refleksiiviseen lähestymistapaan, jossa on pyrkimyksenä huomioida eri toimijoiden näkökulmia, kokemuksia ja olettamuksia (Glaister 2008, 8). Vaikka tutkimukseni on käytännössä haastattelututkimus, niin tutkimukseni ulkopuolella tapahtuvan ja edelleen jatkuvan osallistumiseni aktivistiseen toimintaan kautta koen, että tutkimustani voidaan luonnehtia taistelevaksi Suorannan ja Rynänen (2015) esittämässä mielessä¹⁸. Kriittisen sosiaalityön eetoksen mukaisesti pyrin tutkimuksessani paljastamaan ja haastamaan epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavia ja lisääviä rakenteellisia tekijöitä (Fook 2016, 8; Allen 2008). Tämä tapahtuu tuomalla esiin turvapaikanhakijoiden kokemuksia luottamuksesta yleisemmin ja erityisesti suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan, sen eri tahoihin ja jäseniin. Asemaani suhteessa haastateltaviin voidaan tarkastella myös kumppanuussuhteen (ks. Juhila 2006, 76–110) valossa. Kumppanuussuhteeseen pohjautuvassa sosiaalityössä yhdistyvät niin kriittisen teorian eetos kuin kriittisen sosiaalityön perinteet ja keskeiset tekijät (Healy 2001; 2005) sekä postmodernin teorian¹⁹ näkökulma sosiaalityöhön (mm. Fook 2002, 11–14).

Ollakseen kriittistä ja progressiivista sosiaalityön tutkimusta pelkkä (näennäis)objektiivinen, ulkopäin tuleva tarkastelu ja teoreettinen kritiikki ei riitä, vaan tutkijan tulisi osallistua myös toimintaan sosiaalisen muutoksen aikaansaamiseksi. Kriittisen ajattelun (*critical thinking*) tulee johtaa kriittiseen toimintaan (*critical action*) ja tämä tulee toteutua yhdessä niiden ihmisten kanssa, joita asia koskettaa. Kriittisen ajattelun ja toiminnan dialektiikka johtaa parhaimmillaan refleksiiviseen kierteseen, joka voi toteutua, kun tutkija osallistuu muutokseen tähtäävään sosiaaliseen liikehdintään käytännön tasolla. Yhteistoiminnan kautta syntyvät kokemukset ja tieto muuttavat ja syventävät tutkijan ymmärrystä ja mahdollistavat tarkemman kuvan tutkittavasta yhteiskunnallisesta ilmiöstä tai sosiaali-

¹⁸ Vaikka taistelevan tutkimuksen keskiössä on vahva pragmatistinen eetos, se ei tarkoita että ollakseen taistelevaa, tutkimuksen tulisi olla suoraan yhteydessä käytäntöön. Käytäntöyhteyden ohella taistelevan tutkimuksen määritelmä viittaa keskeisesti myös tutkijan ja tutkimuksen poliittisuuteen, avoimuuteen ja kokemuksellisuuteen. (Suoranta & Rynänen (2014, 277–280.)

¹⁹ Postmoderni kriittinen sosiaalityö rakentuu paikallisesti ja perustuu eroihin, mutta pyrkii samalla laajenemaan myös yhteiskunnalliseksi vaikuttamiseksi (Juhila 2006, 109) Näen, että lähestymistapa asettuu samalle jatkumolle käsittelemäni vasemmisto-Hegeliläisen kriittisen teorian tulkinnan kanssa (ks. sivu 46).

sesta liikkeestä. Tämä paljastaminen (*reveal*) mahdollistaa laajapohjaisemman osallistumisen muutoksen aikaansaamiseksi. Toisaalta kriittistä toimintaa voi olla esimerkiksi osallistuminen julkiseen keskusteluun, jonka tavoitteena on nostaa ihmisten tietoisuuteen järjestelmässä olevia epäkohtia. (Payne & Adams & Dominelli 2009, 4, 12–13.) Toisaalta käytännön toimia ovat myös yritykset vaikuttaa lainsäädäntöön tai paikallishallintoon. Henkilökohtaisen kokemukseni perusteella lasken mukaan myös tavoitteet vaikuttaa lainsäädännön sijasta ensisijaisesti lain tulkintaan sekä viranomaisten toimintaan. (vrt. Allen 2008; Suoranta & Ryynänen 2014, 57.)

Miksi taistelevaa tutkimusta? Tutkimukseni kohdalla tähän kysymykseen löytyy monta vastausta tai kuten Suoranta ja Ryynänen (2014, 24) kirjoittavat, taistelevaan tutkimukseen on monta polkua. Tunnistan itseni esimerkistä, jossa joku päätyy tekemään taistelevaa tutkimusta, koska jokin akuutti yhteiskunnallinen ongelma tai asiakysymys niin kutsutusti valitsee hänet. Toisaalta kyseinen joku saattaa ohjautua taistelevan tutkimuksen pariin omien arvojensa ja ideologiansa pohjalta. Koen olevani näiden molempien esimerkkien ”joku”. Sateenvarjokäsitteenä toimiva taisteleva tutkimus kuvastaa monelta osin tutkimustani sekä etenkin eetokseltaan että teoreettisilta lähtökohdiltaan. Taistelevan tutkimuksen tapa lähestyä ja tehdä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta sopii sekä tutkimusaiheeseeni että henkilökohtaiseen arvomaailmaani.

3.3.2 Narratiivinen haastattelu

Taistelevan tutkimuksen, kriittisen teorian ja kriittisen sosiaalityön lähestymistapojen muodostaessa tutkimukseni eräänlaisen paradigmaattisen kehyksen ja tutkimusotteen, varsinaisena tutkimus- ja aineiston tuottamismenetelmänä käytän kerronnallista eli narratiivista haastattelua. Tutkimuksessa käyttämäni elämänkerrallis-narratiivinen tutkimustapa perustuu saksalaisen Gabriele Rosenthalin kehittämään saksalaiseen elämänkertametodologiaan perustuvaan lähestymistapaan (Rosenthal 2005; Paananen 2008 19–39). Rosenthalin tutkimusmetodi pohjautuu niin sanotun saksalaisen koulukunnan ajatteluun ja erityisesti Fritz Schützen (1976, 1983) haastattelumenetelmään. Ursula Apitzsch ja Lena Inowlocki (2005, 5) esittävät, että puhuminen ”saksalaisesta koulukunnasta” on kuitenkin monelta osin harhaanjohtavaa, sillä metodologian juuret löytyvät kauempaa historiasta ja pohjautuvat vahvasti Chicagon sosiaalisen koulukunnan kehittämiin sosiologisiin tutkimusmetodeihin. Erityinen merkitys on ollut Chicagon koulukunnan yhteydessä

1920- ja 1930-luvuilla tapahtuneella elämäkertatutkimuksen metodologisella ja teoreettisella kehittämisellä, jonka tavoitteena oli eri tutkimuslähestymistapoja käyttäen löytää keinoja ymmärtää siirtolaisia, köyhiä ja rikollisia heidän omasta näkökulmastaan käsin (Paananen 2008, 21).

Chicagon sosiologisen koulukunnan lisäksi elämäkertatutkimuksen uranuurtajiin kuuluvat William Isaac Thomas ja Florian Znaniecki sekä heidän vuosina 1918-1920 julkaisemansa viisiosainen tutkimus *The Polish Peasant in Europe and America*. Thomasin ja Znanieckin tutkimuksessa ansiot ovat erityisesti sen metodologisessa otteessa. Tekijät painottivat, että sosiaalitieteet eivät voi tyytyä pelkkiin eri instituutioiden heijastamiin pintoihin sosiaalisesta todellisuudesta. Tutkijoiden tulisi päästä syvemmälle sosiaalisen todellisuuden rakenteisiin tarkastelemalla yksilöiden kokemuksia ja asenteita. (Thomas & Znaniecki 1958, II, 1834; ref. Rosenthal 2005, 25.) Ymmärrän tämän viittaavan esimerkiksi kriittisen sosiaalityön tutkimuksen lähestymistapaan, jossa tutkimuskohteena olevien sosiaalityön asiakkaiden kokemuksia ei tule tutkia välitteisesti eli esimerkiksi haastatteleamalla sosiaalityöntekijöitä. Sen sijaan tutkimuskohteena ovat suoraan ne ihmiset, joiden kokemuksia ja asenteita halutaan tutkia.

1900-luvun alun vuosikymmenten jälkeen positivismi syrjäytti elämäkerrallisen tutkimuksen, kunnes 1970-luvulla elämäkertatutkimus nousi jälleen yhteiskuntateoreettisen tutkimuksen keskiöön. Tämä tapahtui nimenomaan Saksassa ja taustalla vaikutti erityisesti Karl Mannheimin alun perin vuodelta 1928 ollut essee ”The Problem of Generations” (Paananen 2008, 21; Apitzsch & Inowlocki 2005, 7). Martin Kohlin (1978; ref. Apitzsch & Inowlocki 2005, 7) eli yhden saksalaisen elämäkerrallis-narratiivisen koulukunnan perustajan mukaan Mannheim pystyi esseessään esittämään, että elämäkerrallisen tutkimuksen kiinnostuksen aiheena olleita ”yksittäistapauksia” ei voitu tarkastella subjektiivisina, ympäristöstään ja historiastaan irrallisina kokemuksina.

Chicagon sosiologisen koulukunnan hengessä pragmatismien ja symbolisen interaktionismin pohjalta laadullista elämäkertatutkimusta Saksassa on kehittänyt etenkin Fritz Schütze (1982, 1984; ref. Paananen 2008, 21). Tässä tutkimuksessa käyttämäni narratiivisen haastattelun metodi pohjautuu Schützen luomaan ja myöhemmin Rosenthalin edelleen kehittämään haastattelumenetelmään, joka perustuu kertojalähtöisyyteen (Rosenthal 2005, 29). Keskeistä haastattelussa on sen avoimuus, joka antaa kertojalle itselleen mah-

dollisuuden kehystä ja merkityksellistä kertomaansa (Paananen 2008, 23.) Yksinkertaisimmillaan metodi rakentuu yhden avauskysymyksen varaan: *kerro minulle elämäntarinasi*. Näin laajaan avoimuuteen ensiksi kriittisesti suhtautunut Rosenthal kokeili tätä lähestymistapaa tutkiessaan Hitler-nuorten kokemuksia luopuessaan haastattelujen teemaattisesta ohjaamisesta. Rosenthalin odotusten vastaisesti haastateltavat eivät jääneet sanattomaksi vaan päinvastoin haasteltavien oli helpompi kertoa kokemuksistaan omista lähtökohdistaan käsin. Kävi ilmi, että haastateltavat eivät miettineet mitä heidän haluttiin mahdollisesti sanovan ja tämän vuoksi rajoittavan kerrontaansa. Sen sijaan avoimen haastattelutavan soveltaminen johti monimuotoisempaan kerrontaan, tarjoten uusia näkökulmia tutkimuskysymykseen ja sen teemoihin. (Rosenthal 2005, 31.)

Rosenthal (2005) kuitenkin korostaa, että joissakin tapauksissa avoin avauskysymys ei välttämättä toimi. Näin voi olla etenkin tapauksissa, joissa tutkimusongelma kytkeytyy esimerkiksi johonkin instituutioon ja tutkija on kiinnostunut haastateltavan asemasta suhteessa tuohon instituutioon. Toinen esimerkki, jossa Rosenthal näkee kevyesti strukturoidun haastattelumenetelmän perustelluksi, on tutkimusasetelma, jossa tutkijan fokus on jossakin tietyssä haastateltavan elämään liittyvässä temassa. (Emt., 33.) Paananen mukaan tällaisella kohdennetulla ja rajatulla haastattelulla on omat puolensa ja tutkijan tulee etukäteen harkita, kuinka avoin avauskysymys mahdollisesti toimii kulloinkin kyseessä olevassa tutkimusaiheessa sekä mitä heikkouksia ja vahvuuksia siihen liittyy. Kohdennettu ja rajattu haastattelu voi toimia ja tuottaa syvällistäkin tietoa, mutta samalla lähestymistapa voi kapeuttaa haastateltavan kerrontaperspektiiviä ja kohdentaa haastattelun kertojan perspektiivin sijasta tutkijan perspektiiviin. (Paananen 2008, 25.)

Rosenthalin (2005) haastattelumetodi rakentuu kahdesta vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa esitetään alkukysymys, jonka jälkeen haastateltavalle annetaan tilaa vastata kysymykseen ja kertoa (elämän)tarinansa vapaasti ja omin sanoin, ilman että haastattelija keskeyttää häntä. Haastattelija rooli on tässä kohtaa olla aktiivinen kuuntelija ja tehdä muistiinpanoja haastateltavan kertomukseen ja tutkimusongelmaan liittyen. Menetelmän toinen vaihe jakaantuu kahteen eri osaan: sisäisiin ja ulkoisiin narratiivisiin kysymyksiin. Sisäisillä narratiivisilla kysymyksillä tarkoitetaan kysymyksiä, jotka ovat haastattelija nostaa esiin haastateltavan kertomuksesta. Näiden kysymysten on pääsääntöisesti tarkoitus tarkentaa ja syventää kertomusta. Narratiivisten kysymysten ei ole tarkoitus kysyä

haastateltavan mielipiteitä tai syitä (*Miksi sinä teit tuon? Miksi halusit?*). Sen sijaan sisäisten kysymysten tarkoituksena on rohkaista haastateltavaa kertomaan enemmän elämästään tai jostakin tietystä vaiheesta siinä. (Rosenthal 2005, 30–34.)

Sisäisten narratiivisten kysymysten jälkeen seuraa tutkijan omiin intresseihin ja tutkimusongelmaan tarkemmin pureutuvien kysymysten vuoro. Tällöin haastattelija voi tarvittaessa kysyä kysymyksiä liittyen asioihin tai ilmiöihin, jotka eivät tulleet esiin haastateltavan kertomuksessa. Ulkoiset narratiiviset kysymykset jätetään haastattelussa viimeiseksi, jotta haastattelijan oma tarkastelukulma aiheeseen ei tulisi esiin ja tätä kautta ohjaisi haastateltavaa vastaamaan siten kuin hän olettaa haluttavan. (Rosenthal 2005, 34.)

Elämäkertatutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sosiaalisista ilmiöistä ja erityisesti siitä, miten nämä ilmiöt tulevat ilmi tutkittavien jokapäiväisessä elämässä ja millaisen merkityksen nämä ilmiöt ovat saaneet osana yksilöiden elämäkertaa (Paananen 2008, 22). Rosenthalin (2005, 28) mukaan tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on rekonstruoida tutkittava ilmiö ihmisten historian ja elämäkertomusten avulla. Sosiaalisen ilmiön ymmärtäminen vaatii, että sen synty-, kehittämis- ja muutosprosessit rakennetaan uudelleen tutkimuksen avulla. Tämä ymmärrys vaatii subjektiivisen näkökulman, jonka kautta selviää, minkälaisen merkityksen ilmiö on saanut yksilön eri elämänvaiheissa. Tavoitteena on rakentaa uudelleen tutkittavana oleva ilmiö sen tulemisen kautta. Tulemisella (*becoming*) tarkoitetaan sitä, miten ilmiö on syntynyt, miten se on vaiheellistunut ja millaisia merkityksiä se on saanut. (Emt. 28–29; Paananen 2008, 22–23.)

Tässä tutkimuksessa tutkittava sosiaalinen ilmiö on luottamus. Tutkimuksessani olen kiinnostunut haastateltavien elämäkulusta ja elämäkokemustensa biografisesta konstruoinnista ja merkityksellistämisestä suhteessa yksilöiden luottamuksen kokemuksiin (vrt. Paananen 2008, 23). ”Rosenthalilaisen” lähestymistavan (2005) mukaisesti tavoite on rekonstruoida luottamus sosiaalisena ilmiönä haastateltavien elämäkertomusten ja -historian avulla. Tämän uudelleenrakentamisen kautta muodostan käsityksen siitä, millaisena haastateltavien kokemus luottamuksesta suomalaisen yhteiskuntaan ja sen eri toimijoihin näyttäytyy ja miten luottamus on syntynyt ja muodostunut.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen tavoite

Tutkimustehtäväni on analysoida irakilaisten turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumista Suomessa. Yksikertaisimmillaan kyse on siitä, keihin tai mihin turvapaikanhakijat kokevat pystyvänsä luottamaan ja toisaalta keihin tai mihin eivät. Nostan tutkimuksessani esiin sekä luottamuksen rakentumisen mahdollistavia, että negatiivisia, luottamussuhteiden syntymistä estäviä tekijöitä. Asettamaani tutkimustehtävää lähestyn seuraavien kysymysten avulla:

1. Miten turvapaikanhakijoiden luottamus rakentuu Suomessa?

- a. Keihin tai mihin turvapaikanhakijat luottavat? Keihin tai mihin eivät?*
- b. Mistä tekijöistä luottamus eri toimijoiden välillä rakentuu? Entä mitkä tekijät estävät luottamuksen syntymistä tai tuhoavat jo syntyneen luottamuksen?*

Tarkastelen tutkimuksessani sitä, kuinka haastattelemanani turvapaikanhakijat yksilöinä kokevat luottamusta suhteessa ympäröiviin toimijoihin, kuten yleisesti suomalaisiin ihmisiin, vapaaehtoistyöntekijöihin tai muihin turvapaikanhakijoihin. Samalla nostan esiin luottamukseen liittyvän abstraktimman tason, eli luottamuksen valtiota sekä sen eri instituutioita ja näiden instituutioiden työntekijöitä, kuten sosiaalityöntekijöitä kohtaan.

Tutkimushaastatteluiden muodostaman aineiston ja tutkimusaiheeseen liittyvän teorian vuoropuhelun kautta tuon esiin turvapaikanhakijoiden henkilökohtaisia luottamukseen rakentumiseen liittyviä yhteisiä piirteitä ja tätä kautta esitän yleisemmän näkemyksen siitä, mitkä tekijät vaikuttavat turvapaikanhakijoiden kokemaan luottamukseen suomalaisessa yhteiskunnassa.

4.2 Haastatteluiden toteuttaminen

Tutkimukseni haastatteluaineisto koostuu seitsemästä narratiivisen menetelmän (Rosen-
thal 2005) avulla kerätystä haastattelusta. Kuusi haastattelua tehtiin keväällä 2018 ja seitsemäs aineistoa täydentävä haastattelu toteutui syksyllä 2018. Haastateltavat olivat

kaikki irakilaisia, iältään 21–46 –vuotiaita miehiä. He olivat tulleet Suomeen turvapaikanhakijoina syksyllä 2015, eli aikana, jolloin Suomeen saapui ennen näkemätön määrä erityisesti irakilaisia turvapaikanhakijoita (Migri 2015a; Migri 2015b; Juntunen 2016, 54).

Haastatteluiden otos (7 henkilöä) on määrällisesti pieni, mutta sitä voi pitää riittävänä sosiaalitieteiden opinnäytetyölle, etenkin kun haastattelumenetelmänä käytetään narratiivista metodologiaa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 97–99; Eskola 2007). Vaikka saturaatiosta eli aineiston kylläntymispisteestä puhuminen on nykyajan sosiaalitieteissä todettu usein ongelmalliseksi, tulee tutkijan pystyä perustelemaan aineistonsa rajausta (Hirsjärvi & Hurme 2015, 60). Kuten tekstissäni toin aiemmin esille, olin ehtinyt toimia turvapaikanhakijoiden kanssa yli kahden vuoden ajan eri yhteyksissä. Tuona aikana minulle oli syntynyt varovainen kuva siitä, millaiset tekijät vaikuttivat turvapaikanhakijoiden luottamuksen taustalla. Valintani haastatella juuri irakilaisia, pääosin nuoria miehiä, perustui ensinnäkin siihen demografiseen faktaan, että valtaosa Suomeen vuonna 2015 tulleista turvapaikanhakijoista oli Irakista kotoisin olevia 18–34-vuotiaita miehiä (Maahanmuuttovirasto 2015a). Yksi syy oli myös kyseisen ihmisryhmän suuri edustus eri medioiden uutisoinnissa (A-Talk 2015; Koivuranta 2015; Mykkänen 2015) ja näihin ihmisiin liitetyt ennakkoluulot. Näiden tekijöiden vuoksi koin, että tutkimukseni rajaaminen juuri irakilaisiin (mies)turvapaikanhakijoiden on yhteiskunnallisesti perusteltua ja kiinnostavaa.

Yhdelle haastateltavistani oli myönnetty turvapaikka Suomesta, kun taas viiden henkilön turvapaikkaprosessit olivat kesken. Kaikki edelleen päätöstä odottaneet henkilöt olivat saaneet Maahanmuuttovirastolta vähintään kertaalleen kielteisen oleskelulupapäätöksen ja hakuprosessit odottivat haastatteluhetkellä eri oikeusasteiden (hallinto- ja korkein hallinto-oikeus) käsittelyä. Lisäksi yhdellä haastateltavista oli voimassa oleva työperusteinen oleskelulupa, joka oli myönnetty käännätyksen jälkeen henkilön jo palattua Irakiin. Hän oli siis palannut Suomeen hänelle myönnetyn määräaikaisten oleskeluluvan perusteella. Viisi nuorinta haastateltavaa olivat saapuneet Suomeen yksin. Kahden vanhemman henkilön kohdalla Suomeen oli saapunut myös puoliso ja lapset. Viisi haastateltavaa oli haastatteluhetkellä joko palkkatöissä tai osallistuivat toisen asteen koulutukseen. Ainoastaan yksi, perheellinen henkilö, asui edelleen vastaanottokeskuksen tarjoamassa asunnossa.

Haastattelut toteutuivat haastateltavien itse valitsemassa paikassa. Näistä kaksi toteutui haastateltavien kotona, neljä minun kotonani ja yksi poikkeuksellisesti autossa. Autossa

tehty haastattelu tapahtui haastateltavan omasta ehdotuksesta hänen ystävänsä autossa siten, että ystävä istui samanaikaisesti takapenkillä. Kolmannen henkilön paikallaolo haastattelussa näkyi tulkintani mukaan myös aineistossa, jossa haastateltava puhui monessa kohtaa monikon ensimmäisessä persoonassa (me-muodossa). Haastateltavan puhe kääntyiikin monessa kohtaa kertovasta puheesta argumentointiin. Haastattelun aikana tämä henkilö pyrki useasti erilaisten argumenttien avulla osoittamaan, kuinka hän sekä monet muut turvapaikanhakijat ansaitisivat oikeudenmukaisempaa kohtelua.

Haastattelut tehtiin englannin kielellä. Alun perin olin suunnitellut tulkin käyttämistä haastatteluissa, jotta kielitaito ei rajaisi potentiaalisia haastateltavia. Olin selvittänyt ja pohtinut tulkin käyttämiseen liittyviä eettisiä ja käytännöntason tekijöitä monelta osin. Ammattitulkkiin minulla ei ollut taloudellisesti varaa. Maallikkotulkin käyttämiseen liittyi useita eritasoisia ongelmia ja jopa riskejä, kun huomioidaan haastateltavieni haavoittuva asema ja lähtömaan tilanne. Vaikka haastateltavilla saattoi olla Suomessa ystäviä, joihin he luottivat, niin ulkopuolisena minun oli mahdoton sanoa tuon luottamuksen todellista syvyyttä. Joissakin haastatteluissa kävikin ilmi, että joihinkin henkilöihin saateen luottaa, mutta silti jotkin historiaan liittyvät asiat halutaan oman ja perheen turvallisuuden vuoksi pitää varmuuden vuoksi piilossa.

Eettisesti herkässä ja osittain ristiriitaisessa tilanteessa päädyin ottamaan yhteyttä Helsingin yliopiston ihmistieteiden ennakkoarvioinnin toimikuntaan. Toimikunta opastaa tutkimuseettisissä kysymyksissä ja auttaa tutkimuseetiikkaan liittyvien kysymysten ratkaisemisessa. Ennen yhteydenottoa ihmistieteiden ennakkoarvioinnin toimikuntaan olin ollut yhteydessä Setlementtiliittoon ja kertonut tutkimusaiheestani pyytäen samalla mahdollisuutta käyttää heidän tulkkejaan. Setlementtiliitto lupasi tukensa, mutta myös heidän tulkkinsa olivat ”maallikkotulkkeja”. Tosin tässä tapauksessa heitä sitoivat Setlementtiliiton sopimukset liittyen vaitioloon ja haastateltavien anonymiteetin kunnioittamiseen. Ihmistieteiden ennakkoarvioinnin toimikunnan sähköpostitse saamani lausunnon mukaan Setlementtiliiton tarjoama tulkkipalvelu täytti tulkin käyttöön liittyvät tutkimuseettiset vaatimukset. (Helsingin yliopisto 2019.)

Pohdin edelleen haastateltavieni turvallisuuden ja luottamuksen tunteita. Kokemukseni perusteella tiesin, että osalla turvapaikanhakijoista oli huonoja kokemuksia liittyen heidän tarinansa tulkkaukseen. Asiasta käyty myös julkista keskustelua (KAJ 2018; Leinonen 2017) ja myös Maahanmuuttovirasto on kertonut tulkkaukseen liittyvistä ongelmista

(Valtioneuvosto 2018). Osa haastateltavista kertoikin suhtautuvansa epäillen tulkkaukseen etenkin, jos tulkki ei tullut samasta maasta ja kulttuurisesta taustasta. Lisäksi uskonnon merkitys korostui ja osa haastateltavistani kertoi suoraan, että heidän on huomattavasti vaikeampi luottaa eri uskonnollisesta taustasta tulevaan henkilöön. Syynä on Irakissa ja laajemmin Lähi-Idässä jo yli tuhannen vuoden ajan vaikuttanut kahtiajako shiia- ja sunnimuslimien välillä, joka on niin haastateltavien kuin Irakia tutkineen Al-Katawin (2014 39–40) mukaan syventynyt sitten Saddam Husseinin valtakauden.

Pohdin vaihtoehtona myös puhelintulkkausta, jossa haastateltavan henkilöllisyys pystytään suojaamaan jo huomattavasti kasvokkain tapahtuvaa tulkkausta paremmin. Lopulta sosiologi Lena Näreen kanssa käymäni keskustelun perusteella päätin luopua tulkin käytämisestä. Näre teki keskustelumme aikaan etnografista tutkimusta turvapaikanhakijoiden parissa ja hänen kokemuksensa mukaan haastattelut sujuivat pääosin hyvin myös ilman tulkkia. Hän myös korosti turvapaikanhakijoiden asemaa ja sitä, millaisen virkamies-tapaamista muistuttavan asetelman tulkin käyttäminen saattoi luoda. Hän korosti tutkijan ja tutkittavan välisen luottamuksen merkitystä sekä haastatteluasetelman horisontaalisuutta. Tulkin käyttäminen saattaa helposti rikkoa tuota asetelmaa ja tässä mielessä tulkin käyttämiseen liittyvät hyödyt ja haitat oli tärkeä punnita tarkasti. Näreen tapaan myös Marschan-Piettari ja Reis (2004, 225) tuovat esiin tulkin käyttöön liittyviä mahdollisia ongelmia. Usunieriin (1998, 92) viitaten he kirjoittavat kuinka haastattelun kolmas osapuoli eli tulkki voi tehdä haastatteluasetelmasta teennäisen. Tavoitellun selkeyden sijasta tulkin käyttö saattaa luoda haastatteluun vuorovaikutuksellista kohinaa sekä haitata haastattelun luontaista tempoa (Usunier 1998, 92).

Eri kulttuurien ja kielten välisessä kommunikaatiossa tutkimushaastattelut ovat hyvin tapaus- ja kontekstisidonnaisia. Pelkästään kielen valinta ja haastateltavan sekä tutkijan kielitaito luovat haastatteluun oman dynamiikkansa, kun haastattelu tehdään vieraalla kielellä. Kielitaidon rajoitteet vaikuttavat osaltaan sekä haastattelukysymyksiin että haastattelun etenemiseen (Marschan-Piekkari & Reis 2004, 224). Turvapaikanhakijoilla on myös usein aiempia kokemuksia erilaisista haastattelu- ja puhuttelutilanteista. He ovat saattaneet olla tekemisissä niin rajavartijoiden, poliisien, toimittajien, sosiaalityöntekijöiden kuin turvapaikkapuhuttelijoidenkin kanssa. Näillä aiemmilla kohtaamisilla voi olla vaikutusta tutkimushaastattelun dynamiikkaan ja ne ohjaavat haastateltavien asennoitumista yhtäältä haastatteluun ja toisaalta haastattelijana toimivaan tutkijaan. (Puumala &

Kynsilehto 2017, 365.) Koin, että haastattelijana toimin hyvin erilaisessa roolissa verrattaessa haastateltavieni aiempiin kokemuksiin eri viranomaisten kanssa tehdyistä haastatteluista. Myös sen, että kyseessä oli haastattelun molemmille osapuolille vieras kieli, voidaan nähdä lisäävän haastatteluaseman horisontaalisuutta (Marschan-Piekkari & Reis 2004, 224). Haastattelukysymyksissä pyrin välttämään vaikeaa akateemista kielenkäyttöä. Tarvittaessa muotoilin kysymykseni arkikielen esimerkein. Tämä osoittautui tarpeelliseksi etenkin tunnustamisen (*recognition*) käsitteen kohdalla, jota avasin muun muassa pyytämällä haastateltaviani miettimään näkevätkö muut ihmiset heidät sellaisena kuin he toivoivat sekä millaisina he toivoisivat itsensä nähtävän.

Pohdin myös, millainen mahdollinen vaikutus vieraalla kielellä oli haastateltavien narratiivien rakenteeseen, sillä kielellä on suuri merkitys ihmisen identiteetille ja sen avulla rakennamme, kertaamme ja jäsenämme uudelleen elämäkokemuksiamme (Prescher 2007, 193). Ennen haastatteluja tiesin ennalta, että moni irakilainen turvapaikanhakija pystyy normaaliin arkikeskusteluun englanniksi. Olin kuitenkin huolissani kielitaidon riittämisestä tilanteessa, jossa keskustelu saattaa syventyä arkipäiväistä keskustelua syvemmälle, abstraktille tasolle. Entä kuinka rosenthalilainen avoin haastattelumetodi toimii tilanteessa, jossa haastateltava joutuu käyttämään toissijaista kieltä? Entä jos haastateltavat eivät pysty tuottamaan pitkiä, Schützen mallin (1976; 1983; ref. Rosenthal 2005; Hyvärinen 2017, 187) mukaisia, kattavia ja eheitä elämäntarinoita?

Rosenthalin (2005) narratiivisen haastattelumenetelmän mukaisesti tekemäni haastattelut rakentuivat avauskysymyksen varaan. Haastattelun aloitus kuitenkin poikkesi Schützen ja Rosenthalin (emt.) ideaalimallista, jossa haastattelu aloitetaan niin sanotusti puhtaalta pöydältä ja avataan avoimella pyynnöllä: *kerro minulle elämästäsi*. Avoimen pyynnön lisäksi nostin haastatteluni avauspuheessa esiin sen, että olen erityisesti kiinnostunut haastateltavan luottamuksen kokemuksista, siitä keneen hän on voinut luottaa eri elämänvaiheissaan ja miksi, tai vaihtoehtoisesti keneen ei ole voinut tai ei edelleenkään voi luottaa. Korostin myös, että haastateltava saa kertoa vapaasti ja omin sanoin elämästään ja juuri niistä kohdista ja niillä sanoilla, kun hän itse haluaa. Kerroin, että roolini on haastattelun aluksi antaa tilaa kertojalle ja keskittyä kuuntelemiseen ja mahdollisten muistiinpanojen tekemiseen. Kerroin myös, että kertomuksen jälkeen esitän kertomukseen liittyviä tarkentavia kysymyksiä.

Huolimatta siitä, että luottamusteeman esiin nostaminen ennen varsinaisen haastattelun alkamista rajasi ja ohjasi haastatteluita, niin koin sen tarpeelliseksi (Rosenthal 2005; Paa-
nanen 2008). Pelkän elämänkertomuksen pyytäminen haastateltaviltani olisi mielestäni
saattanut antaa väärän kuvan haastattelun tarkoituksesta ja johtaa haastateltaviani har-
haan. Vaikka heidän kertomuksensa olisivatkin kiinnostaneet minua, koen, että eettisestä
näkökulmasta minun oli oleellista tuoda esiin se erityinen teema, josta olen kiinnostunut.
Tätä kautta haastateltavat tiesivät mihin ovat osallistumassa. Temaattisesta ohjaamisesta
huolimatta haastattelujen alut olivat monien kohdalla hankalia eivätkä haastateltavat tien-
neet mistä aloittaa ja mitä oikeastaan halusin heidän kertovan. Schützen mallia onkin kri-
tisoitu siitä, että se nojautuu liikaa ennakko-oletuksen varaan, että haastateltavalla olisi
luonnostaan jo valmis kertomus, joka odottaa vain kertomistaan (Hyvärinen 2017, 187).
Sen sijaan, kuten Hyvärinen (emt.) esittää, vain harvoin ihminen pystyy esittämään elä-
mäkertomuksensa kovinkaan perusteellisesti. Sen sijaan elämänkerta vaikeasti hallittava
kerronnan laji ja tämän vuoksi haastattelijan ei ole lähtökohtaisesti syytä olettaa, että nar-
ratiivisen haastattelumetodin käyttö johtaisi automaattisesti poikkeuksellisen merkityk-
selliseen aineistoon. (Emt., 188.)

Schützemaisen suuren kertomuksen sijasta haastattelijä voi pyrkiä tavoittelemaan pie-
nempiä kertomuksia, jollaisia esittävät käytännössä kaikki. Pienten kertomusten kautta
on mahdollista ilmaista sekä ristiriitaisempia että normaalia poikkeavampia kokemuk-
sia. (Georgakopolou 2015, 260, 264; Hyvärinen 2017, 188.) Koska haastatteluideni aloi-
tuskysymys oli pohjustettu luottamusteemalla sekä pyytämällä haastateltavia miettimään
sekä menneisyyttään Irakissa että Suomeen tuloon jälkeistä aikaa, tuloksena oli täysin
avointa haastattelua kohdistetumpi ja episodisempi kerronta (ks. Flick 2006, 181–182).
Tässä mielessä haastateltavieni kertomukset olivat yhden suuren elämänkerran sijasta en-
nemmin sarja pienempiä kertomuksia. Inka Söderström (2017, 85) on tuonut pro gradus-
san esiin Schützen narratiiviseen metodiin liittyviä ongelmia, joita hän kohtasi omassa
tutkimuksessaan. Hänen kokemuksensa haastateltavien kerronnan autonomisuuden puut-
teista muistuttavat monelta osin omia kokemuksiani. Söderströmin (emt.) haastateltavien
kanssa samaan tapaan myös minun haastattelemani henkilöt kaipasivat monessa kohdin
ohjausta ja tukea kerronnalleen. Omassa tutkimuksessani autonomisuuden puute näkyy
jälkeenpäin tarkasteluna myös siinä, kuinka lähes jokainen tekemäni haastattelu etenee
episodisesti samalla tavalla. Tämä johtuu siitä, että jouduin tukeutumaan ennen haastat-
teluita valmistelevaani, normaalisti vasta rosenthalilaisen metodin viimeisessä vaiheessa
käyttöön otettavaan kysymysrunkoon usein jo haastattelun alkuvaiheessa.

Väitän, että myös kielitaidolla oli oma vaikutuksensa kertomusten tyyliin ja laatuun. Kielitaidon vaikutus tuli esiin etenkin yhdessä haastattelussa. Haastattelu lähti haastateltavan aloitteesta liikkeelle suomen kielellä, mutta kieli vaihtui jo heti alussa englantiin, sillä haastateltavan suomen kielen taito ei ollut riittävä. Tämä haastattelu oli haastateltavien kielitaidon näkökulmasta haastavin, sillä henkilön englannin kielen osaaminen ei vastannut aiempaa käsitystäni. Yhteisen kielen puuttumisen vuoksi jouduimme turvautumaan muutaman kerran puhelimensa kääntäjään, joka teki muutenkin vaikeasta kerronnasta entistä katkonaisemman. Tämä näkyi myös kyseisen haastatteluaineiston laajuudessa ja laadussa. Haastattelu jäi seitsemästä tekemästani haastattelusta lyhyimmäksi ja monella tapaa myös pintapuolisimmaksi. Haastateltavan puheenvuorot jäivät usein lyhyiksi, ja hän tarvitsi koko ajan lisäkysymyksiä tehden haastattelusta etenemiseltään ja rakenteeltaan enemmän teema- kuin narratiivisen haastattelun.

Vaikka vieraalla kielellä tehdyt haastattelut vaikuttivat varmasti heikentävästi joihinkin kertomuksellisiin ja kokemuksellisiin nyansseihin sekä kerronnan ”värikkyYTEEN”, niin englannin kielen käyttö saattoi toimia myös haastateltavia suojaavana tekijänä tilanteessa, joissa osa haastateltavista kertoi hyvinkin traumaattisista asioista. Muun muassa Albert Costa ym. (2014) tuovat omassa tutkimuksessaan esiin kuinka vieras kieli vähentää yksilöiden emotionaalista taakkaa liittyen moraalisiin valintoihin. Vieras kieli kasvattaa niin sanottua psykologista etäisyyttä (*psychological distance*) käsiteltävään aiheeseen. Costan ym. (emt.) tulivat tutkimuksessaan tulokseen, että moraalisten pulmien ratkaiseminen vieraalla kielellä tuo emotionaalista etäisyyttä käsillä olevaan asiaan ja tätä kautta mahdollistaa utilitaristisemman, eli ratkaisunsa hyötyjä ja haittoja arvioivan, lähestymisen. Myös aiemmissa psykolingvistiikan alalla tehdyissä tutkimuksissa on tuotu esiin kaksikielisyyden vaikutuksia yksilöiden tunteiden kokemisessa (Javier & Marcos 1989, 468; Kellman 2000; Pavlenko 2002, 47–50). Esimerkiksi Bon & Lai (1986) esittävät, että vieraan kielen käyttämisellä voi olla etäännyttävä vaikutus, jonka avulla yksilö pystyy käsittelemään asioita, joiden läpikäyminen äidinkielellä olisi liian ahdistavaa.

Tutkimusaineiston keräämiseen liittyvistä haasteista huolimatta sain kerättyä tutkimukseni kannalta riittävän määrän laadukasta haastatteluaineistoa. Nauhoitettujen haastatte-

luiden kokonaiskesto oli hieman alle kahdeksan tuntia ja litteroituna aineistoa kertyi lopulta 70 sivua ²⁰. Aineiston tuottamisen onnistumisen kannalta merkittävimmäksi tekijäksi nousee lopulta koko tutkimukseni keskeisin käsite, luottamus. Sosiaalisen verkostoni ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen kautta pystyin selättämään niin haastateltavien rekrytoimiseen kuin itse haastatteluihin liittyvät haasteet. Maineeni irakilaisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa oli hyvä, joten minuun oli helpompi luottaa. Lisäksi haastattelutilanteiden asetelma, vuorovaikutus ja tunnelma olivat sellaisia, että haastateltavien ei tarvinnut olla varuillaan. Esimerkiksi Puumala ja Kynsilehto (2017, 366) kirjoittavat, että turvapaikanhakijoiden kaltaisen kohderyhmän poliittisesti haastava asema ja heidän sivuutetuksi tulemisen kokemuksensa aiheuttavat sen, että luottamus ei voi rakentua institutionaalisten tai ammatillisten identiteettien varaan. Haastateltavat toivat myös itse esiin, kuinka luottamus joihinkin sosiaalityöntekijöihin tai sairaanhoitajiin perustui nimenomaan henkilökemiaan ja kahdenväliseen vuorovaikutukseen huolimatta siitä, että ammatillinen identiteetti tai institutionaalinen asema olivat yleensä huonoista kokemuksista johtuen luottamussuhteita heikentäviä tekijöitä.

4.3 Tuttu, tutkija vai tuttu tutkija? – Tutkimuseettinen pohdinta

Laadullisen tutkimuksen yhtenä keskeisenä tekijänä on tutkijan itseymmärrys ja –reflektio (Laine 2001, 32). Käsitän tämän siten, että itsereflektiivisen tutkimusotteen tulee läpäistä koko laadullinen tutkimus tutkimusongelman taustalla olevista ennakkokäsityksistä tutkimuksen päättävään pohdintaan ja yhteenvetoon. Reflektiivisyyteen liittyy olennaisesti (itse)kriittinen ote eli tutkijana minun tulee aika ajoin kyseenalaistaa omia tulkin-tojani ja tutkimukseen liittyviä valintojani (Laine 2001, 32; Suoranta & Rynänen 2014, 57). On selvää, että tietyt metodologiset tai teoreettiset valinnat sulkevat pois toisia tulkintatapoja ja tämän takia on tärkeää, että tutkija tuo perustellusti esiin omat valintansa. Kriittinen asenne ja reflektiivisyys auttavatkin toimintaa pääsemään tutkimukselliselle tasolle (Laine 2001, 32). Niillä on myös keskeinen osa laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 116).

Vaikka tutkimukseni ei ole elämäkertatutkimus tai narratiivinen tutkimus, niin tutkimusmetodini, eli narratiivisen haastattelutavan, myötä tutkimuksessani korostuu aineiston

²⁰ Litteroinnissa käytin Times New Roman -fonttia, kokoa 12. Sivumarginaalilla vasen ja oikea: 2cm, ylä ja ala: 2,5 cm. Riviväli 1,5.

tuottamisen ja aineistonkeruun välinen ero. Aineistonkeruu voidaan ymmärtää yksinkertaisimmillaan jo valmiina olemassa olevan datan poimimiseksi. Tällaisen lähestymistavan taustalla on yleensä positivistinen, modernille tiedonjärjestykselle ominainen todellisuuskäsitys kontekstista vapaasta yleispätevästä tieteestä (Toulmin 1998; Heikkinen 2001, 119). Aineistontuottamisella sen sijaan viitataan tutkimuksessani postmoderniin, (sosiaali)konstruktionistiseen tiedonkäsitykseen, jonka mukaan ihmiset rakentavat sekä identiteettinsä että tietonsa maailmasta sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. (Heikkinen 2001, 119; Galbin 2014, 82–86). Konstruktionistisen lähestymistavan mukaisesti käsitän, että tutkimusaineistoni on kontekstisidonnaista eli rakennettu haastattelutilanteessa minun ja haastateltavan välisen vuorovaikutuksen myötä. Jaber Gubrium ja James Holsteinin (2002, 13–16) näkemyksen mukaisesti haastattelu on haastateltavan ja haastattelijan välinen yhteinen prosessi ja tietoa ei voi olla olemassa jonkinlaisessa, tuottamisen ehdoista erillään olevassa, puhtaassa muodossa (Hyvärinen 2005, 201).

Tutkimukseni haastatteluihin liittyi useita haasteita ja nämä olivat monelta osin liitoksissa myös tutkimuseettisiin kysymyksiin. Ensimmäisenä haasteena olivat haastatteluiden aloittamiseen liittyvät tekijät. Ennen tutkimukseni empiirisen vaiheen aloittamista olin ollut yli kahden vuoden ajan ”kentällä”. Kentällä olemisella viitataan omalla kohdallani erityyppisiin toimiini turvapaikanhakijoiden kanssa. Tähän lukeutuu kaikkea auton ostamisesta, säilöönottokeskuksessa vierailuun ja käännytysten estämiseen sekä yhteisestä kiipeilyharrastuksesta eri oikeusasteille tehtäviin vetoomuksiin. Olin tekemisissä useiden eri turvapaikanhakijoiden kanssa niin arjen tasolla kuin viranomaiskohtauksissa ja tuona aikana minun ja myöhemmin tätä tutkimusta varten haastattelemini ihmisten välille oli syntynyt joko välillinen tai välitön suhde. Olin varsin hyvin perillä useiden ystäväni tilanteesta ja tiesin, mutta myös tunsin, heidän ahdistuksensa jatkuvassa epävarmuuden tilassa.

Mietin pitkään tutkimusaiheeni muuttamista koska pidin tutkimustani itsekkäänä tekona, joka hyödyttäisi vain minua ja valmistumistani. Koin, että tutkimukseni kohdistui haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin, joilla oli jo riittävästi psyykkistä lastia kannettavanaan. Osa oli joutunut kertomaan oman tarinansa viranomaisille jo useampaan kertaan ja perustelemaan olemassaolonsa sekä kunnollisena ihmisenä että turvapaikanhakijana. Oliko haastatteluni, saati tutkimukseni, näissä puitteissa perusteltua? Kenelle tein sitä? Kuka siitä hyötyisi? Muun muassa nämä kysymykset olivat keskeisiä etenkin, kun tutkimukseni lähestymistapa oli taistelevan tutkimuksen eetos ja sen teesit (Aho & Paavilainen

2017, 337; Suoranta & Ryyänen 2014, 277–280.) Lisäksi normaalista tutkija-tutkittava-haastatteluasetelmasta poikkeavasta asetelmasta huolimatta olin edelleen huolestunut haastatteluihini liittyvästä valta-asetelmasta sekä turvapaikanhakijuuteen liittyvästä haavoittuvuudesta (Turtiainen 60, 2012; Luomanen & Nikander 2017; Aho & Paavilainen 2017; Puumala & Kynsilehto 2017).

Haastateltaviani kohdalla pyrin sensitiivisyyteen tunnistuen samalla sosiaaliseen vuorovaikutukseemme liittyvän valta-asetelman. Tämä reflektiivisyys ei ollut pelkästään osa tutkimuksen tekemistä ja tutkijana olemista, vaan liittyi laajemmin toimintaani turvapaikanhakijoiden kanssa. Se kuitenkin korostui siinä vaiheessa, kun aloin suunnitella keitä haluaisin haastatella ja miksi. Pelkästään tutkijana, saati turvallisessa asemassa olevana Suomen kansalaisena, minulla oli lähtökohtaisesti enemmän valtaa kuin haastattelemlani turvapaikanhakijoilla. Kansalaisuuteni, kielitaitoni ja suomalaisen sosiaalisen kulttuurin taitavana ihmisenä saatoin eri tilanteissa toimia niin kielen, kulttuurin kuin byrokratian tulkkina sekä tietynlaisena portinvartijana. Portinvartijan roolista poiketen koin toimijuuteni turvapaikanhakijoiden keskuudessa enemmänkin portin avaajaksi. Turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävä työ ja toiminta muistuttavat monelta osin Kirsi Juhilan (2008) esittämää asetelmaa, jossa sosiaalityön asiakkuus rajautuu palveluntarjoajien auttamisjärjestelmän ulkopuolelle. Siinä missä palvelujärjestelmän vaatimukset suomalaisesta henkilötunnuksesta tai jäykkä sosiaalityö hyljeksivät turvapaikanhakijoita, kansalaisyhteiskunnan toimivat jatkoivat heidän puolustamistaan. Sosiaalityössä tällaista yhteiskunnan marginaaleissa olevien ihmisten kanssa tehtävää voidaan kutsua asianajoksi, jonka tavoitteena tukea ihmisten kykyjä ja voimavaroja taistella oikeuksistaan palveluviidakossa (emt., 72, 76). Arja Jokinen (2008) kirjoittaa aikuissosiaalityön jäämisestä ainoaksi toimijaksi, kun muut tahot ovat vetäytyneet auttamisesta. Turvapaikanhakijoiden kohdalla tämä sosiaalityölle tyypillinen asianajajarooli jäi kokemukseni mukaan kuitenkin valitettavan usein tuolla niin kutsutulla kentällä toimiville aktiivisille kansalaisille, jotka asettuivat turvapaikanhakijoiden liittolaisiksi ja pyrkivät yhdessä kääntämään kontrollin päinvastaiseen suuntaan, yksilöstä järjestelmään. (Emt., 118–119.)

Roolini turvapaikanhakijoiden keskuudessa muuttui tutkijaksi oikeastaan siinä vaiheessa, kun otin yhteyttä haastateltaviini ja kerroin tekeväni tutkimusta. Tutkijan ja haastateltavan välinen valta-asetelma muodostui siten, että tutkijana minulla oli valta valita, keitä rekrytoisin haastateltaviksi. Huolimatta siitä, että pyrin avoimen haastattelumetodini

kautta antamaan mahdollisimman paljon tilaa haastateltavien omalle äänelle ja kokemuksille, käytännössä tutkijan roolissa olin lopulta se osapuoli, joka hyvin pitkälti määrittää keskustelun sisältöä, ohjaa tilannetta ja lopulta vetää johtopäätökset haastatteluista (ks. Hänninen 2000, 34; Luomanen & Nikander 2017, 293). Valta-asetelmaa ei kuitenkaan tule tarkastella vain yksipuolisesti, vaan myös haastateltavilla on valtaa (Kosunen & Kauko 2016). Ensinnäkin heillä oli mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta. Avoin haastattelumetodi tarjosi haastateltaville tilaa viedä kertomustaan ja siitä syntynyttä keskustelua haluamaansa suuntaan. Haastateltavilla oli myös mahdollisuus keskeyttää haastattelutilanne tai vaatia jälkeensä poistamaan heitä koskeva haastattelumateriaali. Nämä tekijät eivät ole pelkästään haastateltavan mahdollisia valintoja, vaan myös tutkimuseettisesti välttämättömiä ja tärkeitä kohtia, jotka tulee saattaa haastateltavan tietoon (TENK 2009, 5; Hyvärinen 2017, 32; Tuomi & Sarajärvi 2018, 156).

Kaksoisrooliani aktivistina ja vapaaehtoistyöntekijänä ja toisaalta tutkijana tulee tarkastella lähemmin, sillä vallan näkökulmasta erityinen roolini kaverina tai ystävänä ja toisaalta tutkijana toi tutkimukseeni omat erityishaasteensa. Turvapaikanhakijoiden luottamusta ja tunnustamista tutkinut Kati Turtiainen (2012) tuo väitöskirjassaan esiin, kuinka tutkimuksen valta-asetelmaa ei tule pelkistää tutkija-haastateltava -asetelmaksi, sillä taustalla vaikuttavat usein erilaiset kulttuuriset normit. Myös sukupuoli, ikäerot, ammatti tai muu asema saattavat olla merkittäviä tekijöitä haastateltavan ja tutkijan välisessä vuorovaikutuksessa. (Emt., 60–61; Ahmed 2000, 63; Estola ym. 2017, 167; Rastas 2005.) Turtiaisen tapaan uskallan väittää, että haastatteluiden kautta keräämäni aineisto olisi hyvin erilaista, mikäli haastattelijaksi olisi tullut haastateltavien arjen ulkopuolelta. Se, että kaikki haastateltavat, joilta kysyin haastattelun jälkeen, olisivatko he antaneet haastattelun jollekin muulle henkilölle, vain vahvistaa väitettä. Poikkeuksetta vastauksena oli, että eivät. Haastattelutilanne onkin aina vuorovaikutustilanne, johon vaikuttavat molempien, haastattelijan sekä haastateltavan, aiemmat kokemukset (mm. Chan 2017, 31; Hyvärinen 2017, 12). Nämä seikat ovat tärkeä huomioida myös narratiivista haastattelua tehtäessä. Vaikka normaalia tutkija-tutkittava -asetelmaa syvempää tuttavuutta ei voi suoraan pitää haastattelun hedelmällisyyden ja informatiivisuuden, saati todistusvoiman mittarina, koin, että luottamuksellinen suhde välillämme loi haastattelutilanteesta turvallisen ja mahdollisti henkilökohtaisten ja vaikeidenkin kokemusten kertomisen (Chan 2017, 30; Huttunen & Homanen 2017, 137; Turtiainen 2012, 59).

Turtiaisen (2012, 60) tapaan koin, että minun ja haastateltavieni välisen luottamuksen ansiosta haastateltavat eivät pyrkineet sanomaan pelkästään niitä asioita, joita he oletivat minun haluavan heidän kertovan. Toisaalta myös haastattelun teema eli luottamus abstraktina käsitteenä antoi tilaa erilaisille tulkinnoille. Tuttuus voi kuitenkin olla myös haaste. Ennen kuin lähestyin haastateltaviani ensimmäistä kertaa tutkijan roolissa kysymällä heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseeni, olin pohtinut pyyntööni liittyvää valta-asetelmaa. Haastateltavat olivat ystäviäni tai olimme vähintäänkin tuttavina toisillemme. Monen kohdalla olin ollut aiemmin tukena ja apuna erilaisissa tilanteissa. Pelkästään se, että haastateltavani tunsivat minut, saattoi tehdä kielteisen vastauksen antamisen hankalaksi. Osa haastateltavistani oli myös aiemmin tuonut esiin, että jos minä tai perheeni tarvitsee apua jossakin asiassa, niin meidän ei tulisi epäröidä pyytää sitä. Negatiivisessa mielessä voidaan pohtia, suostuiko osa haastateltavista tutkimukseeni puhtaasti velvollisuudentunteesta eli kokivatko he mahdollisesti tarpeen antaa jotain takaisin, jolloin osallistuminen ei olisi puhtaasti vapaaehtoista vaan perustuisi sosiaalisen kanssakäymisen normistoon, ikään kuin lahjanvaihtoon (ks. Mauss 2002).

Toisaalta vastavuoroisuus voidaan nähdä tasavertaisuuden valossa, jossa haastateltava pyrkii tasamaan mahdollisesti epäsymmetriseksi muodostunutta suhdetta minuun tai yleisemmin hänen tukenansa olleisiin ihmisiin. Vaikka hyvän tekeminen on suotavaa, se saattaa asettaa kohteensa alisteiseen asemaan. Aristotelesta lainaten: ”Hän tekee hyviä tekoja, mutta häpeää ottaa niitä vastaan, sillä vastaanottaja on alempi ja hyväntekijä ylempi. Hän maksaa osakseen tulleet hyvät teot tekemällä itse enemmän, sillä näin hyväntekijä joutuu kiitollisuuden velkaan ja vastaanottajaksi”. (Aristoteles 1124B1; Pirhonen 2015, 25.) Tässä mielessä haastattelun antaminen ja osallistuminen tutkimukseeni teki haastateltavista toimijoita ja ”hyväntekijöitä”. Tunnustamisen teorian näkökulmasta tämän tyyppisellä vastavuoroisuudella voi olla suurikin merkitys yksilön persoonan rakentumisessa sekä itsetunnon kehittämisessä (Honneth 2005; Pirhonen 2015, 26–27). Haastattelutilanteilla voisi siis varovaisesti arvioida olevan myös terapeutin ja voimaannuttava vaikutus. Samanaikaisesti tämä tekee asetelmasta entistä sensitiivisemmän ja vaatii tutkijalta jatkuvaa tilanteen reflektointia (Birch & Miller 2000 199–200; Aho & Paavilainen 2017, 341.)

Tutkimukseni haastatteluvaihe alkoi, kuten olin pelännyt - haasteellisesti. Vaikka ensimmäiset kolme haastateltavaa olivat selväsanaisesti ilmaisseet halukkuutensa osallistua

haastatteluun, jo ensimmäisenä vuorossa ollut henkilö, joka oli minulle yksi läheisimmistä turvapaikanhakijoista, perui osallistumisensa. Aloin aavistaa, että jotain on pielessä, kun emme saaneet sovittua haastateltavan kanssa sopivaa haastattelu-aikaa. Laitoin sen kuitenkin oman päättäväisyyden puutteeni syyksi. Kun lopulta saimme sovittua päivämäärän haastattelulle, niin haastattelua edeltävänä päivänä sain häneltä puhelinsoiton, jossa hän kertoi, että ei valitettavasti pysty osallistumaan tutkimukseeni. Syy oli odotettava ja ymmärrettävä. Hän pelkäsi, että hänen historiansa ja kokemustensa käsittely toisi mieleen asioita, joita hän ei halunnut käsitellä nyt. Olin pettynyt siihen, että haastattelu ei onnistunut, mutta erityisen pettynyt olin itseeni ja siihen, että olin laittanut ystäväni asemaan, jossa hän koki vaikeaksi kieltäytyä. Jälkeenpäin pyrin kuitenkin näkemään asian myös positiivisemmassa, ystävyttämme korostavassa valossa (Hyvärinen 2017, 18). Tämä henkilö uskalsi kieltäytyä ja luotti siihen, että en hylkäisi häntä.

Kieltäytymisestä toipuminen vei lopulta toista viikkoa ennen kuin uskalsin ottaa yhteyttä seuraaviin haastateltaviini. Aiemmasta oppineena painotin monta kertaa, että haastattelupyyntöni on täysin vapaaehtoinen ja ymmärrän hyvin, mikäli haastateltavat eivät halua tai muuten koe pystyvänsä osallistumaan tutkimukseeni. Nämä henkilöt eivät kuuluneet lähimpiin tuttaviiini turvapaikanhakijoiden keskuudessa, mutta olin silti viettänyt useita vuorokausia heidän kanssaan Kiasman ja Rautatientorin mielenosoituksissa²¹. Molemmat ilmoittivat, että he suostuvat mielellään haastatteluun, mutta kun oli aika sopia lopulliset haastattelupäivät, en saanut heihin yhteyttä. Tavoittaessani heidät, aloitin kertomalla, että en missään nimessä toivo heidän osallistuvan haastatteluun sen vuoksi, että kyseessä on minun tutkimukseni. Lopulta molemmat uskalsivat sanoa, että heidän voimavaransa eivät riittäneet sillä hetkellä.

Tutkimushaastatteluiden ajankohdan valinta on usein haastavaa ja ensimmäisten haastateltavieni kieltäytymisen perusteella voidaan sanoa, että ajoitukseni ei onnistunut kaikkien kohdalla. Aho ja Paavilainen (2017, 338) kirjoittavat kriisitilanteessa olevien ihmisten haastatteluihin liittyen siitä, millainen merkitys haastattelun ajankohdalla voi olla. Aiempiin tutkimuksiin nojaten he tuovat esiin, että ei ole ohjeistusta siihen, mikä olisi sopiva ajankohta haastatella kriisitilanteessa olevaa ihmistä. Haastatteluajankohta tulisi aina harkita tarkasti ja osallistujan näkökulmasta (Elmir ym. 2011, 15; Stroebe ym. 2003,

²¹ Kiasman ja Rautatientorin mielenosoitukset olivat turvapaikanhakijoiden ja heidän tukijoidensa järjestämät kannanotot, joiden tarkoituksena oli nostaa esiin turvapaikanhakijoiden asemaan ja turvapaikkapolitiikkaan liittyviä ongelmia. Ympäri vuorokautinen mielenilmaus kesti lopulta noin viisi kuukautta. (ks. Näre 2018)

239). Tarkoitukseni oli aloittaa ensimmäiset haastattelut keväällä 2018 eli noin kaksi ja puoli vuotta sen jälkeen, kun haastateltavani olivat tulleet Suomeen. Arvioni mukaan kaikista akuutein ja aktiivisin vaihe turvapaikkaprosessiin tai siihen liittyvään aktivismiin oli ohitse ja haastateltavani olivat pääosin odottavalla kannalla lukuun ottamatta henkilöä, jolle oleskelulupa oli jo myönnetty. Oletin, että haastatteluideni ajoittaminen tähän kohtaan olisi haastateltavieni elämäntilanteen kannalta vähemmän stressaava ja että heillä olisi aikaa ja halua käydä läpi viime vuosien kokemuksia. Kuitenkin, kuten edellä toin ilmi, kolme suunniteltua haastattelua peruuntuivat yllättäen, eikä ajankohta ollut selvästikään sopiva.

Ahon ja Paavilaisen (2017) mukaan osallistumiselle sopivaa ajankohtaa voidaan arvioida kriisiavun ajoituksen määrittelyssä toimivien psykologisten sopeutumisprosessien kautta. Nämä sopeutumisprosessien vaiheet ovat psyykkinen sokki, reaktiovaihe sekä työstämis- ja käsittelyvaihe. (Emt., 339; Saari & Hynninen 2010 45–46.) Haastattelunsa peruneiden henkilöiden esittämät perustelut, mutta myös käytös muistuttavat paljon Saaren ja Hynnisen (2010) sopeutumisvaiheen kolmatta kohtaa eli työstämis- ja käsittelyvaihetta. Tähän vaiheeseen kuuluu etäisyyden ottaminen järkyttävään kokemukseen, ja sitä kautta vähentynyt tarve tai halu puhua asiasta. Lisäksi tällainen henkilö saattaa vetäytyä syrjään. (Emt., 46–48.) Tämän tyyppinen eristäytymispyrkimys saattaa estää haastattelun syntymisen, koska tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Haastatteluiden peruuntuminen tapahtui kuitenkin yhteisymmärryksessä ja peruuntumisten vaikutuksesta osasin jatkossa lähestyä haastateltaviani uudella tavalla, pyrkien varmistamaan, että pyyntöni ei aiheuttaisi turhaa psyykkistä taakkaa. Onnekseni kieltäytymisiä ei enää tullut ja loput suunnittelemistani haastatteluista toteutuivat ja sujuivat käytännönjärjestelyiden näkökulmasta hyvin.

Toteutuneissa haastatteluissa pyrin rehellisyyteen ja avoimuuteen. Kerroin jo alusta pitäen, että haastattelu kuuluu pro gradu -tutkimukseeni ja kyseessä on ennen kaikkea opinäytetyö. Puumalan & Kynsilehdon (2017, 371) mukaisesti vältin antamasta vaikutelmaa, että tutkimukseen osallistuminen edistäisi haastateltavien turvapaikkaprosessia esimerkiksi tuomalla asialle lisää julkisuutta. Olen tavannut yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelemani henkilöt jälkeen päin, jotkut useammankin kerran. Kukaan haastateltavistani ei ole palannut aiheeseen, mutta en ole kokenut, että aihetta olisi erityisesti välteltäkään. Tulkitsen tämän siten, että haastateltavani ymmärsivät mihin he osallistuivat ja että haastattelulla ei tulisi olemaan suoraa vaikutusta heidän elämäänsä. Välit haastateltavien

kanssa ovat ennallaan ja koen, että roolini ulkopuolisena tutkijana rajoittui tuohon noin 1-2 tunnin mittaiseen haastatteluun. Tämä kokemus syntyi jo heti haastatteluiden päätyttyä. Puheen sävy ja aiheet muuttuivat ja haastateltavista sekä ilmapiiristä havaitsi, että haastateltavat olivat palanneet turvallisesti kertomuksesta nykyhetkeen.

Tutkimustani koskeva eettinen herkkyyks ei rajoittunut ainoastaan rooleihin liittyviin haasteisiin. Sosiaalityön tutkimusta käsittelevissä eettisissä pohdintoissa vallitseekin melko yhtenäinen käsitys siitä, että tutkimuseettinen arviointi ja hyvien tutkimustapojen huomiointi tulee olla kattavaa ja koskea tutkimuksen kaikkia vaiheita ja valintoja. (mm. Rauhala & Virokannas 2011, 238; Peled & Leichtentritt 2002, 148; Pohjola 2003b, 7; Pohjola 2003c, 59). Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeisimmät eettiset periaatteet koskevat sitä millaisia mahdollisia vaikutuksia tutkimuksella voi olla tutkittavien elämään joko suoraan tai välillisesti. Tämän näkökulman voi nähdä korostuvan tutkimuksessani, jonka kohteina ovat haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset, joiden itsemääräämiskykyä on rajoitettu merkittävästi (Rauhala & Virokannas 2011, 242).

Suomessa tehtävän sosiaali- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tutkimusetiikan peruskivenä voidaan pitää tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimia ihmistieteiden eettisiä periaatteita (TENK 2009). Nämä periaatteet jakautuvat kolmeen eri osaan: (i) tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, (ii) vahingoittamisen välttäminen sekä (iii) yksityisyys ja tietosuojat. Itsemääräämisoikeuteen sisältyvät niin päätös osallistua kuin vetäytyä tutkimuksesta, mutta myös oikeus olla vastaamatta valitsemiinsa kysymyksiin. Osallistumisen vapaaehtoisuuden voi nähdä olevan erityisen tärkeää haastatteluissa, joissa on selvä epäsymmetrinen valta-asetelma. Omassa tutkimuksessani valta-asetelma oli etenkin haastateltavien yhteiskunnallisen aseman vuoksi epäsymmetrinen. Näen kuitenkin, että asemani haastateltavien parissa vähensi tuota epäsymmetriaa ja teki asetelmasta normaalia tutkija-haastateltava -asetelmaa horisontaalisemman varsinkin verrattuna tilanteeseen, jossa haastattelun toisena osapuolena olisi toiminut viranhaltija.

Vahingon välttäminen ja sitä kautta yksityisyyden suojaaminen sekä tietosuojat ovat läsnä koko tutkimusprojektin ajan, mutta myös sen jälkeen. Tutkimuseettisen lautakunnan (TENK 2009) ohjeistuksen mukaisesti tutkimukseni mahdolliset haitat voivat koskea niin aineiston tuottamista, aineiston säilyttämistä kuin tutkimusjulkaisuista aiheutuvia seurauksia. Lisäksi oman tutkimukseni ja asemani vuoksi minun pitää kiinnittää erityistä

huomiota siihen, kenen kanssa ja missä seurassa puhun eri ihmisten turvapaikanhakuprosessista tai siihen liittyvistä asioista. Pidän yksityisyyden suojaa tärkeänä siitäkin huolimatta, että moni haastateltavistani sanoi, että heitä ei haittaa, vaikka heidät voitaisiin tunnistaa tutkimuksestani. Täydellistä anonymiteettiä en kuitenkaan voinut luvata ja kerroin tämän myös haastateltavilleni. Tutkimukseni voi sisältää lainauksia, jotka saattavat olla tunnistettavissa, mikäli henkilö on kertonut saman tarinan myös jollekin toiselle. Olen anonymisoinut aineistoni siten, että missään kohtaa tutkimusprosessia en ole käyttänyt tai kirjannut haastateltavien nimiä ylös. Ainoa henkilöön viittaava tekijä on itse haastattelutallenteiden lisäksi tiedostot, jotka olen nimennyt henkilöiden etunimen ensimmäisen kirjaimen mukaan. Itse haastattelussa en pyytänyt haastateltaviani esittelemään itseään. Tästä huolimatta muutama haastateltava aloitti konventionaaliseen tyyliin kertomalla nimensä. Haastateltavien omien nimien lisäksi aineistossa esiintyy sellaisten henkilöiden nimiä, jotka ovat ennestään minulle ja haastateltavalleni tuttuja. Myös nämä nimet anonymisoin litterointivaiheessa. Litteroidut aineistot ovat olleet ainoastaan omassa käytössäni ja niitä on säilytetty siten, että kenelläkään muulla ei ole ollut pääsyä aineistoon.

Tutkimuseettiset näkökulmat korostuvat tutkimuksessa, jonka kohteena ovat haavoittuvat, kriisitilanteessa olevat ihmiset ja turvapaikanhakijat voidaan laskea kuuluvan tähän ryhmään (Aho & Paavilainen 2017). Ensinnäkin tutkimuksen tulee olla perusteltua ja sen pitäisi tuoda esiin jotain aihepiiriin liittyvää uutta tietoa. Hyödyllisyyttä voidaan perustella myös osoittamalla, miten tutkimuksen tuottama tieto auttaa siihen osallistuneita ja heidän viiteryhmäänsä (emt., 337). Pro gradu -tutkielmalle tällaiset vaatimukset ovat kovat, mutta se ei tarkoita, etteikö tutkijan tulisi pyrkiä parhaimpaansa. Lukemani perusteella tutkielmani kautta syntyvälle tiedolle on yhteiskunnallista sekä akateemista tilausta ja tarvetta. Pro gradu -tutkielmani sekä siihen perustuvan artikkelin mahdollisen julkaisemisen kautta pyrin tuomaan tuota tietoa myös muiden nähtäväksi.

Vahingon välttäminen suhteessa tutkittaviin tai muuten heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa on tutkimuseettisestä näkökulmasta ensisijaisen tärkeää. Tämä asenne on sisäänrakennettuna myös tutkimukseni teoreettis-metodologiseen taustaan, jota edustavat sekä taistelevan tutkimuksen että kriittisen sosiaalityön peruseriaatteet. Näitä molempia lähestymistapoja voi nähdä yhdistän erityisen vahva eettinen ja moraalinen eetos. Silti on huomattavaa että, taistelevaa tutkimusta tai kriittistä sosiaalityötä käsittelevässä kirjallisuudessa ei lukemani perusteella juurikaan käsitellä tutkijan tai työntekijän psyykkistä

jaksamista. Sen sijaan tutkimushaastatteluun liittyvistä tekijöistä kirjoittavat Aho & Paavilainen (2017, 350–352) sekä Puumala & Kynsilehto (2017, 373–374) nostavat ansiokkaasti esiin myös tutkijan voimavarat ja jaksamisen. Siitä miten tutkimushaastattelut voivat rasittaa tutkijaa ei juurikaan puhuta. On kuitenkin tärkeää nostaa esiin, kuinka erityisesti kriisitilanteessa olevien ihmisten haastattelu tai muuten eettisesti sensitiivinen tutkimusasetelma voivat olla tutkijan terveydelle erityisen raskaita ja aiheuttaa poikkeuksellisen voimakasta kuormittumista sekä sekundaarista traumatisoitumista, joka saattaa ilmetä muun muassa masennuksena ja uupumuksena (Pearlman & Saakvitne 1995 Baird & Kraacen 2006; Elmir ym. 2011, 15; Aho & Paavilainen 2017, 350.) Toisaalta tutkittavien vaikea poliittinen ja yhteiskunnallinen asema saattaa johtaa tutkijan merkityksettömyyden tunteeseen ja turhautumiseen itseään kohtaan. Tätä kutsutaan myös sijaistraumatisoitumiseksi. Sijaistraumatisoitumista eli sekundaarista traumatisoitumista tapahtuu, kun asetutaan alttiiksi toisen ihmisen vaikeille kokemuksille. Toisaalta empatia ja siihen liittyvä lähestymistapa auttavat ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä, eikä empatiaa tulekaan yrittää kitkeä pois. (Emerald & Carpenter 2015, 748; Puumala & Kynsilehto 2017, 374.)

Tutkijan on viime kädessä itse huolehdittava omasta hyvinvoinnistaan ja omien valmiuksien tunteminen sekä tunteiden käsittely ovat tärkeitä (Aho & Paavilainen 2017, 351; Puumala & Kynsilehto 2017, 374). Jaksamista voivat helpottaa yhteistyö tai keskustelut vertaistutkijoiden kanssa (Aho & Paavilainen 2017, 351–352) ja ensiarvoisen tärkeää on myös luotettava kumppani, jonka kanssa voi läpikäydä tutkimuksen seurauksena syntyneitä tunteita ja ajatuksia (Puumala & Kynsilehto 2017, 374). Tunnistan omalla kohdallani sijaistraumatisoitumisen merkkejä ja ne ovat yksi keskeinen syy siihen, minkä vuoksi tutkimukseni eteneminen on ollut hidasta ja vaivalloista. Tutkimukseni tekeminen on aika ajoin ollut henkisesti hyvin raskasta. Sijaistraumaattiset kokemukseni eivät selity yksistään haastattelutilanteiden ja niiden sisällön kautta. Kyse on ajallisesti pidemmästä ja syvemmästä kokemuksesta, joka minulle on muodostunut viimeisen lähes viiden vuoden aikana toimiessani turvapaikanhakijoiden ja turvapaikkaprosesseihin liittyvien haasteiden kanssa. Edelleen jatkuva lähes viikoittainen toiminta turvapaikka-asioissa tai niihin liittyvien työlupaprosessien parissa on vaikuttanut minuun ja sitä kautta tutkimukseni etenemiseen. Koska pro gradu -tutkimuksessani on kyse suurelta osin henkilökohtaisesta asiastani ja minun elämäni koskettavasta tekijästä, minun on ollut helpompi ottaa tutkielmaani etäisyyttä ja sanoa itselleni, etten juuri nyt pysty työskentelemään tutkielmani

parissa, ja suunnata jäljellä olevat voimavarani turvapaikanhakijoita tukevaan käytännön toimintaan.

Viimeisten lähes kahden vuoden aikana irakilaisten turvapaikanhakijoiden tilanne on monelta osin rauhoittunut. Tämä selittyy erityisesti Irakin toimeenpanemalla päätöksellä olla vastaanottamatta vasten tahtoaan palautettavat kansalaisensa. Päätös on pakottanut Maa- ja maahanmuuttoviraston ja Suomen poliisin keskeyttämään irakilaisten turvapaikanhakijoiden pakkopalautukset lokakuusta 2018 lähtien. Toistaiseksi Irak vastaanottaa ainoastaan vapaaehtoisesti palaavia tai rikoksesta tuomittuja kansalaisiaan. (HBL 2018; MOT 2019.) Yleisen tilanteen rauhoittumisen myötä oma toimintani asian parissa on vähentynyt merkittävästi. Tämä näkyy käytännön toimintani, mutta erityisesti asiaan liittyvän jatkuvan psyykkisen stressin vähentymisenä. Tasaantunut poliittinen tilanne on helpottanut etäisyyden ottamista aiheeseen. Psyykkisen etäisyyden myötä olen kokenut pystyväni jälleen keskittymään tutkimukseeni samalla, kun tutkimukseni eteneminen abstraktimmalle tasolle on osaltaan vähentänyt henkistä taakkaa (ks. Aho & Paavilainen 2017, 352). Tuen tarve on ollut poikkeuksellisen suurta, mutta onnekseni olen saanut sitä niin turvapaikanhakijoiden kanssa työtä tekevien ja sosiaalisen median keskusteluryhmien kautta, kuin asiaan perehtyneiltä tutkijoilta, opinnäytteeni ohjaajilta, ystäviltäni, terapiasta sekä ennen kaikkea kumppaniltani.

4.4 Narratiivien analyysi

Ennen kuin siirryn tutkielmani varsinaiseen analyysivaiheeseen, tarkastelen teoriatasolla valitsemiani aineiston analyysimenetelmiä. Tutkimuksessani käytän Brunerin (1986), Polkinghornen (1995) ja Lieblichin (1998) määrittelyihin perustuvaa paradigmaattista tietämisen tapaa, joka rakentuu luokittelulle ja eri kategorioiden luomiselle: *narratiivien analyysille*. Varsinaisena analyysimenetelmänä käytän laadullista sisällönanalyysia. (Tuomi & Sarajarvi 2018).

Aineiston tuottamisen lisäksi narratiivisuudella voidaan tutkimuksessa viitata aineiston käsittelytapaan (Heikkinen 122, 2001). Donald Polkinghorne (1995) erittelee narratiivisen aineiston käsittelytavan kahteen eri tapaan: *narratiiviseen analyysiin ja narratiivien analyysiin*. Käsittelytavat eroavat toisistaan siten, että narratiivinen analyysi perustuu uuden kertomuksen luomiseen aineiston kertomusten pohjalta. Narratiivien analyysissä sen

sijaan keskitytään kertomusaineiston luokitteluun esimerkiksi erilaisten kategorioiden perusteella. (Emt., 12–15.)

Liebllich ym. (1998) käyttävät Polkinghornen tapaan samantyyppistä jaottelua. He erottavat narratiivisen aineiston käsittelytavan holistiseen ja kategoriseen. Holistinen näkökulma muistuttaa Polkinghornen narratiivisen analyysin tapaa, jossa aineisto analysoidaan kokonaisuutena. Lähestymistapa pohjautuu Jerome Brunerin (1986 11–16) teoriaan, jossa kertomukseen perustuvaa, Liebllichin ym. (1998) määritelmän mukaan holistista ymmärrystä, kutsutaan narratiiviseksi tiedon muodoksi tai ymmärrykseksi (*narrative cognition*). Kategorisessa käsittelytavassa kertomus jaetaan osiin ja eri kertojien tuottamat tiedot kerätään eri kategorioihin. Brunerin (1986, 11–16) teoriassa tätä lähestymistapaa kutsutaan paradigmaattiseksi lähestymistavaksi, jolle on tyypillistä täsmällinen argumentaatio ja käsitteiden määrittelemine sekä luokittelujen tekeminen. (Heikkinen 2001, 122–123; Kaasila 2008, 46.)

Tutkimuksessani käytän siis edellä mainittuihin määrittelyihin perustuvaa paradigmaattista tietämisen tapaa, narratiivien analyysia, ja varsinaisena analyysimenetelmänä laadullista sisällönanalyysia. Tuomen ja Sarajärven (2081, 204) esittämä kuvaus analyysin etenemisestä kuvaa pienin muutoksin hyvin myös omaa prosessiani:

1. *Päätä, mikä aineistossa kiinnostaa.*
2. *Käy läpi aineisto ja erittele tutkimuksesi kannalta kiinnostavat asiat.*
3. *Luokittele, tyypittele tai teemoita aineisto.*

Luonnollisesti kiinnostukseni aiheena oli luottamuksen eri piirteitä käsittelevät kohdat. Päätökseen siitä mikä aineistossa oli tutkimukseni kannalta kiinnostavaa, vaikutti luonnollisesti kentältä saadut kokemukset, mutta erityisesti aiempi teoreettinen kiinnostukseni. Olin käsitellyt luottamusta ja sosiaalista pääomaa aiemmin valmistuneessa kandidaatin työssäni. Kandidaatin tutkielmani oli kirjallisuusanalyysi, joten empiirinen tutkimus saman aiheen ympäriltä tuntui lopulta luontevalta vaihtoehdolta. Tutkimukseni tarkoitus ei kuitenkaan ole testata etukäteen hahmottelemaani teoriapohjaa, vaan teorian rooli on tukea ja ohjata tutkittavan ilmiön käsitteellistämisessä. Kyseessä on vuorovaikutusprosessi, jossa kiinnostukseni suuntautui teoreettisten olettamusten mukaisesti joihinkin tärkeäksi olettamiini seikkoihin samalla kun kentältä ja aineistosta nousseet tiedot toivat tutkimukseeni uudenlaisia tarkastelukulmia ja lähestymistapoja. (ks. Kiviniemi

2001, 73–74.) Tämä näkyy siinä, että tutkimukseni käsitteistö muotoutui läpi tutkimusprosessin. Pohjateorian toimineet käsitteet auttoivat tutkimukseni kehittämisessä ja tutkimusasetelman määrittelemisessä. Haastatteluiden jälkeen jouduin kuitenkin huomaamaan, että aiempi teoriapohjani vaatii tarkentamista. Aineiston analyysi tarkensi asiaa entisestään. Vaikka käsitteistö pysyi pitkälti samana alusta alkaen, niin aineisto ja sen analyysi nostivat esiin tarpeen uudentilaisille tarkastelukulmille. Erityisesti tulini huomauttaa, että luottamuksen ja tunnustamisen tarkastelu edellytti myös turvallisuuden tunteen näkökulman huomioimista, eikä turvallisuuden kokemuksen muotoutumisessa voinut jättää huomiotta haastattelemani henkilöiden elämänhistoriaa.

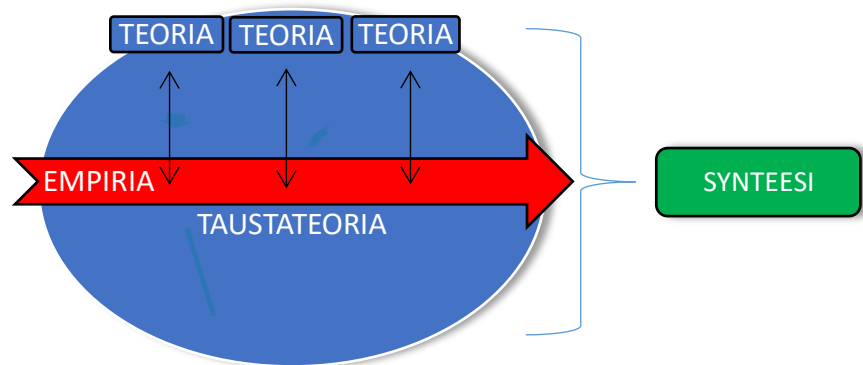
Tutkimusprosessini eteneminen oli alusta pitäen empirian ja teorian välistä vuoropuhelua, joten on luontevaa, että myös käyttämäni analyysimuoto tukee tätä lähestymistapaa. Koin puhtaasti aineistolähtöisen analyysin mahdolltomaksi, koska niin moni tutkimustani ohjannut ratkaisu perustui aiemmin lukemaani teoriaan. Toisaalta teorialähtöinenkin lähestymistapa ei sopinut sellaisenaan tutkimukseeni. Teorialähtöisen, enemmän luonnon-tieteelliseen tutkimustapaan perustuvan, analyysimuodon lähestymistapa ei pystynyt vastaamaan aineistoni kokemuksellisuuteen ja monimuotoisuuteen. Aineiston pakottaminen ennalta määritettyihin kategorioihin ei olisi tehnyt oikeutta tutkimukselle, saati tutkimuksen osallistuneille henkilöille. Aineisto- tai teorialähtöistä analyysimuodon sijasta, tutkimukseni analyttistä lähestymistapaa kuvaa paremmin teoriaohjaava tai teoriasidonnainen analyysi (Eskola 2001; 2007; Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109.)

Teoriaohjaavassa analyysissä teoria toimii apuna, mutta analyysi ei pohjautu suoraan ennalta määrättyihin teoreettisiin käsitteisiin tai kategorioihin. Aineistolähtöisen analyysimenetelmän tapaan analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta valintaa ohjaa niin eksplisiittisesti kuin implisiittisestikin aiempi aiheeseen liittyvä tieto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 111.) Aineiston tuottaminen ja siihen liittyvät metodologiset valinnat voivat olla hyvinkin joustavia ja vapaita (Kiviniemi 2001, 74; Tuomi & Sarajärvi 2018, 109). Omassa tutkimuksessani sekä kosketukseni tutkimuskenttään että narratiivinen haastattelumenetelmä loivat varsin avoimen pohjan analyysille huolimatta siitä, että taustalla vaikuttivat tietyt teoreettiset kehykset. Tutkittava käytäntö eli haastateltavieni kertomat kokemukset ohjasivat ja selkeyttivät tutkimusaiheeseeni liittyviä ilmiöitä ja antoivat lisäviitteitä siitä, millaisiin teoreettisiin näkemyksiin minun kannattaisi vielä syventyä (Kiviniemi, 74). Analyysini alkuvaihe oli luonteeltaan aineistolähtöistä. Pyrin lukemaan aineistoni ensin muutama kertaan niin sanotusti avoimin mielin. Tein merkintöjä muun muassa sen pohjalta,

mitkä asiat toistuivat aineistossa. Toisaalta huomasin myös, että aiempi taustateoria vaikutti luentaani sekä aineistosta esiin nostamiini teemoihin. Tähän vaikutti myös aiemmin määrittämäni tutkimuskysymykset, jotka perustuivat osin teoriaan, mutta myös kentältä saamiini kokemuksiin.

Analyysini käsitteenmuodostustapa noudatteli abduktiivisen eli teoriasidonnaisen päättelyn logiikkaa, jossa aineistosta esiin nousseille löydöille ja niistä tehdyille tulkinnoille haetaan tukea eri teorioista (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Ensimmäisten lukukertojen jälkeen palasin tutkimusaiheeni käsittelevän teorian pariin etsien lisää tietoa ja teoriaa aineistosta nousseiden teemojen tueksi. Löytämäni teorian pohjalta purin aineistoa uudestaan osiin. Analyysi jatkui yhdistämällä eri virkkeitä ja ajatuksia erilaisten, aineiston ja teorian kautta syntyneiden, teemojen alle. Lopulta teemat hioutuivat aineiston, teorian ja aikaisemman tutkimuksen vuoropuhelun kautta kahdeksi irakilaisten turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumista kuvaavaksi teemaksi. Tunnustamisen teema ja sen eri osa-alueiden merkitys luottamuksen rakentumisesta on ensisijaisesti teoriaohjaavan tarkastelun tulosta. Sen sijaan turvallisuuteen liittyvät näkökulmat tulivat esiin aineistolähtöisesti analyysivaiheessa ja niiden merkitys luottamuksen rakentumisessa oli aineistoni perusteella niin merkittävä, että päätin käsitellä ne analyysissani tunnustamisesta erillisenä tekijänä.

Kuvio 1. *Tutkimusanalyysi kuvan avulla havainnollistettuna.*

Edellä oleva kuvio (Kuvio 1.) havainnollistaa tutkimukseni analyysiprosessia. Olen muodostanut kuvion Eskolan (2001, 184) esittämän mallin pohjalta. Siinä missä Eskolan malli kuvaa aineistopohjaisesti etenevää analyysia, oman kuvioni tarkoitus on hahmottaa tutkimukseni teoriaohjaavaa analyysimuotoa. Kuviossa 1. keskellä ja taustalla oleva ”taustateoria” kuvaa sitä aiempaa teoreettista tietoa, jota minulla oli tutkimukseni aihepii-

ristä. ”Empiria” eli aineisto ja kentällä tekemäni havainnot ja saadut kokemukset lävistävät koko tutkimuksen teoreettisen tulokulman. Kuviossa tulee esiin myös, kuinka eri teorialat ja käsitteet toimivat ilmiön tulkintakehyksinä eli eräänlaisina silmälaseina, joiden avulla olen tulkinnut aineistoani ja sen kautta esiin nousseita ilmiöitä. Näkökulma toimii myös päinvastaisesti eli aineistostani nostamani havainnot vaikuttavat tapoihini tulkita ja käyttää eri teorioita tutkimuksessani. Analyysini ei perustu yhteen suureen teoriaan vaan tarkastelen aineistoani niin sosiaalisen pääoman, luottamuksen, tunnustamisen kuin turvallisuuden teorioiden kautta. (ks. Eskola 2010, 184.) Abduktiivisessa päättelyssä tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys sekä valmiit teoreettiset mallit (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110) ja tutkijana pyrkimykseni on yhdistellä näitä mahdollisimman luovilla, luontevilla ja vähän pakottavilla keinoilla. Narratiivisen haastatteluaineiston ainekertaisuudesta huolimatta deduktiivisella, teoriaan perustuvalla päättelyllä on kuitenkin merkittävä rooli tutkimukseni analyysissa, sillä deduktio oikeuttaa päättelyni kautta muodostuvan tiedon ja antaa sille totuusarvon (ks. Saurama & Julkunen 2009, 294).

5 TUNNUSTAMINEN JA TURVALLISUUS TURVA-PAIKANHAKIJOIDEN LUOTTAMUKSEN KUVAUKSISSA

Tunnustamisen tai sen puuttumisen kokemukset ovat aineistoni perusteella keskeinen luottamuksen rakentumiseen vaikuttava tekijä. Turtiaisen (2009, 163; 2012) tapaan näen tunnustamisen eri muotojen olevan perustekijä luottamuksen rakentumisessa uudessa yhteiskunnassa. Honnethin (1995) tunnustusteoria – sen kentät rakkaus, kunnioitus ja arvostus ja näiden kautta rakentuvat tunnustukselliset itsesuhteet eli itseluottamus, itsekunnioitus ja itsearvostus – tarjoaa toimivan kehyksen tarkastella aineistoani eli turvapaikanhakijoiden kertomuksia. Aineistoni ja tunnustamiseen liittyvän teorian perusteella väitän, että haastattelemini irakilaisten turvapaikanhakijoiden kokema luottamus on rakentunut erityisesti rakkauden ja huolenpidon kentällä. Sen sijaan pääasiassa lakien ja normien kautta syntyvän kunnioittamisen kentällä koetut tunnustamisen puutteet tai väärin tunnustaminen (*misrecognition*) estävät etenkin luottavaisuuden rakentumisen. Puutteet kunnioituksen kentillä vaikeuttavat vastavuoroisen tunnustamisen toteutumista tunnustusteorian kolmannella tasolla eli arvostuksen kentillä. Tunnustamisen eri muotoja on haastava tarkastella tarkkarajaisina ilmiöinä, koska ne toimivat usein samanaikaisina ja päällekkäisinä kombinaatioina. Tunnistan tämän haasteellisuuden myös omassa tutkimuksessani liittyen eri tunnustamisen muotojen kategorisointiin. Osittaisista päällekkäisyyksistä huolimatta käsittelen aineistostani nostamani tunnustamiseen liittyvät kuvaukset erillisten otosikoiden alla²².

5.1 Rakkaudellinen ja välittävä tunnustaminen

Sosiaalisissa lähisuhteissa, kuten rakkaus-, perhe- tai ystävyysuhteissa saatu tunnustus liittyy erityisesti persoonan ainutlaatuisuuteen, singulariteettiin. Rakkaudellinen ja välittävä tunnustaminen vaatii myös vilpitöntä, ei-välineellistävää asennetta, jossa toista pidetään tärkeänä omana itsenään. Tämä tarkoittaa, että konkreettisen toisen yksilölliset piirteet, emotionaaliset ja ruumiilliset tarpeet sekä toiveet ovat itsessään tärkeitä, eikä tunnustamiseen liittyvän kohtelun, eleiden tai symbolisten ilmaisujen taustalla ole ulkoapäin tulevia motiiveja. Tällöin toisen merkitys ei vaihtelee suhteessa hänen ansioihinsa (*arvostus*). Kyse ei myöskään ole universalistisesta velvollisuudesta olla yhtä läheinen kaikkien

²² Samantyyppistä, suoraan Honnethin (1995) tunnustusteoriaan pohjautuvaa jaottelua ovat soveltaneet empiriiseen aineistoonsa muun muassa Turtiainen (2012), Saarinen (2015) ja Pirhonen (2015)

kanssa (*kunnioitus*). Lähisuhteissa yksilöllä tulee olla mahdollisuus saada ja antaa tunnustusta haluavana, emotionaalisesti haavoittuvana ja välittämistä tarvitsevana persoonana (Särkelä 2019). Itsesuhteiden ulottuvuudessa rakkaudellinen ja välittävä tunnustaminen on tunnustuksen kohteena olevan yksilön itsetunnon ja itseluottamuksen perusta, joka luodaan varhaislapsuuden aikaisessa lapsen ja hänen vanhempansa välisessä suhteessa (Honneth 1995, 95–107; Ikäheimo 2003, 159).

Rakkaudelliseen ja välittävään tunnustamiseen liittyvät kokemukset tulivat monessa kohdin esiin haastattelemieni irakilaisen turvapaikanhakijoiden kertomuksissa. Kertomuksissa nousi usein esiin haastateltavien lähisuhteet ja niiden merkitys. Kertoessaan elämänsä historiastaan haastateltavat, etenkin parikymppiset ja yksin Suomeen tulleet, puhuivat vanhemmistaan, perheestään ja suvustaan. Joissain kertomuksissa perheen ja erityisesti äidin merkityksestä puhuttiin yleiseen, mutta korostettuun sävyyn:

”I was a shocked because I didn’t know how I could go away from my mom (--) Maybe you don’t understand what kind of relationship we have with our parents.” (N)

”I was really close with my parents. I gave everything [salary] to my mom and say if she can give something back to me and of course she gave.” (A)

Yhtä lukuun ottamatta²³ kaikki haastateltavani mainitsivat ainakin jossain kohtaa kertomustaan perheensä ja kuinka perheenjäsenet olivat lähes ainoita ihmisiä, joihin he pystyivät lopulta luottamaan.

”When I left my country I can say I could only trust one of my friends and my family. That’s it. I couldn’t trust anyone. So you can see the situation in Iraq. (E)

”Situation got worse in Iraq so you could trust only your family.” (S)

”Trust is gone for the people of Iraq. Nobody trust each other. Maybe you can trust your own brother but no others” (R)

Kun näitä lähisuhteita kuvailevia kertomuksia tarkastelee viimeisen kahden edeltävän vuosikymmenen aikana Irakissa tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten ja konfliktien valossa, on ymmärrettävää, että koettu luottamus on rajallista ja koskee lähinnä perhettä ja aivan läheisimpiä ystäviä. Toisaalta, kuten Al-Katawi (2014) tuo esiin, irakilaisen yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet ja sosiaalinen pääoma ovat perinteisestikin rakentuneet

²³ Tämä yksi haastateltava ei puhunut juuri lainkaan historiastaan. Kertoja puhui suurimman osan ajastaan me-muodossa eli yleisemmin turvapaikanhakijoiden kokemuksista ja näkökulmasta.

hyvin voimakkaasti interpersoonallisten suhteiden ja sitä kautta persoonallisen luottamuksen varaan. Toisin sanoen luottamus perustuu kahden tai mahdollisesti useamman toinen toisensa tuntevan yksilön keskinäiseen luottamukseen. Tämän keskinäisen luottamuksen voi nähdä etenkin sitovaa sosiaalista pääomaa tuottavana tekijänä.

Al-Katawin (2014) mukaan sosiaalisen pääoman perustat luodaan Irakissa perheen ja perhesuhteiden pohjalle. Perheellä ja suvulla laajemmin on keskeinen merkitys yksilön sosialisatioprosessissa, sillä irakilaiseen kulttuurille ominaiset vastavuoroisuuden normit opitaan tämän sosiaalisen verkoston kautta. Irakilaisten liittyessä myöhemmässä ikävaiheessaan osaksi myös muita sosiaalisia verkostoja, kuten ystävyys- ja naapuruusverkostoja tai työelämän kautta muodostuneita verkostoja, pysyy suhteiden perusdynamiikka samana perustuen varhaissozialisaatiossa opitun interpersoonallisen luottamuksen varaan. (Emt., 107, 159–160.) Al-Katawin kuvaama sosiaalisten suhteiden rakentuminen ja siitä yksilölle koituvat hyödyt muistuttavat paljon Colemanin (1988) näkemystä sulkeutuneesta sosiaalisesta verkostosta ja sen eduista. Colemanin (emt.) tavoin Al-Katawi (2014) tuo esiin suhdeverkoston kautta syntyvän sosiaalisen pääoman etuja, kuten yksilön mahdollisesti saamaa emotionaalista ja materiaalista tukea. Samalla hän korostaa, että sosiaalinen pääoma irakilaisessa yhteiskunnassa ei rajoitu vain suljetun verkoston sitovaan (*bonding*) pääomaan. Interpersoonallinen luottamus ja sitova sosiaalinen pääoma ovat se perusmekaniikka, jonka pohjalle rakennetaan myös uusia, sosiaalisia suhteita ja niiden kautta muodostuvia verkostoja. (Al-Katawi 2014, 107, 125.)

Välittävän sosiaalisen pääoman sekä heikkojen siteiden merkitys tulee esiin haastattelua-aineistostani esimerkiksi niissä kohdin, kun haastateltavat kertovat päätöksestä suunnata Suomeen tai miksi he luottivat henkilökohtaisesti ennestään tuntemattomaan ihmiseen.

“My sister-in-law was with us in Turkey. Her husband went to Europe before and had settled in Finland. He started to call us to come to Finland telling that it is a good country” (R)

“In Austria we decided to go to Finland. This person was very close to my killed brother. I trusted him because my brother had trusted him” (A)

“One of my best friends in Iraq who had been with me eight years so I trusted him. He came to Finland before me and said Finland is good country so you can come here. Also his brother-in-law was with him and I started to think I have two persons in my life here who I can trust” (S)

Edeltävät tekstikatkelmat eivät itsessään sisällä tunnustamiseen liittyviä tekijöitä. Niistä

voi kuitenkin nähdä millainen luottamusketjun ensimmäisen linkki on luonteeltaan. Ensimmäisessä sitaatissa linkki luotettavaan henkilöön on vaimon sisko. Toisessa taas veli. Näiden välittävien sosiaalisten siteiden perustat ovat perhesuhteissa. Kolmannessa tekstikatkelmassa on poikkeuksellisesti kyseessä ystävä. Mielenkiintoisen viimeisestä sitaattista ja erosta kahteen edelliseen tekee haastateltavan suhde perheeseensä Irakissa. Tämä suhde oli ollut monella tapaa vaikea. Haastateltava oli esimerkiksi lopettanut nuorena koulussa käynnin salaa vanhemmiltaan, koska ei ollut halunnut opiskella uskontoa. Tämä johti erottamiseen koulusta. Asetelmasta teki entistä hankalamman se, että hänen perheensä oli hyvin uskonnollinen. Isän puolen suvussa oli imaami ja myös nuoren haastateltavan kohdalla oli elätelty toiveita imaamin urasta.

”Then they just called my dad your son is expelled from the school because he was not attending lessons for one month. Then I told my parents why. Of course I got violence from my dad. He hit me.” (A)

Haastateltavan kertomus asettuu sosiaalisten suhteiden, mutta myös tunnustussuhteiden näkökulmasta mielenkiintoiseen valoon, kun tarkastellaan sitä, kuinka hän kertoo elämästään Suomessa. Kun toisissa Suomeen yksin tulleiden haastateltavieni kertomuksissa puhutaan suomalaisesta perheestä tai suomalaisesta äidistä, niin hän mainitsee perheenjäsenet ainoastaan kotimaansa kontekstissa. Syy miksi nostan tämän huomion esiin, liittyy rakkaudellisiin ja välittäviin tunnustussuhteisiin sekä kuulumisen (*belonging*) kokemukseen. Väitän, että haastateltavieni elämänhistoria ja siihen liittyvät tunnustamisen ja kuulumisuuden kokemukset vaikuttavat sosiaalisten suhteiden rakentamiseen ja rakentumiseen Suomessa.

Kuten tunnustamista myös johonkin kuulumisen kokemusta voidaan pitää ihmisen perustarpeena (Warner 1994, 163)²⁴. Rakkaudellisen ja välittävän tunnustamisen mukaisesti myös kuulumisen tunteessa on pohjimmiltaan kyse emotionaalisesta kiinnittymisen tunteesta – kuin olisi kotona (Yuval-Davis & Kannabira & Vieten 2006) Esimerkiksi maahanmuuttoon liittyvässä tutkimuksessa kuulumisen liitetään usein läheisesti identiteetin käsitteen kanssa (mm. Yuval-Davis & Kannabira & Vieten 2006; Kebede 2010; Antikainen 2010; Hiltunen & Oisalo 2016). Kaisa Hiltunen ja Niina Oisalo (2016) ymmärtävät kuulumisen erityisesti kiinnittymisenä ja juurten kasvattamisen kokemuksena. Samalla

²⁴ Siinä missä Honneth (1995) näkee yksilön sosiaalisen olemassaolon eräänlaiseksi taisteluksi tunnustamisesta (*struggle for recognition*), niin vastaavasti esimerkiksi Kebede (2010) kirjoittaa kuinka pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden asettuminen uuteen ympäristöönsä näyttäytyy taisteluna kuulumisesta (*struggle for belonging*).

he esittävät kuinka kuulluksi tulemisen voi tulkita liittyvän kuulumisen tunteen kehittymiseen tai vastaavasti ulkopuolisuuden kokemuksiin (Emt., 3.) Daniel Warnerin (1994) mukaan kuulumisen kokemuksessa on tärkeää myös tunne siitä, että on omiensa kanssa. Hän ei kuitenkaan määrittele tarkemmin sitä, keitä nämä ”omat” ovat. Joti Brar-Josan (2015, 14–15) esittää, että sosiaalisen tuen (*social support*) käsite tulee lähelle kuulumisen käsitettä. Sosiaalinen tuki voidaan nähdä selviytymiseen liittyvänä resurssina (*coping resource*), jossa yksilö saa emotionaalista tukea ja tunnustusta hänelle tärkeiltä ihmisiltä, kuten perheenjäseniltä tai ystäviltä. (Cobb 1976; Thoits, 1995 kts. Brar-Josa 2015, 14–15). Brar-Josan (2015, 24) korostaa sosiaalisen tuen ja kuulumisen tunteen merkitystä viittaamalla Maslowiin (1987), jonka mukaan tarve kuulua johonkin ja tulla rakastetuksi ovat evoluution tulosta ja näillä tarpeilla on elintärkeä merkitys yksilön selviytymisen kannalta. Brar-Josanin (2015) tapaan myös Laitinen (2009, 15) on viitannut Maslowiin tarkastellessaan tunnustamisen merkitystä ihmiselle.

Lukemani teorian perusteella tulkiten kuulumisen ja tunnustamisen välisen dynamikan siten, että tunnustaminen on kuulumisen tunteen ennakkoehto. Toisin sanoen ihmisen tulee tulla ensin tunnustetuksi arvokkaana persoonana ja tämän jälkeen hänelle voi muodostua kuulumisen tunne. Tunnustamisen ja kuulumisen keskeinen rooli luottamuksen syntymisessä nousee esiin niin aihetta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa kuin haastateltavieni kertomuksissa.

”We saw we have support on us so we can still trust these people. They [asylum seekers] could see that there are people who support them and they are standing and fighting [with them]. So we start to know who trust in this country. Because we start to build our life here and safety and trust again. People start to look for trust in people here” (S)

Tunnustetuksi tulemisen kohdalla keskeistä on se, että turvapaikanhakijoiden ahdinko ei jäänyt muun väestön kohdalla pelkästään havaituksi (Laitinen 2007, 6). Sen sijaan ihmiset osoittivat tukensa käytännön tasolla seisoen ja taistellen turvapaikanhakijoiden rinnalla. Tekstilainaus tuo esiin etenkin kuulumisen kokemuksen. Haastateltavan kertomuksesta voidaan lukea, kuinka turvapaikanhakijat huomasivat mielenilmauksensa myötä ”tulevansa kuulluksi”, joka osaltaan johti kuulumisen tunteen positiiviseen kehitykseen ja sitä myötä luottamuksen syntymiseen.

Kuten Laitinenkin (2007, 6) korostaa, henkilön kaikki piirteet eivät ole mahdollisen tunnustuksen aiheita. Esimerkiksi hiusten lukumäärän deskriptiivisen noteeraaminen ei ole

ihmisen tunnustamista. Tunnustaminen koskee sen sijaan evaluatiivisesti relevantteja piirteitä, kuten yhtäläistä ihmisarvoa. Olennaista on myös tunnustamiseen välittömyys ja ilmeneminen käytännön tasolla. Ajatus toisille ennestään tuntemattomien ihmisten välisestä luottamuksesta perustuu samankaltaisuuden olettamukseen – olemme kaikki ihmisiä.

“People are really kind and nice and even when they hear your story they start to cry or there are emotions on their face, so it means they are humane and you can trust them.

They [people] see a human in front of them. They see a person who has been suffering. Person who survived that place and came to seek security from a safe place. They don't see the nationality, the color of the skin or the language.” (H)

Emotionaalisten ja ruumiillisten tarpeiden huomioiminen ja sen vaikutukset turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksiin tulevat esiin myös seuraavissa tekstikatkelmissa, joissa haastateltava kertoo kohtaamisistaan eri järjestöjen ja vapaaehtoistyöntekijöiden kanssa.

“Almost in whole Europe, they tried to help us and they gave us all we needed actually. Place to stay, clothes, food and drink. They helped us so much.

Actually... it was first time in my life to meet this kind of people. After many years in my life I found different kind of people, I had met before. From that, I thought how you could not trust this kind of people.

Different people. I saw the whole kindness in their heart. The whole empathy towards us. I saw the people you can trust. That is why I said different kind of people.” (E)

Haastateltavan kertomuksessa korostui erityisesti pyyteettömyyden merkitys luottamuksen syntymisessä. Hän kertoi, kuinka ihmisten välinen luottamus Irakissa oli vuosikymmenten aikana rapautunut olemassa olevien yhteiskunnallisten olosuhteiden vuoksi.

“Because of circumstances in my country. I met many kind of people, good people who I could trust but I can't say it was 100% trust. That is why I said different kind of people. Because they help, they give you help from their heart. It is because you are human.” (E)

Saarinen (2017, 57) nostaa esiin, pyyteetön auttaminen ei ole immuunია siihen liittyville moraalisille ongelmille, kuten sille, että pyyteettömyys voi huonoimmillaan kiistää toisen osapuolen tasa-arvoisuuden. Tällä Saarinen (emt.) viittaa tilanteisiin, jossa auttaja ei

suostu ottamaan vastapalvelusta tai -apua. Haastattelemieni turvapaikanhakijoiden kertomusten perusteella tämä ei ole ongelmallista, sillä kukaan haastateltavistani ei nostonut asiaa esille. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että pyyteettömän avun saantiin ei liity Saarisen näkemyksen mukaista yksilöiden väärin tunnustamista, jonka vaikutus turvapaikanhakijoiden identiteettiin olisi positiivisista aikeista huolimatta negatiivista. (Taylor 1992; Bingham 2001, 11).

Jokaisen haastateltavan kertomuksesta tuli joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti esiin toive siitä, että heidät nähtäisiin yhdenvertaisina vaikkakin sillä hetkellä tukea tarvitsevinä ihmisinä niin kanssaihminen kuin byrokratian ja lainsäädännön näkökulmasta. Tällä oli myös selvä yhteys heidän luottamuksen kokemuksiinsa. Jos rakkaudellisen ja välittävän tunnustamisen kentillä saadut kokemukset olivat pääosin positiivisia, turvapaikanhakijoiden identiteettiä ja luottamusta rakentavia, niin kunnioituksen ja oikeuksien eli universalistisen politiikan kentällä, kokemukset olivat usein päinvastaisia.

5.2 Kunnioittava ja oikeudenmukainen tunnustaminen

Kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden kentällä on kyse tunnustamisen universaalista politiikasta. Se eroaa rakkaudellisesta eli singulaarisesta tunnustamisen politiikasta. Siinä missä rakkaudellinen tunnustaminen liittyy emotionaalisuuteen ja persoonan tunnustamiseen erityisenä yksilönä, kunnioituksessa on kyse persoonan yleisyydestä. Kyse on keskeisesti siitä, miten eri sosiaaliset ryhmät ja yhteiskunnalliset instituutiot sekä niiden edustajat tunnustavat yksilön (Tyler 1998, 300). Kun yksilöä kohdellaan yhdenvertaisena niin tietyn sisäryhmän kuin muiden yhteiskunnallisten ryhmien jäsenenä, hän voi havaita, että häntä kohdellaan saman mittapuun mukaisesti kuin muitakin yhteiskunnan jäseniä (Ilmonen 2005, 55; ks. Seligman 1997). Yksilön identiteetin ja itsekunnioituksen näkökulmasta persoonan tunnustaminen universaalien oikeuksien kantajana mahdollistaa hänen kokemuksensa itsemääräämiseen kykenevästä vastuullisesta kansalaisuudesta ja samanarvoisuudesta (Särkelä 2019, 6; Pirhonen 2015, 28).

Honnethin (1995) mukaan itsekunnioitus voi kehittyä ainoastaan yhteisesti jaettujen normien kautta. Jos yksilö havaitsee, että instituutiot kohtelevat häntä eri tavoin kuin muita ihmisiä esimerkiksi hänen etnisyydensä vuoksi, kyseiset järjestelmät eivät ole hänen näkökulmastaan luotettavia. Tunnustamisen kuten myös luottavaisuuden syntymisen kannalta on ensisijaisen tärkeää, että universalismin periaatteet ilmenevät sekä sosiaalisten

ryhmien kesken että instituutioiden toimintatavoissa. (Honneth 1995; Ilmonen 2005, 55.) Aineistostani keskeiseksi universaalia ihmisarvoa ja kunnioitusta koskevaksi tunnustamisen tekijäksi nousi erityisesti valtio ja sen harjoittama maahanmuuttopolitiikka. Haastateltavien luottamukseen liittyvissä kertomuksissa korostuivat etenkin Maahanmuuttoviraston (Migri) toiminnan vaikutukset. Myös muiden julkisten instituutioiden, niiden työn tekijöiden sekä vapaaehtoisjärjestöjen toiminta vaikutti voimakkaasti turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksiin sen perusteella, kokivatko he tulleen tunnustetuiksi ”oikein” eli siten kuin he itse kokivat ja toivoivat.

Haastattelemieni turvapaikanhakijoiden kertomuksissa kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden kokemukset tulevat esiin pääosin negatiivisessa mielessä. Lukuunottamatta ensimmäisellä hakemuksella myönteisen turvapaikkapäätöksen ja sitä kautta oleskeluluvan saanutta henkilöä, kaikki haastatteleman henkilöt kokivat, että Maahanmuuttovirasto ei tunnustanut heitä ”oikein”. Toisaalta myöskään turvapaikan saanut henkilö ei kokenut Maahanmuuttoviraston luotettavaksi, vaikka omalla kohdallaan olikin tyytyväinen kohteluunsa.

”I feel that some people who got negative should have got positive (decision). Too many of my friends [got negative]. [Some] people who got positive, gave fake information to Migri. I know this. But this is not my problem. – I don’t know the reasons why Migri says yes or no to people” (M)

Tekstilainauksessa haastateltava kertoo, että ei tiedä tai ymmärrä Maahanmuuttoviraston perusteluita turvapaikkapäätöksissä. Muillakin haastateltavilla oli saman suuntaisia kokemuksia, joissa Maahanmuuttoviraston toiminta koettiin epäoikeudenmukaiseksi ja epäjohtonmukaiseksi.

”They had ready-made papers, decisions before the interview. Believe me – So they choose randomly. – I compared my decision with two single Iraqi guys. It was like the same decision but I was with my family and they were alone. It’s like they wrote the decision before the interview. We know its political decision, not migri decision” (E)

“ – I can’t trust the immigration [authorities]. Like if they [Migri] give negative to someone and after that they go to church and say ‘I am Christian’. And after that they get positive.” (N)

“There are many really bad guys who got permission to stay. Why those bad people won’t get deported but they deport the poor people. The few who really have not made any problems and followed the law here. I don’t know. They got something else on this topic to decide whether you can stay or not. It’s not how they see us good or bad” (R)

Tekstikatkelmista tulee selvästi esiin haastattelemini turvapaikanhakijoiden epäluottamus turvapaikkaprosessia kohtaan. Turvapaikkaprosessi ja turvapaikan saamiseen tai epäämiseen liittyvät perustelut koettiin epämääräisiksi ja Maahanmuuttoviraston toiminta läpinäkymättömäksi ja epäoikeudenmukaiseksi. Harisalo ja Miettinen (2010, 48) esittävät, että kun ihmiset käsittelevät itselleen merkittäviä asioita, joihin liittyy huomattavaa epävarmuutta, on yksilöiden yksinkertaisesti voitava luottaa siihen, että osapuolet toimivat lupautensa ja sitoumustensa mukaisesti. Jos näin ei tapahdu, luottamus muuttuu epäluottamukseksi. Harisalon ja Miettisen (emt.) viittamat lupaukset ja sitoumukset voi tutkimukseni kontekstissa liittää turvapaikkaprosessiin, jossa osapuolina ovat yhtäältä turvapaikanhakijat ja toisaalta maahanmuuttoviranomaiset ja heidän harjoittamansa maahanmuuttopolitiikka.

Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten luottamusta tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa korostuu poikkeuksetta yksilöiden taustojen ja lähtökohtien huomiointi (Hynes 2009; Ni Raghallaigh 2013; Turtiainen 2012; Lyytinen 2017). Esimerkiksi länsimaissa luottamuksen rooli yhteiskunnan rakenteissa voi olla aivan toisella tasolla kuin turvapaikanhakijoiden lähtömaassa. Siinä missä Suomessa luottaminen toisiin toimijoihin on lähes sääntö, niin Irakissa se näyttäytyy pikemminkin poikkeuksena. (ks. Ni Raghallaigh (2013, 90–91.) Epäluottamus esimerkiksi juuri valtiota, sen instituutioita ja näiden edustajia kohtaan Irakissa tuli esiin kaikissa haastatteluissani. Kotimaan huonoista kokemuksista huolimatta odotukset ja luottamus Suomea ja sen viranomaisia kohtaan vaikuttivat olevan lähtökohtaisesti varsin korkeat.

“We – – heard from the prime minister – – Finland advertised that refugees are welcome here and humanity is everywhere. So if you have (dangerous) situation and you can’t live in your country anymore, you can come here and we are going to save you.” (H)

“I heard in the media that prime minister of Finland announced that he will open his house for refugees. – – and I read more about Finland: They have a good (political) system and they respect humanity.” (E)

“People had trust on them (Finnish authorities) and asylum seekers came here because one of the government said you’re welcome to my home. That is why we came. We came because there was people who were not like what we have there in our own country.” (S)

Haastateltavien kertomuksista voi lukea, kuinka pääministeri Juha Sipilän ilmoitus (mm. Helsingin Sanomat 2015b; 2015c) luovuttaa kotinsa turvapaikanhakijoiden käytettäväksi

syyskuussa 2015 koettiin luottamuksenarvoisuutta osoittavana inhimillisenä eleenä. Pääministeri Sipilän kannanotto tulkittiin koskemaan myös laajemmin Suomen hallituksen turvapaikkapolitiikkaa, joka koettiin jo muutenkin turvapaikanhakijoiden kuulemien kokemusten perusteella toimivaksi ja luotettavaksi. Myös suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän ja koulutuksen hyvä maine vaikuttivat kokemuksiin.

“Everybody on the way were talking that Finland will not have lot of procedures. You will get permission in couple of months and its really good country” (R)

“I heard about Finland is good country and they give easily residence permit. And if you want to study there are good schools and universities” (A)

“In Iraq I searched about Finland. I found out that if I come here and get asylum I can also get my family here.” (M)

“They [Finland] have a special kind of education” (E)

Haastattelemieni irakilaisten turvapaikanhakijoiden ennakko-oletukset Suomesta ja Suomen maahanmuuttopolitiikasta olivat hyvin myönteisiä. Harisaloon ja Miettiseen (2010, 48) viitaten pääministerin ilmoitusta tulkittiin lähes lupauksena ja sitoumuksena inhimillisestä kohtelusta. Suomi on myös sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja viranomaisten on noudatettava kansainvälisten sopimusten ohjaamaa kansallista maahanmuuttolainsäädäntöä. Näitä lupauksia ja sitoumuksia vasten on ymmärrettävää, kuinka haastattelemani turvapaikanhakijat kokivat tulleen petetyiksi.

Ensin vuoden 2016 tammikuussa pääministeri Sipilä perui lupauksensa majoittaa turvapaikanhakijaperheitä kotiinsa Kempeleelle. Pääministerin mukaan perumiseen johtivat mahdollisia muuttajia koskeneet turvallisuustekijät. Sitten toukokuussa 2016 oleskelupa humanitaarisista syistä poistettiin lainsäädännöstä ²⁵. Tämän jälkeen syyskuussa 2016 Sipilän hallitus tekivät ulkomaalaislakiin muutoksia (Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 646/2016), joiden tuloksena turvapaikanhakijoiden oikeusturva ja asema Suomessa heikentyivät merkittävästi etenkin oikeusavun ja saatavuuden ja laadun osalta. Myös muutoksenhakuaikoja lyhennettiin ja perheen yhdistämisen ehtoja kiristettiin (HE43/2016; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso, 78; Tiilikainen & Fingerroos, 314). Ulkomaalaislainsäädännön tiukennukset yhdistettynä tehokkuuden tavoitteluun ja kiireeseen murensivat

²⁵ Oleskeluluvan oli voinut ennen toukokuuta 2016 saada myös humanitaarisin perustein. Tämä tarkoitti, että oleskeluluvan pystyi saamaan, vaikka turvapaikan tai toissijaisen suojelun edellytykset eivät täyttyneet, mutta hakija ei voinut palata kotimaahansa tai pysyvään asuinmaahansa sen huonon turvallisuustilanteen tai ympäristökatastrofin takia. (Lyytinen 2019, 20).

lainsäädännöltä sen luotettavuutta. Samanaikaisesti vuoden 2015 suuren turvapaikkahakijamäärän takia turvapaikkapäätöksiä oli osin tekemässä kokemattomat työntekijät ja epäpätevät tulkit²⁶ (Heikkilä & Mustaniemi-Laakso, 78). Yksi haastateltavistani tuo esiin tulkkaukseen liittyviä ongelmia seuraavasti:

“The translators have to be checked better. Their behavior and language. I think their Finnish was not perfect. My translator was from Morocco. He spoke Arabic but he could not understand everything with my local Arabic. He said he can understand my language but when we started the interview he started to use Ipad and wrote the Arabic words I said and tried to translate them to Finnish. The whole interview took 4,5 hours because of this translator but I only talked about 45 minutes. That made the understanding between me and Migri hard.

I have heard about other translators. You know you have to say everything about your life and your situation. If the translator is from the opposite sect from what u believe they can try to make wrong translation to get you trouble and kicked out from Finland.

So if Migri wants to be fair for all, they have to choose the best people for these sensitive issues.” (E)

Haastateltavan kokemukset turvapaikkapuhuttelusta ja tulkkauksesta eivät jääneet ainoastaan hänen subjektiivisiksi. Sisäministeriön (2019) tilaama selvitys vahvistaa, että tulkkaukseen liittyi ongelmia. Tiettyjen kieliryhmien tulkkien saatavuus vaikutti tulkkauspalveluiden laatuun. Myös tulkkien turvallisuusselvitysten käytännöissä oli korjattavaa. (emt., 103.)

Turvapaikkaprosessiin liittyvät ongelmat ja pettymys viranomaisten toimintaa kohtaan tulivat esiin haastateltavieni kertomuksissa. Alun perin vallinnut luottamus Suomea ja sen viranomaisia kohtaan kääntyi epäluottamukseksi. Havaintoni on samansuuntainen Turtiaisen (2010, 9) kanssa. Turtiainen näkee, että mikäli yksilölle syntyy kokemus siitä, että laki ei kunnioita hänen tarpeitaan, ei lakiin vetoaminen tai sillä perusteleminen auta viranomaissuhteessa vaan päinvastoin, se voi tuntua loukkaavalta ja ainoastaan viranomaisten oikeuksia kunnioittavalta (emt.,). Kyse on tällöin myös kunnioittavan ja oikeudenmukaisen tunnustaminen epäonnistumisesta eli hajottavasta väärintunnustamisesta (ks. Bingham 2001, 11; Taylor 1992, 25).

²⁶ Kolmannen sektorin toimijat ja vapaaehtoiset yhdessä turvapaikanhakijoiden kanssa raportoivat vuodesta 2015 lähtien Maahanmuuttoviraston käyttämään tulkkaukseen liittyvistä ongelmista. Lähes kolme vuotta ongelmien alkamisen jälkeen ilmestynyt Maahanmuuttoviraston (2018) oma selvitys sekä sisäministeriön (2019) toimeksiannosta tehty selvitys vahvistavat tulkkauksen laatuun liittyvät ongelmat.

“I trusted the authority and told my whole story. But they disappointed me when they didn’t accept my story or my asylum seeker case. So maybe I won’t trust them again” (R)

“Answers from Migri were super silly. We learned we could not trust them because we told the truth but they did not believe us. – First, I did not feel negative and that authorities would not believe me. Now, that they do not believe me it (trust) has surely changed. I do not trust them (Migri) anymore” (H)

“First I thought that everyone who comes from danger will get his right. But then I realized you have to fight for your rights.” (S)

“Also with me: “We [Migri] believe your story and you deserve asylum.” Then they give negative. How can I trust them?” (N)

“Negative things started to come from the government. Everything started to change. We find out it [talk about welcoming and giving safety] was all talk. The politicians talked a lot, but they did less than said. We realized this after few months in Finland.” (E)

Turvapaikanhakijoiden henkilökohtaiset epäluottamuksen kokemukset yhdistettynä ulkomaalaislain muutoksiin ja kyseisen lain tiukempaan tulkintaan sekä siitä seuranneeseen myönteisten turvapaikkapäätösten määrän romahtamiseen alkoivat näkyä turvapaikanhakijoiden ja viranomaisten välisessä ilmapiirissä (Lyytinen 2019, 20). Haastattelemani turvapaikanhakijat kokivat, että koska heihin ei luoteta, eivät hekään voi luottaa toiseen osapuoleen. Ni Raghallaigh (2013, 92) kertoo vastaavanlaisesta ilmiöstä omassa tutkimuksessaan. Hän tuo esiin tapauksen, jossa kielteisen turvapaikkapäätöksen saanut henkilö koki mahdottomaksi luottaa siihen institutionaaliseen toimijaan, jonka hän koki kielteisen päätöksen myötä osoittavan epäluottamusta häntä kohtaan.

Ni Raghallaigh (2013, 91) ja Hynes (2009, 105) kirjoittavat myös, kuinka esimerkiksi Irlannissa ja Iso-Britanniassa turvapaikanhakijat ovat kokeneet, että heitä kohtaan vallitsee ”epäuskon ja epäilyksen kulttuuri”. Myös Ruotsissa turvapaikanhakijat kokivat, että heidän syytensä olla Ruotsissa epäiltiin. (Join Council for the Welfare of Immigrants etc. 1998; Irish Refugee Council 2003; Björnberg 2011; ref. Ni Raghallaigh 2013, 91). Toisaalla Voutira & Harrell-Bond (1995) ovat omassa pakolaisleirejä ja luottamusta käsittelevässä artikkelissaan, kuinka tuossa ympäristössä eri pakolaisten ja avustustyöntekijöiden välillä vallinnut epäluottamus kiteytyi erityisesti siihen, kuinka pakolaiset nähtiin perustavanlaatuisesti epäluotettavina. (emt., 215). Haastateltavieni kertomuksista on luetta-

vissa vastaavanlaisia kokemuksia, joissa turvapaikanhakijat kokevat Maahanmuuttoviraston ohella epäluottamusta myös muita turvapaikkaprosessin parissa työskenteleviä palkattuja työntekijöitä kohtaan (vrt. Ni Raghallaigh 2013; Hynes 2009, 105–107).

“We could not trust them [social workers]. I remember reception center – – reactions of the social workers towards refugees and others – – we did not think they are kind and they would really like help us. – –” (E)

“Asylum seekers could not trust him [prime minister] anymore or the whole government or example the police. – –” (S)

“They [workers at asylum center] did only their job. They do what Migri tells them. [Workers are] nice people but they cannot be friends because they only do their job and what Migri tells them to do. (A)

“I do not trust them [social workers]. Because I believe they are working together with Migri and I believe Migri is not doing right things.” (H)

“They are like agents. When they hear something, they go and talk about it. When you say something to a worker then suddenly all the workers know about it – – they want to hear something against the asylum seekers to kick you away or do something bad – – this is how I feel about the Red Cross workers. Most of them, not all” (R)

Luottamuksen kokemukset viranomaisverkostoon sekä muihin toimijoihin, joiden koettiin olevan yhteydessä Maahanmuuttovirastoon, poikkeavat merkittävästi niistä kokemuksista, joita haastattelemani turvapaikanhakijat kertoivat suhteessa viranomaisverkoston ja avustusjärjestöjen ulkopuolisiin ihmisiin. Siinä missä vapaaehtoisin²⁷ ja aktivisteihin luotettiin hyvinkin voimakkaasti, turvapaikkaprosessin parissa toimineet työntekijät koettiin usein epäluotettaviksi.

Roderick Kramer (1999) rakentama luottamuksen syntyperusteisiin liittyvä jaottelu tarjoaa toimivan tavan tarkastella turvapaikanhakijoiden luottamuksen ja epäluottamuksen syntymistä suhteessa instituutioiden työntekijöihin ja aktivisteihin. Kramerin mukaan luottamuksen syntyminen voi perustua esimerkiksi kategoriaan (*category-based trust*), rooliin (*role-based trust*) tai kuulopuheisiin (*third parties as conduits*). Kategoria-perusteinen luottamus liittyy luottamuksen kohteen kuulumiseen johonkin sosiaaliseen tai organisatoriseen luokkaan tai ryhmään. Rooliperusteinen luottamus rakentuu luotettavan

²⁷ En halua tässä kohtaa käyttää vapaaehtoistyöntekijä-sanaa. Sen sijasta puhun aktivisteista. ”Työntekijä” viittaa helposti järjestöjen virallisiin työntekijöihin, joihin suhtauduttiin varauksella. Lisäksi sanan jälki-liite ”työntekijä” koetaan turvapaikanhakijoiden kokemuksissa helposti kielteisenä. Jos auttaminen nähdään ”työnä”, sitä ei nähdä samalla tavalla moraalisenä ja empaattisena toimintana.

henkilön, esimerkiksi jossakin instituutiossa edustamaan rooliin, ei niinkään hänen henkilökohtaisiin kykyihin. Kuuloperusteinen luottamus muokkautuu sen sijaan ihmisten huhujen ja toisen käden tiedon perusteella. (Emt., 575-581.)

Kertomustensa perusteella turvapaikanhakijat luottivat kategorisesti aktivisteihin. Sen sijaan ”työntekijöihin” ei pääsääntöisesti luotettu, koska heidän koettiin olevan osa samaa järjestelmää, joka oli kohdellut heitä kaltoin turvapaikkaprosessin aikana. Esimerkiksi Hynes (2009) esittää omassa tutkimuksessaan, että odotukset siitä, että turvapaikanhakijat tietäisivät tai osaisivat selvästi erottaa turvapaikkaprosessissa mukana olevien eri toimijoiden yhteydet tai roolin, ovat epärealistisia. Myös hänen tutkimuksessaan eri instituutioiden roolit osana turvapaikkaprosessia menivät sekaisin turvapaikanhakijoiden mielissä ja esimerkiksi riippumattomien järjestöjen koettiin toimivan Iso-Britannian sisäministeriön ja paikallisen maahanmuuttoviraston (National Asylum Support Service) alaisuudessa. (Emt., 105–107.)

Haastattelemieni turvapaikanhakijoiden kertomuksista tulee esiin, kuinka työntekijöihin ja heidän organisatoriseen ryhmäänsä liittyvä kategorinen epäluottamus kiinnittyy erityisesti työntekijöiden edustamaan rooliin, eikä niinkään heidän persooniinsa. Tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että mikäli työntekijä oli esimerkiksi eronnut tai erotettu työstään, hänet saatettiin kokea luottamuksen arvoiseksi.

“They (the social workers) are nice people and if they leave their job I would trust them. One person who I have invited to my birthday quit her job cos of refugees. She said she could not do anything – because of the rules that her boss and Migri have set. She felt like she was a bad person, so she quit the job.” (A)

“They worked for us and whatever we ask they tried to help. – In some point the workers quit or they were fired because they were helping us. And they gave us the people who were a bit different...who didn’t like us” (S)

Haastateltavieni kokemukset olivat kuitenkin vaihtelevia ja osa saattoi kokea myös eri työntekijät luotettaviksi huolimatta heidän organisatorisesta asemastaan tai roolistaan. Kertomuksista voi lukea, että sillä, kuinka turvapaikanhakijat kokivat tulleen kohdaksi, oli merkitystä heidän luottamuksen kokemukseensa. Aineistoni perusteella keskeistä vaikuttaa olevan se, kuinka työntekijöiden toiminnassa turvapaikanhakijoita kohtaan välittyivät empatian ja kunnioituksen kokemukset. Toisin sanoen kokivatko turvapaikanhakijat tulleen tunnistetuiksi.

“My nurse... I trust her and she knows everything about me. My case is in her hands. She has put all her energy to help me.

When I met her [lawyer] I saw she was caring about me. She said do not be afraid just tell me everything. — she used all her power and now I got result. My case was sent back to Migri” (N)

“The [social] workers were good people and they did what we want. They were open to us so we needed to be open to them. They work for us because they want to help us” (S)

Ilmari Rostilan (2001, 61) mukaan auttamistyössä turvallisen ja myönteisen vuorovaikutussuhteen rakentaminen vaatii kolme perustekijää: empatiaa, kunnioitusta ja aitoutta (ks. Hepworth ym. 2010, 88.) Aitoudella vuorovaikutuksessa Rostila (2001) tarkoittaa työntekijän avoimuutta. Avoimuuden käsite on yhteydessä humanistiseen terapiavirtaukseen, jonka näkemyksen mukaan ammattiroolissa pitäytyminen ei rohkaise asiakasta vastavuoroiseen avoimuuteen ja aitouteen. (Emt., 63.)

Haastateltavieni kertomuksista voi lukea, että vaikka turvapaikkaprosessin parissa toimineisiin virallisiin työntekijöihin suhtauduttiin usein epäilevästi, niin kasvotusten tapahtuneiden ja onnistuneiden vuorovaikutusten kautta luottamusta pystyttiin yhä rakentamaan. Tällöin merkityksellistä tekijöitä vaikuttavat olevan juuri Rostilan (2001) esittämät tekijät eli empatia ja avoimuus. Osoittamalla välittämistä ja vilpitöntä auttamisenhalua työntekijöiden ei nähty tekevän niin sanotusti vain työtänsä. Myös kunnioittavan ja oikeudenmukaisen kohtelun kokemuksilla oli positiivinen vaikutus luottamuksen kokemuksiin.

“The social worker will not visit you at your home. You will not be contact by social worker unless you ask and when you go [to meet] social worker [they] will respect you and respect your privacy and personals” (R)

Tekstikatkelmassa haastateltava kokee sosiaalityöntekijät luotattaviksi, vaikka hänen luottamuksensa muihin turvapaikkaprosessin parissa työskenteleviin oli heikkoa. Hän koki muun muassa, että vastaanottokeskuksen työntekijöiden tehtävänä oli nuuskia turvapaikanhakijoista heille epäedullisia tietoja.

“I feel they are like canine, like dogs. They want to sniff the news or something bad about you” (R)

Tätä kokemusta vasten sosiaalityöntekijöiden toiminta näyttäytyi luottamuksen arvosielta. Haastateltava koki, että sosiaalityöntekijät kohtelivat häntä asianmukaisesti ja kunnioittivat hänen yksityisyyttään. Toisin sanoen eivät halunneet aiheuttaa hänelle vahinkoa.

Yhden haastateltavani kokemus luottamuksesta viranomaisjärjestelmään tuli esiin poikkeuksellisen voimakkaan tapahtumasarjan seurauksena. Huolimatta siitä, että hän ei luottanut Maahanmuuttoviraston toimintaan eikä vastaanottoyksikössä työskennelleisiin sosiaalityöntekijöihin, hän luotti suomalaiseen (oikeus)järjestelmään yleisemmin. Syy luottamuksen kokemukselle johtui hänelle tapahtuneesta välikohtauksesta ja seurauksista työpaikalla. Haastateltavan työkaveri oli hyökännyt hänen kimppuunsa käyttäen fyysistä väkivaltaa ja kutsuen häntä terroristiksi. Tapauksen selvittelyssä hyökkääjä oli kiistänyt tekonsa, mutta tapauksella oli silminnäkijä ja asia alkoi selvitä jo saman työpäivän aikana ja tapahtunutta seuraavan viikonlopun jälkeen pahoinpitelijä oli irtisanottu.

“Something that happened to me made me trust the system in Finland and the law. – Before we finished the daily work the boss came to me and said “I believe you” and touched my shoulder. [He said] “I believe you and I promise to take care of this” – Now you can go back to work safely because that guy who hit you. – The owner decided to fire him” – How I cannot trust or respect the law and system in Finland? I am a foreigner, I am a refugee and without any papers and [still] they kicked out the Finnish person because he did something against the law and system. – It does not matter if Migri’s decision is positive or not. I have to respect the law and the good system.”
(E)

Turvapaikanhakijoiden ja muiden toimijoiden kohtaamiset eivät rajoitu vain kasvokkain tapahtuvaan vuorovaikutukseen, vaan kahdenkeskisten tapaamisten ohella vuorovaikutuksessa kohtaavat myös yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja ajallis-paikalliset tekijät (ks. Pohjola 1993, 85). Judith Butler (2005, 22) näkee asian samansuuntaisesti tarkastellessaan ihmisten välistä tunnustamista. Butlerin mukaan tunnustamisen käsitettä tulee täydentää vuorovaikutuksen normatiivis-sosiaalisilla ehdoilla. Tällä Butler tarkoittaa, että sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset normit sanelevat osaltaan subjektiksi tulemistä. Yksilöiden väliset eettis-sosiaaliset suhteet eivät synny tunnustamisessa, koska tunnustaminen itsessään sijoittuu vallitsevaan sosiaaliseen kontekstiin. Tämän vuoksi tunnustamista ei voida erottaa kulttuurisista normeista ja käytännöistä erilliseksi ilmiöksi (Karhu 2008, 79–82; Butler 2005, 22–23.) Näen, että ympäröivä ajallis-paikallinen sosiaalinen konteksti korostuu turvapaikanhakijoiden tilanteessa, koska heidän asemansa yhteiskunnassa on turvapaikkaprosessin ollessa kesken haavoittuva ja akuutti.

Kuvatessaan yhteiskunnallisten rakenteiden ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen välistä suhdetta, Erving Goffman (1983) käyttää termiä löyhä sidos (*loose coupling*). Yhteiskuntarakenteiden ja kasvokkaisen interaktion välillä ei siis vallitse suoraa yhteyttä, vaan pikemminkin erilaisia, joustavia sidoksia. Näin ollen rakenteellisia seikkoja ei tule suoraan redusoida vuorovaikutukselliseen interaktioon, vaan kasvokkaisen vuorovaikutuksen muodot toimivat lopulta suhteellisen itsenäisinä muuhun yhteiskuntaelämään verrattuna. (Emt., 11–12; Peräkylä 2001, 331.) Tulkitsen tämän siten, että kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa on lopulta aina tilaa luottamuksen syntymiselle. Aineistossani tämä näkyy siten, että eri instituutioihin ja joihinkin työntekijöihin liittyvistä huonoista kokemuksista huolimatta turvapaikanhakijat pystyivät (uudelleen)rakentamaan luottamustaan, jos vuorovaikutussuhde koettiin kunnioittavaksi ja oikeudenmukaiseksi ja aidoksi.

Turvapaikanhakijoiden institutionaalisen luottamuksen ja tunnustamisen rakentumisen kannalta keskeinen tekijä vaikuttaa kertomusten perusteella olevan erityisesti *proseduraalinen* oikeudenmukaisuus²⁸. Proseduraalisella oikeudenmukaisuudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi sitä, että maahanmuuttopolitiikan toteuttamisessa noudatetaan oikeudenmukaisia menettelytapoja. Toisin sanoen proseduraalisessa oikeudenmukaisuudessa kyse on annettujen lakien johdonmukaisesta ja puolueettomasta täytäntöönpanosta. (Aalto-Heinilä & Sajama 2011.) Aineistoni perusteella voidaan sanoa, että proseduraalinen oikeudenmukaisuus ei ole turvapaikanhakijoiden kokemusten perusteella toteutunut ja tällä on ollut negatiivisia seurauksia luottamuksen rakentumisen suhteen. Epäoikeudenmukainen kohtelu näkyy myös turvapaikanhakijoiden tunnustetuksi tulemisen kokemuksissa. Sillä, miten kansalaisyhteiskunnassa toimivat aktivistit kohtasivat ja tunnustivat turvapaikanhakijat, oli aineiston perusteella suuri ero siihen, miten turvapaikanhakijat kokivat tulleen kohdelluiksi valtion, poliittisten päättäjien ja eri turvapaikkaprosessin parissa toimivien instituutioiden toimesta. Nämä kokemukset heijastuivat myös turvapaikanhakijoiden itsetunnon ja itsearvostuksen kokemuksiin ja siihen miten turvapaikanhakijat kokivat roolinsa suomalaisessa yhteiskunnassa.

5.3 Sosiaalinen arvostus ja yksilöllisyyden tunnustaminen

²⁸ Proseduraalinen oikeudenmukaisuus sekoittuu helposti formaalisen tai sisällöllisen oikeudenmukaisuuden kanssa. Proseduraalisen ja kahden muun oikeudenmukaisuuden lajin erottaa se, että formaalinen ja sisällöllinen oikeudenmukaisuus ovat lain itsensä hyveitä, kun taas proseduraalinen oikeudenmukaisuus on lain toimeenpanon hyve. Proseduraalisessa oikeudenmukaisuudessa on siis kyse täytäntöönpanosta, eikä lain sisällöstä tai sen loogisesta muodosta (formaali oikeudenmukaisuus). (Aalto-Heinilä & Sajama 2011.)

Tunnustamisen kolmannella kentällä eli arvostuksen kentällä on kyse persoonien erityispiirteistä eri yksilöllisyydestä. Tällä Honnethin (1995) solidaarisuudeksi nimeämällä kentällä onnistunut tunnustaminen vaatii, että yksilölle merkittävä yhteisö hyväksyy hänet ja hänen tarjoamansa ainutkertaisen panoksensa. Yhteisöltä saatavan palautteen perusteella ihminen voi ymmärtää itsensä muista erottuvana ja arvokkaana yksilönä. Palautteen kautta rakentuva itsesuhde tuottaa itsearvostusta. (Emt., 128–129.) Kahdesta edeltävästä tunnustamisen muodosta poiketen, arvostuksen kokemukset eivät toteudu läheissuhteiden tai valtion ja lainsäädännön kautta, vaan laajemmin kansalaisyhteiskunnan välityksellä.

Solidaarisuus on tunnustamismielessä arvostusta (Pirhonen 2015, 28). Solidaarisuus ja sen kautta muodostuva positiivinen itsearvostus edellyttävät, että yksilö ei joudu kollektiivisen alentamisen tai loukkausten kohteeksi. Jos yhteiskunnallinen arvohierarkia on kuitenkin rakentunut siten, että joidenkin yksilöiden elämäntavat nähdään sinällään huonoina, riistetään näiltä ihmisiltä mahdollisuus tuntea sosiaalista arvostusta ja suhtautua itseensä yksilönä, jolla on positiivinen merkitys yhteisössään. (Honneth 1995: 134; ks. Intonen 2019.) Esimerkiksi Nancy Fraser (2003, 32) näkee tunnustamisen liittyvän ensisijaisesti sosiaaliseen statukseen. Näin ollen, mikäli yksilö jää vaille tunnustamista, hän ei voi osallistua sosiaaliseen elämään yhdenvertaisena muiden kanssa. Tämä taas vaikuttaa kielteisesti yksilön itsearvostuksen kehittymiseen. Siksi osallistumisen mahdollistamisen näkökulmasta oikeudenmukaisuuden eli valtion ja lakien kautta rakentuva tunnustaminen on olennaista myös yhdenvertaisen toimijuuden kannalta sosiaalisessa elämässä (Turtiainen 2012, 46).

Tarkasteluni puitteissa tulkitsen Fraseria (2003) ja Turtiaista (2012) siten, että sillä miten turvapaikanhakijat kokevat turvapaikkaprosessiin kuuluvan proseduraalisen oikeudenmukaisuuden toteutuvan heidän kohdallaan, on merkittävä vaikutus heidän mahdollisuuksiinsa tuntea itsensä arvostetuksi ja arvokkaaksi yhteiskunnan jäseneksi. Turvapaikanhakijoiden arvostuksen ja itsearvostuksen kokemukset sekä samalla se, miten he kokevat tilanteensa tai haluavat tulla tunnustetuiksi, koettiin kahtiajakoisesti. Samalla kun haastateltavat tunsivat itsensä arvostetuksi (lähi)yhteisönsä jäseniksi, he toisaalta kokivat, että valtion epäoikeudenmukainen turvapaikkapolitiikka esti heiltä mahdollisuuden toteuttaa itseään ja tulla tunnustetuksi sellaisena kuin he itse toivoivat.

“I still feel I am a number²⁹ but on the other hand I am a member of my Finnish family and I am a person. (H)

Mixed feelings that make you feel you are nothing and at the same time, you try to be everything or at least something. But when you put your head on a pillow and try to rest you remember you are nothing unfortunately.” (H)

“I have my girlfriend. She is accepting me. This society, the good part is accepting me” (S)

Tekstikatkelmista voi lukea turvapaikanhakijoiden tunnustamisen kokemusten kaksijakoisuuden. Aineiston perusteella tunnustamisen kaksijakoisuuden juurisyyt piirtyvät usein kansalaisyhteiskunnan ja valtion välille. Toisaalla turvapaikanhakijat kokivat tulevana kohdatuiksi ja tunnustetuiksi ihmisinä, erillisinä ja erityisinä persoonina ja yhteisönsä jäseninä. Toisaalla he kokivat vajaavaisuutta, jopa mitättömyyttä. Merkille pantavaa kertomuksissa on se, kuinka kielteisesti tunnustamisen epäonnistuminen toisella eli kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden tasolla, vaikuttaa epäsuorasti myös arvostuksen kokemuksiin. Mikäli kokemus oikeudenmukaisen lainsäädännön kautta rakentuvasta samanarvoisuudesta jää syntymättä, se heijastuu myös turvapaikanhakijoiden arvostuksen ja itsearvostuksen kokemuksiin. Ilmiö konkretisoituu turvapaikanhakijoiden arkielämän tasolla.

“Because I do not have a social security number, I see myself as a half of a person – – One time I went to bank to open a bank account. They told me you are not a normal person yet. When you get your social security number then you will be normal person.

I have no identification card. If I want to buy cigarettes, they will not sell because Migri gave me an id-card no one believes in and it is not even working everywhere.” (H)

“Even work can be complicated for us because we do not have a social security number. – – The companies cannot trust on us because they need to make sure the person has right to work – – Immigration [Migri] makes us like animals. Companies need to contact immigration – – Migri is judging [whether we can work or not]. It is terrible thing what Migri does to us” (S)

Turvapaikanhakija-statusen liittyvän lainsäädännön seurauksena turvapaikanhakijoiden oikeudet yhteiskunnassa ovat rajoitetut. Nämä rajoitukset heijastuvat edellä olevista teks-

²⁹ ”I am a number” -toteamus viittaa julkisuuteen vuotaneilla tiedoilla, joiden perusteella Maahanmuuttoviraston työntekijöille oli asetettu tehokkuusvaatimuksia, jotka vaikuttivat heikentävästi työn laatuun. Päätösmääriä seurattiin Excel-taulukoin. Näin ollen turvapaikanhakijoiden inhimillisten tapausten koettiin pelkistyvän vain numeroiksi taulukkoihin (Helsingin Sanomat 2016)

तिकatkelmista. Esimerkkinä rajoituksista toimii käytäntö, jonka mukaisesti turvapaikanhakijoiden passit takavarikoidaan turvapaikkaprosessin ajaksi, mikäli henkilöllä on maahan saapueissa ollut passi. Prosessin ajaksi turvapaikanhakija ei voi saada virallista henkilöllisyytensä todistavaa dokumenttia tai sosiaaliturvatunnusta, vaan hänen tulee käyttää vastaanottokeskuksesta saamaansa pahvista asiakaskorttia, joissa on muun muassa turvapaikanhakijan nimi, syntymäaika, valokuva sekä maininta, että kortti ei kelpaa henkilöllisyystodistuksena. (Sisäministeriö 2012.)

Edellä olevista tekstikatkelmista voi lukea kuinka virallisen henkilöllisyystodistuksen ja sosiaaliturvatunnuksen puuttuminen vaikuttaa siihen, miten turvapaikanhakijat kokevat tulevansa tunnustetuiksi arkielämässään. Toinen haastateltavista puhuu ”puolikkaasta persoonasta” ja toinen vertaa turvapaikanhakijoita ”eläimiin”. Myös luottamus tulee esiin molempien kokemuksissa. Vastaanottokeskuksen pahvisen asiakaskortin omistajaan ei voida luottaa eikä vastaanottokortin haltija voi osoittaa olevansa se, kuka hän on. Toisaalta myös työntekijän ja työnantajan suhdetta on vaikea rakentaa luottamuksen varaan, koska Maahanmuuttovirasto on lopulta se taho, joka määrittää, kelpaako ihminen työntekijäksi ja työnantajan tulee lain mukaan tarkistaa työntekijänsä työnteke-oikeus³⁰, joka voi päättyä millä hetkellä tahansa kielteisen turvapaikkapäätöksen takia.

Työllistyminen ja kielitaidon oppiminen ovat tärkeimmät turvapaikanhakijoiden sosiaalista integraatiota ja kotoutumista edistävät tekijät (Martin ym. 2016). Suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta näiden toteutuminen voidaan nähdä tärkeänä niin yhteiskunnan koheesion, syrjäytymisen estämisen kuin kansantalouden kannalta. Työ ja työllistyminen koetaan tärkeäksi ja arvostetuksi niin kantaväestön kuin arabiankielisten keskuudessa (Pitkänen & Westinen 2018; Pitkänen ym. 2018, 70). Aineistoni perusteella työllistymisellä ja kielitaidon oppimisella on suuri merkitys myös turvapaikanhakijoiden identiteetille ja itsearvostuksen tunteelle.

Sekä Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön raportissa (OECD 2016) että Suomen sisäministeriön teettämässä selvityksessä (Sisäministeriö 2019) korostetaan varhaisen tuen tärkeyttä pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden integroimisessa uuteen yhteiskun-

³⁰ Aiemmin työnantajan tuli tehdä tämä tarkistus puhelimitse noin 1–3 kuukauden välein. Syyskuusta 2019 lähtien virallisen työnteke-oikeuden todistaminen muuttui maksulliseksi (Maahanmuuttovirasto 2019).

taan. Molemmissa painotetaan etenkin työllistymiseen ja kielitaitoon liittyvien palveluiden tärkeyttä. Nämä palvelut tulisi pyrkiä tarjoamaan mahdollisuuksien mukaan myös turvapaikanhakijoille, koska virallisen pakolaisstatuksen ja sen jälkeen alkavien kotoutumispalveluiden saaminen saattaa kestää useita vuosia. Pitkällä odottelulla saattaa olla kauaskantoisia kielteisiä seurauksia kotoutumisen kannalta, vaikka hakijalle lopulta myönnettäisiinkin oleskelulupa. (OECD 2016, 13; Sisäministeriö 2019, 103.)

“It was so hard to get a job. I mean Finnish people try to help. – – The government do not give permission to work. And when they give – – there is no work because of language [skills] or other things” (A)

“It is not possible to learn the language with only 2 hours [of teaching] a week. We start to ask more but they [workers at asylum center] said we cannot offer that but we can bring you to people you can communicate with (in Finnish). Old Finnish people mostly did not speak English so we had to communicate with them in Finnish” (S)

“When I came to Finland I didn’t talk English ever. Just ‘thank you and welcome’. – – After that they [volunteers] taught us some Finnish words and like that I got friends” (M)

“They [volunteers] did not just give us the help. They also helped us to integrate to Finnish society and that is big thing for me – – with continuation of my work and trust in myself to speak Finnish very well I can promise myself and my family to have very good future in Finland. (E)

“I try to speak Finnish. I talk what I can because I do not want people to say ‘he is a refugee’. I do not want to put a label to my bag [which says] ‘I am a refugee’” (A)

Edellä olevien tekstikatkelmien perusteella valtion turvapaikanhakijoihin kohdistamat varhaisen tuen palvelut ja toimenpiteet ovat jääneet vajaaksi. Työllistyminen koettiin vaikeaksi ja kielenopetusta ei ole koettu olevan riittävästi. Kertomusten perusteella vastuu kotoutumista edistävistä toimista vaikuttaakin siirtyneen kansalaisyhteiskunnan toimijoille. Aktiivisten kansalaisten avulla turvapaikanhakijat pystyivät opiskelemaan suomen kieltä samalla, kun he tutustuivat syvemmin suomalaisiin ja suomalaiseen kulttuuriin sen sääntöihin ja normeihin. Myös työllistymisen suhteen vapaaehtoisten toimijoiden rooli oli merkittävä.

Maahanmuuttovirasto ja ulkomaalaislainsäädäntö näyttäytyvät portinvartijoina, joiden takia turvapaikanhakijoiden kyvyt integroitua yhteiskuntaan ja tulla tunnustetuiksi arvokkaina yhteiskunnan jäseninä eivät toteudu. Kansalaisyhteiskunnan toimijat kuitenkin tar-

joavat vaihtoehtoisen reitin, jonka kautta turvapaikanhakijoilla on mahdollisuus saada ainakin toinen jalka suomalaisen yhteiskunnan sisälle. Toimintansa kautta vapaaehtoiset aktiivit tunnustavat turvapaikanhakijat arvokkaiksi, mutta ennen kaikkea he tukevat turvapaikanhakijoiden integraatiota ja mahdollisuuksia tulla kohdatuksi ja arvostetuksi muiden ihmisten silmissä.

Vaikka haastattelemani turvapaikanhakijat kokivat pääsääntöisesti saaneensa arvostusta ja tulleen tunnustetuiksi uusissa yhteisöissään Suomessa, niin kertomuksissa nousee esiin myös negatiivia kokemuksia.

“I had good relationship with both of them but they always remembered you are only refugee. They helped but time to time, they remembered that do not forget you are refugee. And with the others – I forgot I was an asylum seeker. I was just a member of this society.” (E)

“For me it is enough when they are checking how I am. They are around me and they respect even when I am behaving bad with them. They understand my situation and me. – some of them understand without saying if I am good or not. – But for some I really have to give them [reasons]. They need to hear I am broke or weak but I cannot be like [that]” (N)

“[They see me as] a thug. I remember one day I helped old man in the S-Market and everyone were like ‘wow’ and looked at me and got like shocked look on their faces. I know that they were surprised because they expect something bad from this guy” (R)

“– in Finland old people. If you do something wrong people look at you like you are an animal” (M)

Vaikeasta tilanteestaan huolimatta turvapaikanhakijat toivoivat tulevansa nähdyksi tasarvoisina, osallistuvina ja arvokkaina ihmisinä suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Usea haastateltava koki, että nämä tekijät olivat monelta osin toteutuneetkin heidän osaltaan ja pitkästä aikaa elämässään heidän oli mahdollista tulla arvostetuiksi sellaisena kuin he toivoivat.

“I see myself almost as Finnish because I do what the Finnish people do. I respect the rules. I respect friends. I respect the time. I do not lie. I am honest... like that. I like my time. – I see myself as a different person in Finland than in Iraq.” (A)

“I see myself better here than in Iraq. I can see myself here as another person. I could not see myself in Iraq like a normal person. I saw myself as not a human because I was judged and got violence so much.” (S)

“Because I found myself in this environment.” (E)

Analyysini perusteella sillä, kuinka turvapaikanhakijat tulevat tunnustetuiksi eri tunnustuksen sfääreissä on merkitystä luottamuksen rakentumiseen ja tutkimukseni osoittaa Turtiaisen (2012, 99) sanoin, ”että tunnustusasenteiden (huolenpito, oikeuksien kunnioittaminen ja sosiaalinen arvostus) kautta muodostetaan ja ylläpidetään luottamusta”. Edellä olen tuonut esille, kuinka tunnustamisen eri sfäärit vaikuttavat turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksiin sekä suoraan että epäsuorasti. Turvapaikanhakijoiden kertomuksista nousee kuitenkin tunnustamisen ohella myös toinen luottamuksen rakentumisen kannalta ennakkoehtona näyttäytyvä tekijä – turvallisuus.

5.4 Luotettavan turvallinen

Turvallisuutta ja turvattomuutta voidaan tarkastella sekä *objektiivisena* eli ympäristön *olosuhteina* että *subjektiivisena* eli henkilökohtaisesti *koettuna* tilana tai näiden kahden välisenä suhteena. Yksilötasolla *turvattomuus* on psykologinen ilmiö. Lähiyhteisöjen sosiaalisten suhteiden tasolla kyse on sen sijaan sosiaalipsykologisista ilmiöistä ja laajemmissa makroyhteiskunnallisissa tapahtumissa sosiologisista ilmiöistä. Myös turvallisuutta voidaan tarkastella eri näkökulmista. Ihmistasolla turvallisuus nähdään psykologisena inhimillisenä peruspyrkimyksenä ja tarpeena. Lisäksi turvallisuutta voidaan tarkastella sosiaalisena arvona tai modernina ihmisoikeutena. (Niemelä 2000, 21–22.)

Sirpa Virta määrittelee The SAGE Dictionary of Criminology – hakuteoksessa turvallisuuden käsitteen seuraavasti varmuutena, jossa pelko, ahdistus, kipu ja huoli ovat poissa. Turvallisuuden kokemus kytkeytyy tähän varmuuteen. Se on myös vapautta vaarasta ja riskistä. Ennen kaikkea kyse on psykologisesta odotettavuudesta ja varmuudesta olosuhteiden turvallisuuden suhteen, vaikka sillä on yhteys myös fyysisesti turvallisiin olosuhteisiin³¹. (Virta 2006, 371.) Tarkastelukulmani turvallisuuden käsitteeseen tässä tutkimuksessa rakentuu Virran (emt.) määritelmän ohella *inhimillisen turvallisuuden* käsitteen pohjalle. Inhimillisen turvallisuuden kohdalla seuraan Laura Sumarin (2018a; 2019) tulkintaa. Sumarin näkemyksen perustana toimii etenkin UNDP³²:n vuonna 1994 julkaisema ”Inhimillisen kehityksen” raportti (UNDP 1994). Siinä missä turvallisuutta on perintei-

³¹ Virran (2012, 121) mukaan suomen kielen sana ”turvallisuus” pitää sisällään sekä sanojen ”security” että ”safety” konnotaatiot ja niiden sisältämän ”varmuuden” (certainty).

³² UNDP eli United Nations Development Programme on YK:n mailmanlaajuinen kehitysohjelma ja –verkosto.

sesti tarkasteltu valtiokeskeisesti, inhimillinen turvallisuus asettaa turvallisuuden keskiöön yksilöiden ja yhteisöjen kokemukset (Sumari 2019; Edwards 2009, 765; UNDP 1994, 3). Inhimillinen turvallisuus on, kuten Virtakin kuvasi, vapautta vaaroilta, peloilta sekä uhilta ja sen kautta voidaan tarkastella esimerkiksi erilaisia selviytymiseen ja hyvinvointiin liittyviä tekijöitä. Kuitenkin esimerkiksi pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kohdalla juuri valtiollinen turvallisuus on ollut vahvasti keskiössä huolimatta siitä, turvattomuus on juuri pakolaisuutta vahvasti määrittävä tekijä. (Sumari 2018b.) On ilmeistä, miten nämä turvallisuuden akselit linkittyvät toisiinsa, mutta tarkastelun kohteena on totuttu näkemään valtiollinen turvallisuus inhimillisen turvattomuuskokemuksen sijaan.

Haastattelemieni turvapaikanhakijoiden kokemuksissa esiintyi erityisesti pelkoon ja (hengen)vaaraan liittyviä tekijöitä sekä jatkuvaan epävarmuuteen liittyvää ahdistusta ja turvattomuutta. Turvapaikanhakijoiden turvallisuuden ja turvattomuuden kokemukset eivät ole kytköksissä ainoastaan arkipäivän paikallisiin kokemuksiin Suomessa, vaan on olennaista huomioida taustalla vaikuttavat kaukaisemmat, kotimaahan liittyvät huolet ja turvattomuuden kokemuksen henkilöhistoria (ks. luku 2.1).

“Civil war this is something different. This will affect everybody in the country” (R)

“The situations in Iraq. In 1980 when war started against Iran – – everything got worse year by year. War does not only kill the humans, but it also destroys the society. It destroys the human[ity] itself.” (E)

“[In Iraq] I did not have the freedom to say what I think or what I want. I could not say I am not religious, or I would have been killed.” (S)

“It is not easy to trust because in Iraq we have so many troubles – – I cannot know if someone is from militia” (A)

Turvallisuus nähdään usein inhimillisenä perustarpeena (mm. Winnicot 1965; Maslow 1945) ja esimerkiksi Lumijärvi & Virta (2011, 167) katsovatkin turvallisuuden olevan kaiken inhimillisen organisoitumisen ja yhteistyön perusta ja syy. Turvallisuudessa yhdistyvät sekä tunne, todellisuus että opitut mallit ja kyky sietää häiriö- ja kriisitilanteita (Limnell ym. 2014, 18). Käsitteenä turvallisuus tulee lähelle luottamuksen käsitettä, sillä molemmat kytkeytyvät elämän ennustettavuuteen, jatkuvuuteen ja ymmärrettävyyteen (Kekki & Mankkinen 2016, 12) ja ne kytkeytyvät vahvasti myös toisiinsa. Philip Scranton (2008) kirjoittaa luottamuksen suhteesta *ontologiseen turvallisuuteen*. Ontologisen turvallisuuden käsitteellä viitataan inhimilliseen perusolettamukseen: luottamukseen oman

identiteetin jatkuvuudesta sekä sosiaalisen että materiaalisen toimintaympäristön muuttumattomuudesta. (emt., 33; Giddens 1990, 92).

Giddensin (1991) mukaan ontologinen turvallisuus syntyy ja saa muotonsa erityisesti varhaisissa huolenpitosuhteissa ja mahdolliset koetut varhaislapsuuden pettymykset ja turvattomuus voivat vaikeuttaa tai jopa estää luottamuksen ja itseluottamuksen muodostumista (emt., 39). Giddensin rakenneteoreettinen tarkastelutapa rakentuu monelta osin samoille psykologian ja sosiaalipsykologian perustoille kuin Honnethin (1995) tunnustamisen teoria³³ ja molemmat näkevät itseluottamuksen identiteetin yhtenäisyyden ja jatkuvuuden kannalta olennaisena ominaisuutena: jos itseluottamus on heikko, yksilö ei uskalla tai osaa suhtautua avoimesti tai luottaa toisiin ihmisiin. (ks. myös Scranton 2008, 33).

Irakissa vuosikymmeniä jatkuneista konflikteista huolimatta haastatteleman turvapaikanhakijat kertoivat lapsuutensa olleen pääosin hyvä ja ennen kaikkea turvallinen. Haastateltavat kertoivat ristiriitaisestikin turvallisuuden kokemuksestaan viitatessaan Irakin entisen hallitsijan Saddam Husseinin aikakauteen.

”Back then you could trust everyone and situation was safe because before the year 2003 Saddam was judging the country and no one could say anything. In Saddam's time if you said anything about government or religion, you were arrested. – – It was easier if you did not talk about these things. Then you could live in peace” (H)

”When Saddam was [in power] nothing happened [to you] if you were Muslim or Christian. Only if you talked about Saddam the state did something bad to you.” (M)

Huomionarvoista oli myös, kuinka pitkään jatkuneiden aseellisten konfliktienkaan ei suoraan koettu vaikuttavan turvallisuudentunteeseen.

”Iraq being in war before [the battles] were far away in the battlefields. So, the society was somewhat well-maintained. The only people who got affected were soldiers.” (R)

Turvapaikanhakijoiden kokemukset vastaavat monelta osin tutkimuskirjallisuutta siitä, kuinka Saddamin Husseinin hallinnon kaatuminen ja vuoden 2003 jälkeiset tapahtumat

³³ Sekä Giddens (1990; 1991) että Honneth (1995) rakentavat teorioitaan Eriksonin (1977) ja Winnicottin (1965) tutkimuksille. Silti Giddensia ei mainita lainkaan Honnethin (1995) keskeisimmässä tunnustamisen teoriaa käsittelevässä teoksessa.

aiheuttivat väkivallan räjähdysmäisen kasvun. Irakilaisen yhteiskunnan rakenteet romah-
tivat ja eri väestöryhmät kääntyivät toisiaan vastaan. (ks. Sassoon 2009; Al-Katawi
2014; Juntunen 2016.) Samalla merkittävältä osin Saddamin hallinnon vallankäyttöön pe-
rustunut turvallisuudentunne menetti merkityksensä. Tämä näkyi myös luottamuksen
kokemuksissa.

*“Maybe if militia comes to ask where is N they [friends] can tell. Everyone
wants save themselves and do not want to die.” (A)*

*“ – – when ISIS came to Iraq very good friend of mine went with them and
told all the places where Christians and others” (M)*

*“Like you did not trust your neighbors or your relatives. Like I got Shia and
Sunni cousins. So you do not trust your cousins because they are not from
your sect” (R)*

Nämä turvattomuuden ja epäluottamuksen kokemukset seurasivat turvapaikanhakijoita
myös heidän paettua Irakista. Tämä näkyy turvapaikanhakijoiden kertomuksissa esimer-
kiksi siinä, kuinka he testasivat toisten turvapaikanhakijoiden luottamuksenarvoisuutta.
Syynä epäluottamukseen olivat sekä oma että Irakiin jääneiden perheenjäsenten turvalli-
suus.

*“I have tested few people and after that I trust them. I cannot say if I trust
other friends because I have not tested them (yet)” (A)*

*“Some guys (test with money). They put their wallet in their room and checked
us if we touch their wallet or something.” (N)*

*“I cannot be open to Iraq asylum seekers to keep myself in safe here. Also I
do not give true information to keep my brother alive in Baghdad. So I do not
give Iraqi asylum seekers any true information about places or names or some
working places of my brother in there. I do not trust anybody” (R)*

*“You cannot say anything about your case or history because you are afraid.
Maybe this person is here not as asylum seeker. Maybe he is part of the Iraq
government and his job is to find out who escaped.” (A)*

Tekstikatkelmat tuovat konkreettisesti sen, kuinka epäluottamus voi olla toisinaan ratio-
naalista ja yksilön edun kannalta hyödyllinen ilmiö (Lewicki & Tomlinson 2003). Syy
epäluottamukseen juontuu yleensä syihin, jotka ovat tehneet hänestä pakolaisen eli yksi-
lön tai hänen perheensä terveyttä uhkaavin tekijöihin. Tästä näkökulmasta epäluottamus
voidaan ymmärtää merkittävänä selviytymiskeinona, joka selittää myös haastattelemieni
turvapaikanhakijoiden kokemuksia. (Hynes 2009, 104.)

Aineistoni perusteella luottamuksen ja epäluottamuksen kokemukset olivat keskeisesti yhteydessä turvallisuudentunteeseen. Toisin sanoen, turvallisiksi koettuihin toimijoihin eli ihmisiin tai heidän edustamiinsa instituutioihin saatettiin luottaa. Turvallisuuden tunteisiin vaikuttivat sekä yksilöitä kunnioittava kohtelu että vilpittömyyteen perustuneet ja tasa-arvoisuuteen pyrkineet sosiaaliset suhteet, kuten ystävyys.

“I trust them [social workers] more than the [Red Cross] workers. I can believe they are on my side. They will not hurt me. They will not attack me. I believe I can tell them some secrets and they will keep them and they will respect my privacy” (R)

“I have many Finnish friends here and I am welcomed by them and that is enough for me to feel safe with them and to trust them” (N)

“It [trust] makes me feel safe. I feel safe because I have [Finnish] friends here in Finland [who to trust to]” (A)

Toisaalta epäluottamusta koettiin taas niitä toimijoita kohtaan, joiden koettiin asettavan turvapaikanhakijat vaaraan.

“I remember one of the social workers. One person complained about the place they were living and the social worker responded, ‘if you do not like it, then I can [always] send you back to your country in one week.’ This was the first day [at the reception center] and the first experience about social workers.” (E)

“They [police] use violence to deport asylum seekers. So people started to be afraid even in this country’ – People realized they will be at danger. So they did not trust the government anymore.” (S)

What we say or ask [the social worker] will bring to Migri’s attention and immigration service is against us. They make decisions to deport [asylum seekers] to danger and make police to implement this. So I cannot trust the social workers” (S)

Pääsääntöisesti epäluottamuksen taustalla oli Maahanmuuttovirasto ja epäluottamusta koettiin usein sen perusteella, minkä tahojen nähtiin olevan yhteydessä Maahanmuuttoviraston toimintaan. Olivatpa kyseessä sitten poliitikot, sosiaalityöntekijät tai järjestökentän toimijat³⁴.

Daniel Wordsworth (2017) esittää tutkimukseni kannalta mielenkiintoisen näkökulman

³⁴ Myös Ní Raghallaigh (2012) esittää samanlaisen havainnon tarkastellessaan pakolaisten luottamusta Irlannissa (emt., 91).

liittyen pakolaisten turvallisuuden kokemukseen Maslowin (1947, 372–383) tarvehierarkian valossa. Maslowin tarvehierarkia rakentuu viidestä eri tasosta, joista pohjimmaisina ja kaiken perustana ovat fysiologiset tarpeet. Näiden tarpeiden päälle rakentuvat järjestyksessään turvallisuuden tarpeet, yhteenkuuluvuuden ja rakkauden sosiaaliset tarpeet, arvostuksen tarpeet sekä itsensä toteuttamisen tarpeet. Maslowin mukaan alemman tason tarpeiden tulee olla ainakin osittain täytetty ennen seuraavalle tasolle siirtymistä. Pakolaisten perustarpeiden tyydyttämistä on Wordsworthin mukaan tarkasteltu humanitaarissa työssä liian usein Maslowin hierarkiaa noudattavasta näkökulmasta. Tällöin auttamistyön lähtökohtana on turvata ensin apua tarvitsevien fysiologiset tarpeet, kuten ravinnon saanti sekä perusturvallisuuden tarpeet. Vasta tämän jälkeen (ja usein ei koskaan) auttamistyössä aletaan mahdollisesti keskittyä ihmisten muihin tarpeisiin. Myös autettavien ajatellaan suhtautuvan tarpeisiinsa saman järjestyksen mukaisesti, mutta tällainen tapa suhtautua pakolaisten perustarpeisiin ja niiden tyydyttämiseen voi usein olla varsin virheellinen. (Wordsworth 2017.)

Wordsworth (2017) nostaa esiin esimerkin, jossa jo vuosia Syyrian konfliktin keskellä elänyt henkilö pakeni perheensä kanssa Saksaan vuonna 2016. Syyksi Syyrian pakolaisuuteen nähdään ensisijaisesti se, että ihmiset pakenivat Syyrian väkivaltaisuuksia ja siihen liittyvää hengenvaaraa. Wordsworth esittää kuitenkin kysymyksen, miksi perhe pakeni vasta nyt, vuosia pommitusten alkamisen jälkeen. Vastaus löytyy hänen mukaansa siitä, että vuonna 2015 pommitukset tuhosivat lukion ja yliopiston, jotka perheenisä oli nähnyt osana lastensa tulevaisuutta. Näin ollen pakenemisen syynä ei ollut niinkään henkilökohtainen turvallisuus, joka on tarvehierarkian toisella tasolla, vaan se, että isä koki lastensa mahdollisuuksien tulla tunnustetuiksi ja arvostetuiksi itseään toteuttaviksi ihmisiksi tuhoutuneen. (Wordsworth, 2017.) Haastatteluaineistoni ja sen analyysin perusteella, myös irakilaisten turvapaikanhakijoiden pakenemisen syitä tulee tarkastella samansuuntaisesta näkökulmasta, sillä vuonna 2014 Irakin maaperälle perustettu Islamilainen valtio uhkasi irakilaisten fyysisen hengen ohella myös heidän sosiaalista vapauttaan ja olemassaoloaan. Tällöin turvapaikanhakijoiden kertomuksia turvallisuudentunteistaan ei tule ymmärtää ainoastaan akuutin hengenvaaran näkökulmasta, vaan laajemmin suhteessa heidän persoonansa rakentumiseen ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksiin.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kuten johdannossa esitin, tutkielmani tarkastelun kohteena ovat vuonna 2015 Suomeen saapuneiden irakilaisten turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemukset Suomessa. Lähestyin tutkimustehtävääni haastattelemani seitsemän turvapaikanhakijan kertomuksen sekä Irakin lähihistoriaa tarkastelevan tutkimuskirjallisuuden pohjalta muodostuneen kokonaiskuvan avulla. Analysoimalla turvapaikanhakijoiden taustahistoriaa ja kertomuksia sosiaalisen pääoman, luottamuksen ja tunnustamisen käsitteiden kautta, muodostui lopulta myös kokonaiskuva siitä, *miten turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemukset rakentuvat Suomessa*.

Tutkimukseni kautta syntynyt käsitys turvapaikanhakijoiden luottamuksesta Suomessa jakaantuu kolmen tekijän yhteisvaikutukseen. Ensinnäkin luottamuksen kokemuksiin vaikuttavat turvapaikanhakijoiden *sosiaaliset suhteet ja niiden laatu*: sillä minkälaista sosiaalista pääomaa turvapaikanhakijat onnistuivat uudessa ympäristössään muodostamaan, on merkitystä heidän kokemansa yleisen luottamuksen kannalta.

Toinen luottamuksen rakentumisen kannalta tärkeä tekijä on *tunnustetuksi tuleminen*. Tämä näkyy erityisesti rakkauden ja huolenpidon sekä kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden kokemusten kautta. Kun turvapaikanhakijoita kohtaan osoitettiin avointa empatiaa ja pyyteetöntä tukea, he pystyivät kokemaan tulleen kohdatuiksi ja tunnustetuiksi luottamuksenarvoisina ihmisinä. Sen sijaan Maahanmuuttoviraston toiminta ja tekemät päätökset sekä ulkomaalaislain tiukentunut tulkinta koettiin epäoikeudenmukaisiksi ja poliittisiksi. Turvapaikanhakijat eivät kokeneet voivansa luottaa toimijoihin, jotka olivat mahdollisen käännyttämispäätöksen myötä asettamassa heidät uudelleen hengenvaaraan. Sekä ensimmäisen (*huolenpidon*) että toisen (*oikeudenmukaisuuden*) tunnustamisen kentän kokemukset heijastivat osaltaan myös kolmanteen tunnustamisen kenttään, turvapaikanhakijoiden *arvostuksen* kokemuksiin. Siinä missä vastavuoroisissa suhteissaan he kokivat itsensä tunnustetuiksi ja arvostetuiksi yhteisönsä jäseniksi, Maahanmuuttoviraston toimeenpanema ja epäoikeudenmukaiseksi koettu turvapaikkapolitiikka sen sijaan vaikutti negatiivisesti turvapaikanhakijoiden kokemuksiin kunnioitetuiksi ja tasa-arvoisiksi yhteiskunnan jäseniksi tulemisesta.

Mainittujen tunnustamisen kenttien lisäksi keskeisenä tekijänä turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemuksen syntymisessä näyttäytyi *turvallisuus*, jota voi tutkimukseni

perusteella pitää luottamuksen syntymisen ennakkoehtona. Turvallisuuden tunne on yksi ihmisen perustarpeista ja ilman sitä yksilön on vaikea rakentaa toimivaa suhdetta ympäröivään maailmaan ja sen toimijoihin (Giddens 1991; Maslow 1947). Sillä, kenet koettiin turvalliseksi, oli tutkimustulosteni perusteella perustavanlaatuinen merkitys turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumiseen. Ihmisiin, jotka turvapaikanhakijat kokivat turvallisiksi, pystyttiin luottamaan, kun vastaavasti toimijoihin, jotka vaaransivat turvapaikanhakijoiden tulevaisuuden ja siten turvallisuuden tunteen, ei luotettu.

Turvapaikanhakijoiden taustojen vaikutus luottamuksen rakentumiseen on tutkimukseni perusteella kiistaton. Haastateltavieni kertomukset yhdessä Irakin yhteiskunnallisia rakenteita ja historiaa tarkastelevien teosten kanssa tuovat esiin, kuinka Irakin valtion eri konfliktien ja sotien värittämä historia on ollut tuhoisa kansalaisten kokeman yleisen luottamuksen osalta (mm. Al-Katawi 2014; Juntunen 2016). Turvapaikanhakijoiden kertomuksissa korostuu erityisesti vuoden 2003 tapahtumat eli Saddam Husseinin hallinnon kaatuminen ja sen seuraukset. Vallankumous johti nopeasti syvenevään väkivaltaiseen sisällissotaan ja yhteiskuntarakenteiden romahdukseen edeten lopulta Islamilaisen valtion eli ISIS:in syntymisen myötä yhä raaempaan väkivallan ja vainon kierteeseen (Juntunen 2016, 39–42).

Irakin lähihistorian väkivaltaisuuksien vaikutukset tulevat esille tarkasteltaessa turvapaikanhakijoiden sosiaalisten suhteiden ja luottamuksen eli sosiaalisen pääoman rakentumista. Sosiaalisen pääoman perustat ovat luotu irakilaisessa kulttuurissa perinteisesti perheen ja perhesuhteiden pohjalle, jolloin myös muiden sosiaalisten suhteiden perusdynamikka perustuu paljolti varhaissozialisaatiossa opitun interpersoonallisen luottamuksen varaan (Al-Katawi 2014, 107, 159–160). Vaikka persoonallisen luottamuksen varaan rakentuneet sosiaalisen pääoman varannot ovat historiassa pitäneet pintansa vuosikymmeniä jatkuneen Irakin valtiopolitiikan tunkeilevuuden ja eri konfliktien keskellä (Al-Katawi 2014), niin vuoden 2003 jälkeisillä tapahtumilla on turvapaikanhakijoiden kertomusten perusteella ollut vaikutusta sosiaalisten suhteiden dynamiikkaan sekä siihen *keihin turvapaikanhakijat luottavat ja keihin eivät*.

Haastateltavat kertoivat Irakissa asuessaan pystyneensä normaalisti luottamaan vain perheenjäseniinsä ja muutamiin lähimpiin ystäviinsä. Eri uskontokuntien väkivaltaisen vastakkainasettelun ja ISISin vaikutusvallan myötä myös nämä sosiaalisen pääoman varannot olivat kuitenkin kaventuneet. Epäluottamus lävisti koko yhteiskunnan ulottuen aina

läheisiin ihmissuhteisiin, kuten suku- ja ystävyys-suhteisiin. Esimerkiksi Al-Katawin (2014) tutkimuksen mukaan irakilaisten sosiaalinen pääoma rakentuu lähes yksinomaan kansalaisten partikulaaristen luottamussuhteiden kautta. Al-Katawi väittää, että yhteiskunnan instituutioilla ei sen sijaan ole juuri lainkaan roolia sosiaalisen pääoman muodostumisessa Irakissa kansalaisten suhtautuessa pääsääntöisesti epäilevästi sekä maansa poliittisiin ja uskonnollisiin päättäjiin että valtiollisiin instituutioihin yleisemmin. (Emt., 139–140.) Näistä lähtökohdista on helpompi ymmärtää turvapaikanhakijoiden sosiaalista kanssakäymistä ja sosiaalisten suhteiden rakentumista myös Suomessa sekä sitä, miksi myös Suomessa irakilaisten turvapaikanhakijoiden sosiaalinen pääoma rakentui pitkälti läheisten henkilösuhteiden kautta ja oli ohuimmillaan suhteessa viranomaisiin ja myös murentui herkemmin tilanteissa, joissa suhteessa viranomaisiin käyty kanssakäyminen herätti epäluottamuksen kokemuksia.

Luottamus nähdään usein terveen sosiaalisen pääoman rakentumisen keskeisenä ennakkoehtona ja mekanismina. Toisin sanoen, mikäli luottamusta ei ole, ei sosiaalista pääomaakaan voi syntyä. (Putnam 2000; Turtiainen 2012, 44; Al-Katawi 2014, 139) Jokainen haastattelemani turvapaikanhakija kertoi vaikeuksistaan luottaa toisiin irakilaisiin turvapaikanhakijoihin ja nämä sosiaaliset kanssakäymiset perustuivat aluksi ensisijaisesti epäluottamuksen varaan. Lähtökohtainen epäluottamus toisia irakilaisia kohtaan selittyy turvapaikanhakijoiden vainotuksi tulemisen kokemuksilla Irakissa, jossa sekä heidän henkilökohtainen että perheensä turvallisuus olivat olleet uhattuina. Myös kokemukset instituutioihin luottamisesta olivat jo valmiiksi heikolla pohjalla. Kun pääosin sosiaalisesta mediasta saatujen tietojen perusteella muodostunut toiveikkuus ja luottamus Suomen valtiota ja sen järjestelmää kohtaan alkoi pian Suomeen saapumiseen jälkeen murentua, kokivat turvapaikanhakijat turvallisuutensa jälleen uhatuiksi. Kun turvallisuuden tunne ja sitä kautta myös tarve luottaa toisiin ihmisiin nähdään evolutiivisina psykologisina tarpeina, joiden tarkoituksena on parantaa yksilön selviytymismahdollisuuksia, niin voidaan olettaa, että yksilöllä on erityisen voimakas tarve tyydyttää nämä tarpeensa, jos hän on kokenut turvallisuutensa olevan uhattuna³⁵ (ks. Brar-Josan 2015, 24–25; Maslow 1987).

Turvapaikkapolitiikan kiristyttyä vuonna 2016 turvapaikanhakijoiden asema Suomessa

³⁵ Brar-Josan (2015, 24–25) kirjoittaa itse kuulumiseen tarpeesta, mutta yhtä lailla turvallisuuden tarve on osa Maslowin tarvehierarkiaa, johon Brar-Josankin viittaa. Luottamus liittyy turvallisuuden sijasta seuraavan tason eli ”rakkauden ja kuulumisen” tarpeisiin.

vaikutui entisestään. Epäoikeudenmukaiseksi koettu politiikka sekä jyrkästi nousseet käännytyspäättösten määrät johtivat lopulta turvapaikanhakijoiden ennennäkemättömään aktivoitumiseen³⁶. Koska turvapaikanhakijat eivät saaneet tukea asialleen valtiolta tai sen instituutioilta, he päättivät itse ryhtyä toimimaan. Epäluottamus valtiota ja turvapaikkaprosessia kohtaan kääntyikin voimavaraksi, mobilisoivaksi ja rakentavaksi tekijäksi (ks. aiheesta Vershinin 2001; ref. Törrönen ym. 2013, 13). Aktivoitumisen myötä turvapaikanhakijoiden sosiaaliset verkostot alkoivat laajentua ja sosiaalinen pääoma lisääntyä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä yksinään riitä pääsyksi sosiaalisen verkoston eri toimijoiden hallussa olevaan sosiaaliseen pääomaan eli tiedollisiin, taidollisiin, poliittisiin tai taloudellisiin varantoihin. Ratkaisevaa on sosiaalisen verkoston eri jäsenien halukkuus auttaa ja asettaa omat resurssinsa toisten käyttöön. (Jokivuori 2005, 10)

Vaikuttaa siltä, että turvapaikanhakijoiden luottamus suomalaiseen yhteiskuntaan rakentuu jossain mielessä paradoksaalisestikin epäluottamuksen perustalle, sillä epäluottamuksen ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista syntynyt toimijuus johti siihen, että yhä useampi ihminen tuli tietoiseksi turvapaikanhakijoiden ahdingosta ja halusi osoittaa tukensa. Ihmisten aktivoituessa ja ryhtyessä tukemaan turvapaikanhakijoita, yhä useampi kansalainen ja turvapaikanhakija kohtasivat toisensa. Turvapaikanhakijat kokivat tulevansa kuulluiksi saaden sekä käytännöllistä että emotionaalista tukea ja tunnustusta samalla, kun turvallisesti koettu ilmapiiri ja hyväksytyksi tuleminen mahdollistivat luottamuksen syntymisen. Uusien sosiaalisten suhteiden ja toimijuuden myötä turvapaikanhakijat pääsivät kiinni sellaisiin sosiaalisen pääoman resursseihin, jotka olivat aiemmin olleet tavoittamattomissa (ks. Coleman 1988, 98). Käyttöön saadut sosiaalisen pääoman resurssit tarjosivat turvapaikanhakijoille aivan uudenlaisia mahdollisuuksia saada lisää tietoa niin suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista kuin turvapaikkaprosessistaan.

Sosiaalisen pääoman perustana normaalisti toimineet irakilaisten etnisen ryhmän sisäiset perhe- ja ystävyysuhteet eivät toimineet uudessa tilanteessa ja ympäristössä. Ensinnäkin valtaosa turvapaikanhakijoista saapui Suomeen ilman perhettään. Lisäksi irakilaisten turvapaikanhakijoiden välinen epäluottamus esti luottamuksen ja sitä kautta sosiaalisen pääoman syntymisen. Haastateltavien kertomusten perusteella monet turvapaikanhakijat rakensivat kuitenkin uusia sosiaalisia suhteita tutun ja turvallisen varhaissozialisaatiossa opitun perusdynamikan mukaisesti. Tämä näkyi esimerkiksi haastateltavien puhuessa

³⁶ mielenosoitukset / facebook-ryhmät

suomalaisesta perheestä, äidistä ja sisaruksista. Interpersoonallisen luottamuksen perustella rakentunut sitova sosiaalinen pääoma toimi usein myös välittävän sosiaalisen pääoman lähteenä ja sitä kautta yleistä sosiaalista luottamusta ja integraatiota edistävänä voimavarana lisäten turvapaikanhakijoiden toimijuutta ja mahdollistaen heidän itsetuntonsa ja itsearvostuksensa tunteiden syntymisen.

Tarkasteluni pohjalta esitän, että haastattemieni vuonna 2015 Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden luottamus Suomessa rakentuu suurelta osin kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa solmittujen interpersoonallisten suhteiden varaan. Tämä näkyy osin myös turvapaikanhakijoiden suhtautumisessa instituutioihin ja organisaatioihin ja niihin kohdistuvassa luottamuksessa. Esimerkiksi luotettava ja turvapaikanhakijoihin empaattisesti ja oikeudenmukaisesti suhtautuvan työntekijän myötä luottavaisuus saattaa ulottua myös laajemmin tuon instituution toimintaan. Nämä positiiviset luottamuksen kokemukset eivät kuitenkaan tässä tutkimuksessa koskeneet Maahanmuuttovirastoa tai toimijoita, joiden koettiin olevan yhteydessä Maahanmuuttovirastoon. Päinvastoin Maahanmuuttoviraston toteuttama turvapaikkapolitiikka vaikuttaa synnyttäneen turvapaikanhakijoiden keskuudessa syvää epäluottamusta ulottuen sekä makrotason hallituspolitiikkaan että mikrotason kohtaamisiin eri viranomaisten kanssa.

Kun luottamus nähdään sosiaalisen pääoman lähteenä (Putnam 1993; Turtiainen 2012, 44) ja vastavuoroisen sosiaalisen kanssakäymisen tukirakenteena (Törrönen ym. 2013, 12), on tärkeää tarkastella, *mistä tekijöistä luottamus turvapaikanhakijoiden ja eri toimijoiden välillä sitten rakentuu ja toisaalta, mitkä tekijät estävät luottamuksen syntymistä tai heikentävät luottamusta*. Turvapaikanhakijoiden kertomuksista nousee esiin erityisesti kaksi luottamuksen rakentumisen kannalta elintärkeää elementtiä – *tunnustaminen ja turvallisuus*.

Tutkimukseni perusteella tunnustamisen eri muodot osoittautuivat merkittäviksi luottamuksen välineiksi ja luottamuksen syntymisen edellytyksiksi (vrt. Turtiainen 2012). Tunnustamisen teoriassa tunnustetuksi tuleminen nähdään ihmisen perustarpeena ja tutkimuksessani tarkastelin sitä, kuinka nämä tarpeet tulevat esiin ja täyttyvät turvapaikanhakijoiden kohdalla. Tutkin eri tunnustusasenteiden eli huolenpidon ja rakkauden, kunnioittamisen ja oikeudenmukaisuuden sekä sosiaalisen arvostuksen esiintymistä turvapaikanhakijoiden kertomuksissa. Ohessa tarkastelin lisäksi, kuinka tunnustamisen kokemukset vaikuttavat turvapaikanhakijoiden itsesuhteisiin – itsetuntoon, itsekunnioitukseen ja

itsearvostukseen. Tutkimustulosteni perusteella luottamus muodostuu ensisijaisesti tunnustusasenteiden (huolenpito, oikeuksien kunnioittaminen ja sosiaalinen arvostus) kautta.

Tunnustetuksi tulemisen perustana toimivat rakkauden ja huolenpidon kokemukset, sillä ilman näiden kautta syntyvää itseluottamusta yksilöstä ei voi tulla itsenäistä toimijaa ja persoonaa. Tällöin myöskään toiset itsetunnustamisen muodot eivät pääse kehittymään (Hirvonen 2013, 4; Honneth 1995, 95–107). Särkelän (2019, 6) tapaan, ymmärrän rakkauden ja huolenpidon tunnustusasenteen ensisijaisesti emotionaalisten ja ruumiillisten tarpeiden pyyteettömänä ja välittävänä huomioimisena. Toteutuakseen tunnustamisen tulee olla konkreettista ja omata tunnustetun kannalta evaluatiivisesti merkittäviä piirteitä. Myös tunnustavan henkilön uskottavuus tunnustajana on tärkeää (Laitinen 2007; Ikäheimo & Laitinen 2007.) Tästä näkökulmasta tarkasteltuna haastattelemani turvapaikanhakijat kokivat pääosin tulleen tunnustetuiksi. Suomalaiset, turvapaikanhakijoiden merkittäväksi kokema osa heistä, osoittivat tukensa turvapaikanhakijoille olemalla heidän rinnallaan ja taistelemalla heidän oikeuksiensa ja turvallisuutensa puolesta. Haastatteluaineistosta on luettavissa myös emotionaalisen kiinnittymisen ja kuulumisen kokemuksia eritoten turvapaikanhakijoiden kertoessa jäsenyydestään suomalaisissa perheissä. Tunnustajien uskottavuus rakentuu aineistoni perusteella ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa kunnioittavalla vilpittömälle solidaarisuudelle, jonka pohjalta ihmiset kohtaavat turvapaikanhakijat. Luottamuksen näkökulmasta uskottavuus voidaan nähdä luottamuksenarvoisuutena. Tällöin sanoessaan ”minä luotan sinuun” turvapaikanhakijat tarkoittavat, että ”uskon minuun liittyvien aikomustesi olevan oikeanlaisia ja että pystyt toteuttamaan ne”. (ks. Ruokonen 2010, 185; Hardin 2002, 17)

Haastateltavieni kertomusten perusteella turvapaikanhakijat tulevat pääosin tunnustetuiksi myös sosiaalisen arvostuksen eli solidaarisuuden kentällä, jolla onnistunut tunnustaminen vaatii yksilön hyväksytyksi tulemisen hänelle merkittävän yhteisön toimesta. Arjessa saamansa palautteen perusteella turvapaikanhakijat pystyivät näkemään itsensä arvokkaina ja sosiaalisesti yhdenvertaisina, mutta samalla erottuvina yhteiskunnan jäseninä. Itsearvostus syntyi erityisesti työnteon ja perheenjäsenyyden kautta, kun osa haastateltavista koki olevansa työssäkäyviä perheellisiä ihmisiä siinä missä muutkin. Kokemukset sosiaalisen arvostuksen kentältä olivat kuitenkin kaksijakoisia ja haastateltavat kertoivat myös huonoista, itsearvostusta murentavista kokemuksista. Näissä kertomuksissa turvapaikanhakijat kertoivat, kuinka heitä saatettiin aktiivisesti muistuttaa heidän haavoittuvuudestaan ja asemastaan turvapaikanhakijana sen sijaan, että tukea tarjonneet

ihmiset olisivat kiinnittäneet huomiota haastateltavien vahvuuksiin ja positiivisiin saavutuksiin. Osa kertoi myös kokevansa kantaväestön suhtautuvan heihin ennakkoluuloisesti ja rasistisesti olettaen turvapaikanhakijoiden olevan pahantahtoisia tai kykenemättömiä elämään suomalaisen yhteiskunnan normien mukaisesti. Merkittävimmäksi sosiaalisen arvostuksen ja sitä kautta itsearvostuksen kannalta haitalliseksi tekijäksi koettiin kuitenkin Maahanmuuttoviraston toteuttama epäoikeudenmukaiseksi koettu turvapaikkapolitiikka ja sen vaikutukset. Nämä kielteiset tekijät tulivat esiin erityisesti kunnioituksen ja oikeudenmukaisuuden tunnustusasenteiden kautta.

Kunnioittaminen tarkoittaa tässä yhteydessä yksilöiden moraalista autonomiaa kunnioitettavaa kohtelua ja sen suhde yksilön itsesuhteisiin rakentuu itsekunnioituksen kautta. Itsekunnioitus voi kehittyä vain yhteisesti jaettujen normien ja lainsäädännön myötä syntyvän kohtelun kautta (Honneth 1995). Oikeuksien tunnustamisessa kyse ennen kaikkea universaaleista ihmisoikeuksista, joiden toteutuessa turvapaikanhakijat ovat kykeneviä näkemään itsensä moraalisesti vastuullisina ja autonomisina toimijoina sekä yhteisöidensä täysivaltaisina jäseninä. (ks. Honneth 1995.) Tästä seuraa, että mikäli turvapaikanhakijat kokevat jonkin ryhmän tai instituution kohtelevan heitä epäoikeudenmukaisesti ja eri tavoin kuin muita ihmisiä, ei kyseinen järjestelmä ole heidän näkökulmastaan luotettava. Ulkomaalaislain tiukennukset yhdessä Maahanmuuttoviraston epäoikeudenmukaiseksi koetun ja virallisten selvitysten³⁷ myötä jälkeinpäin puutteelliseksi todetun toiminnan kanssa vaikuttivat tuhoisasti turvapaikanhakijoiden itsekunnioituksen kokemuksiin. Kielteinen riippuvuus (ks. Turtiainen 2011) suhteessa viranomaisten päätöksiin ja rajoituksiin esimerkiksi puuttuvan henkilötunnuksen muodossa vaikeutti turvapaikanhakijoiden työllistymismahdollisuuksia ja sitä kautta mahdollisuutta elättää itsensä ja toteuttaa itseään. Tunnustetuksi tulemisen puute ja väärin tunnustamisen kokemukset olivat aineistoni perusteella nöyryyttäviä ja niiden kielteiset vaikutukset suhteessa turvapaikanhakijoiden sosiaalisen arvostuksen ja itsearvostuksen kokemuksiin tekivät lähes mahdottomaksi luottaa niihin institutionaalisiin toimijoihin, joiden he kokivat olevan vastuussa ja osallisina tähän.

Epäluottamus Maahanmuuttovirastoa kohtaan saattoi ulottua lopulta koskemaan myös muita turvapaikkaprosessin parissa työskenteleviä toimijoita. Epäluottamusta koettiin esimerkiksi sosiaalityöntekijöitä ja järjestötyöntekijöitä kohtaan tilanteessa, jossa näiden

³⁷ Virallisilla selvityksillä viitataan tutkielmassani aiemmin sivuamiini Maahanmuuttoviraston (2018) ja Sisäministeriön (2019) turvapaikkaprosessia koskeviin selvityksiin.

koettiin olevan Maahanmuuttoviraston puolella ja toimivan turvapaikanhakijoiden etujen ja oikeuksien vastaisesti. Turvapaikanhakijoiden kokema epäluottamus kohdistui ensisijaisesti eri toimijoiden organisatoriseen rooliin eikä niinkään yksittäisen työntekijän persoonaan. Mikäli turvapaikanhakijat kokevat tulevansa empaattisen ja kunnioittavan vuorovaikutuksen kautta kohdatuiksi ja tunnustetuiksi, on tällä suuri vaikutus luottamuksen rakentumiseen myös institutionaalisissa konteksteissa. Tätä kautta eri toimijoiden rooliin liitetyt positiiviset luottamuksen kokemukset saattoivat ulottua koskemaan myös laajemmin kyseistä ammattikuntaa tai instituutiota. Institutionaalisissa konteksteissa toteutuneet positiiviset luottamuskokemukset eivät kuitenkaan muuttaneet turvapaikanhakijoiden kokemaa epäluottamusta Maahanmuuttovirastoa tai siihen yhdistettyjä toimijoita kohtaan. Tutkimustulosteni pohjalta esitän tämän luottamuspulan ja epäluottamuksen rakentuvan ennen kaikkea turvapaikanhakijoiden kokeman turvattomuuden pohjalta.

Turvapaikanhakijoiden kokeman luottamuksen näkökulmasta turvallisuudella oli aineistoni perusteella suuri rooli. Havainto on hyvin ymmärrettävä, kun asiaa tarkastellaan haastateltavieni elämänhistorian ja modernin Irakin historian konfliktien värittämässä valossa. Epäluottamus on epäilemättä osa pakolaisuuskokemusta (Hynes 2009, 98) ja se asettaa omat haasteensa turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumiselle myös Suomessa. Kun tunnustetuksi tuleminen nähdään ”honnethlaisesti” inhimillisenä perustarpeena, voidaan luottamuksen rakentumista lähestyä myös tarveteoreettisesta näkökulmasta. Tällöin tunnustamisen toteutumisen ja luottamuksen rakentumisen ennakkoehtona näyttäytyy inhimillinen turvallisuuden tarpeen täyttyminen. (Maslow 1945; Honneth 1995.) Toisin sanoen kyetäkseen muodostamaan vastavuoroiseen tunnustamiseen perustuvia luottamuksellisia suhteita, turvapaikanhakijoiden täytyy ensin kokea nämä suhteet turvallisiksi sekä välittömän fyysisen turvallisuuden että tulevaisuuteen liittyvien henkilökohtaisten tavoitteiden kannalta. (ks. Wordsworth 2017.)

Ní Raghallaigh (2013, 84) kritisoi perustellusti käsitystä varhaislapsuudessa rakentuvan luottamuksen pysyvyydestä läpi elämän. Yhdyn hänen näkemykseensä ja vastaavasti näen, että myös varhaislapsuudessa kehittyvä ontologinen turvallisuudentunne voi osin hajota erilaisten traumojen seurauksena. Mielestäni turvapaikanhakijoiden kertomukset osoittavat omalta osaltaan tämän ilmiön toteutumisen. Haastatteluaineistoni perusteella kuitenkin esitän, että lapsuuden positiiviset turvallisuuden ja luottamuksen kokemukset ovat lukuisista traumoista huolimatta säilyneet ainakin osittain ja nämä rippeet ovat tärkeä tekijä siinä, että turvapaikanhakijat pystyvät edelleen rakentamaan luottamusta uudessa

ympäristössään, kunhan yhteiskunta tarjoaa mahdollisuuden molemminpuolisen tunnistamisen toteutumiselle niin huolenpidon, oikeudenmukaisuuden kuin arvostuksen kentillä.

7 POHDINTA

“If people, in whatever culture, are not at all, even latently, interested in fighting or working for personhood, then they are probably beyond all help. If they are not capable of fighting or working for personhood, perhaps others should fight or work for them.” (Ikäheimo 2009, 42.)

Ikäheimon ajatuksessa kiteytyy viesti, jonka toivon välittyvän myös tutkielmani kautta. Etenkin tekstikatkelman jälkimmäinen lause tuo mielestäni esiin turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumiseen liittyvän tunnustussuhteiden kautta vaikuttavan tuen tarpeen. Ikäheimon ajatuksesta kuitenkin poiketen koen, että turvapaikanhakijat eivät ole kykenemättömiä (*not capable*) taistelemaan sosiaalisesta olemassaolostaan. Muiden ei myöskään tulisi niinkään taistella heidän *puolestaan* (*for them*). Sen sijaan asia tulisi mielestäni nähdä siten, että turvapaikanhakijat eivät välttämättä ole täysin kykeneviä (*are not fully capable*) ja sen vuoksi tarvitsevat toisia toimimaan heidän kanssaan (*with them*). Toisin sanoen:

*“If asylum seekers are not **fully** capable of fighting or working for personhood, ~~perhaps~~ others should fight or work **with** them”.*

Tämä tulkinta tunnistaa ja tunnustaa turvapaikanhakijoiden potentiaalin sekä pyrkii tukemaan heidän henkilökohtaisia päämääriä ja näkemyksiä itsestään. Tukemisen voi nähdä liittyvän huolenpidon tunnustamissuhteisiin samalla kun kanssatoimiminen viittaa turvapaikanhakijoiden kunnioittamiseen. Kyse on eräänlaisesta täysivaltaistumisen mahdollistamisesta, joka vaatii toteutuakseen hyväksyvän ja luottamuksellisen ilmapiirin ohella turvallisuutta ja tasa-arvoisuutta (ks. Siitonen 1999 61, 161–162).

Edellä esittämäni näkemys on osa sosiaalityön kriittistä ja eettistä arvoperustaa, jonka tulisi toimia niin sosiaalityön käytännön kuin tutkimuksen lähtökohtana. Tässä mielessä turvapaikanhakijoiden huonot kokemukset liittyen sosiaalityöhön ja -työntekijöihin olivat monelta osin huolestuttavia. Sosiaalityöntekijöiden kuten muidenkin viranomaisten turvapaikanhakijoita kohtaan mahdollisesti osoittamalla epäluottamuksella on todettu olevan pitkäkantoisia negatiivisesti luottamuksen rakentumiseen ja yhteiskuntaan integroitumiseen vaikuttavia seurauksia (Hynes 2009, 100). Instituutioiden vaikutukseen tuleekin suhtautua tosissaan silloin, kun tarkastellaan yleisen luottamuksen rakentumista. Turtiaisen (2012, 99) näkemyksen suuntaisesti koen, että positiivisen vuorovaikutuksen ennakkoehdona viranomaisten on pystyttävä osoittautumaan moraalisiksi toimijoiksi. Tämä on edellytys keskinäisen tunnustamisen toteutumiselle sekä luottamuksen syntymiselle.

Olen samaa mieltä Turtiaisen (2012, 99) kanssa siitä, että yhteiskunnan käytäntöjä tulisi kehittää siten, että se tukisi molemminpuolinen tunnustaminen mahdollisuuksia. Kehityksen tulisi toteutua yhteiskunnan kaikilla tasoilla, mutta tutkielmanikin perusteella erityisesti institutionaalisen tason toiminnan kehittäminen on tärkeää, sillä turvapaikanhakijoita vastaanottavat viranomaiset, kuten sosiaalityöntekijät, ovat merkittävässä asemassa tunnustamisen edellytysten luomisessa. Turtiaisen tutkimusta täydentäen nostan yhdeksi keskeiseksi tunnustamisen ja luottamuksen rakentumisen edellytykseksi turvapaikanhakijoiden turvallisuudentunteen kokemuksen. Tutkielmani perusteella turvapaikkaprosessiin osallistuneet eri viranomaistahot eivät pääsääntöisesti ole onnistuneet täyttämään tätä edellytystä, jonka seurauksena turvattomuuden kokemukset olivat keskeinen syy institutionaalisen epäluottamuksen syntymiselle.

Jo määrältään suppeahkon mutta sisällöllisesti varsin rikkaan haastatteluaineistoni pohjalta näen, että tutkimusaiheeni tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Esimerkiksi tutkielmani analyysissa lopulta jokseenkin implisiittiseksi ja taustalle jäänyt sosiaalisen pääoman käsite tarjoaa mielenkiintoisen tarkastelukulman, jos analyysi rakentuisi tunnustamisen teorian sijaan juuri sosiaalisen pääoman teorioiden varaan. Sosiaalinen pääoma kiinnostaa minua siksikin, että olen näiden viimeisten vuosien aikana havainnut, kuinka turvapaikanhakijoiden luottamus oman maansa kansalaisia kohtaan Suomessa on kasvanut. Samalla sosiaalinen kanssakäyminen kantaväestön kanssa on vähentynyt. Toisaalta sosiaalista pääomaa voi tarkastella pakolaisten kanssa tehtävän työn ja integraation resurssina, välineenä ja päämääränä. Kenties nämä ensinäkemältä vastakkaiset tulokset yhdistävä tutkimus avaisi sosiaalisen pääoman rakentumisen prosessia sosiaalisissa suhteissa ja paljastaisi, missä määrin primaaria kulttuuria kohtaan tunnettu luottamus joko toimii heikentävänä tai vahvistavana tekijänä uutta kulttuuria kohtaan tunnustuksessa.

Aineistoni perusteella turvapaikan luottamuksen rakentumisen kokemuksia tulisi tarkastella lähemmin myös liminaalitilan käsitteen näkökulmasta, sillä turvapaikanhakijat ovat monellakin tapaa uuden ja vanhan välisessä kiinnittymättömyyden tilassa. Liminaalisuuteen liittyvä jatkuva epävarmuus on aineistoni perusteella yksi keskeinen turvattomuutta lisäävä tekijä ja estää osaltaan tunnustamisen sekä luottamuksen rakentumisen. Useampi haastateltavistani kertoikin, että pahinta turvapaikkaprosessissa on ollut odottaminen ja

tulevaisuuteen liittyvä epävarmuus. Onkin huolestuttavaa, kuinka vielä kesällä 2020 uutisointiin noin parin tuhannen vuonna 2015 Suomeen tulleen turvapaikanhakijan turvapaikkakäsittelyn olevan yhä kesken (Kainuun Sanomat 2020). Tutkielmassani turvallisuuden tunteen linkittyminen tunnustamisen teorioihin nousi esiin analyysivaiheessa. Jatkotutkimusmahdollisuuksien näkökulmasta turvattomuuden ja liminaalitilaan pakotettuiden yhdistävä tutkimus voisi tarjota uusia tulokulmia pakolaistutkimuksen alueella myös luottamuksen rakentumisen kautta tarkasteltuna.

Ymmärrän osin huolen siitä, että maahanmuutto ja monikulttuurisuus voivat potentiaalisesti heikentää historiallisesti etniseen homogeenisyyteen perustuvaa suomalaisen yhteiskunnan koheesiota ja tätä kautta vaikuttaa negatiivisesti sekä sosiaalisen pääoman laatuun että yleiseen luottamukseen. Huoli korostaakin kotouttamiseen liittyvien prosessien sujuvuuden ja oikeudenmukaisuuden tärkeyttä. Esimerkiksi se, kuinka ”pakolaiskriisin” inhimilliset kokemukset jäävät usein vaille huomiota ja kriisiä tarkastellaan lähinnä valtiota kohtaan koettujen uhkien kautta, on nurinkurista. Se, että pakolaisuuden ilmiötä lähestytään turvapaikanhakijoiden kokeman inhimillisen turvallisuuden sijasta lähes aina valtion etusijalle asettavan kansallisen turvallisuuden kautta on paradoksaalista. Turvapaikanhakijoiden kokemusten huomiotta jättäminen ja oikeudenmukaisen kohtelun laiminlyönti sekä vuosia kestävät turvapaikkaprosessit hidastavat sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja voivat pahimmillaan johtaa tunnustamiseen liittyvien puutteiden sekä epäluottamuksen kokemuksista johtuvaan näköalattomuuteen ajaen ihmisiä epätoivoisiinkin tekoihin

Onneksi haastattelemieni turvapaikanhakijoiden kertomuksista tulee esiin myös, kuinka institutionaalisesta epäluottamuksesta huolimatta viranomaisten ja turvapaikanhakijoiden välisissä kasvokkaisissa kohtaamisissa on mahdollisuus myös luottamuksen rakentumiseen. Tämän voi nähdä merkittäväksi ilmiöksi etenkin yksilöiden ja yhteiskunnan rajapinnoille sijoittuvan sosiaalityön kannalta. Sosiaalityön asiakastyötä tehdessä onkin tärkeää ymmärtää, että sosiaalityöntekijä on yhteiskunnallinen vaikuttaja, jolla on potentiaalia muuttaa vallitsevia epäoikeudenmukaisia rakenteita. Tunnustava ja tasavertainen vuorovaikutussuhde tukee turvapaikanhakijan ja työntekijän välisen luottamuksen syntymistä. Samalla se voi muodostaa positiivisen kehän, jossa positiiviset kokemukset sosiaalityöstä leviävät ihmisten välillä ja kasvattavat näin rooliperustaista luottamusta. Kun rooliperustainen luottamus on valmiina pohjalla, on työntekijöihin lähtökohtaisesti hel-

pompi luottaa. Samalla rooliperustainen ja kuulopuheisiin perustuva luottamus instituutioiden työntekijöitä kohtaan voi heijastua myös laajemmin yhteiskuntaan rakentaen turvapaikanhakijoiden luottamusta sekä suhteessa toisiin, ennalta tuntemattomiin ihmisiin että instituutioihin. (ks. Kramer 1999 575–579; Ilmonen & Jokinen 2002, 91) Kuitenkin niin kauan kuin turvapaikanhakijoiden parissa tehtävää sosiaalityötä toteutetaan sosiaalityön etiikan mukaisen horisontaalisen kumppanuussuhteen sijaan kontrollointiin keskitetyn hallinnan näkökulmasta, ei satunnaisia poikkeuksia lukuun ottamatta luottamusta turvapaikanhakijoiden ja sosiaalityön välillä voida saavuttaa.

Tässä tutkielmassa tarkastelin turvapaikanhakijoiden luottamuksen rakentumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Aloitin tämän luvun muotoilemalla uudelleen Ikäheimon sitaatin. Jos turvapaikanhakijoiden luottamuksen kokemukset institutionaalisessa kontekstissa ovatkin olleet uhattuina myös suomalaisen yhteiskunnan taholta, ei tämä ole kuitenkaan estänyt muita, meitä kanssaihmissä, taistelemasta – ei heidän puolestaan, vaan heidän kanssaan.

LÄHTEET

Aaltio, Iris (2010) *Sosiaalinen pääoma kriittisessä perspektiivissä*. Liiketaloudellinen Aikakauskirja 59(4), 452–459.

Aalto-Heinilä, Maija & Sajama, Seppo (2011) *Oikeus, oikeudet ja oikeudenmukaisuus. Oikeusfilosofian oppimateriaali*. Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla: <https://www3.uef.fi/documents/300201/565073/Oikeusfilosofian+luentomateriaali/0f476e6b-330b-452f-a684-ad570888d3e2>. Viitattu 6.10.2020.

Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) (2009) *Critical Practice in Social Work*. Second edition. UK; US: Palgrave Macmillan.

Ager, Alistair (1999) *Refugees: Perspectives on the Experience of Forced Migration*. London and New York: Continuum.

Ahmad, Akhlaq (2019). When the Name Matters: An Experimental Investigation of Ethnic Discrimination in the Finnish Labor Market. *Sociological Inquiry* 90(3), 468–496

Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.

Aho, Anna-Liisa & Paavilainen, Eija (2017) Kriisitilanteessa olevien ihmisten haastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 336–356

Al-Rawi, Namariq (2019) *Baghdad Neighborhoods: Processes of Resilience against the Internally-reflected Conflict of 2006–2008*. TRAFO, Blog for Transregional Research. Saatavilla: <https://trafo.hypotheses.org/19840>. Viitattu 25.11.2019.

Al-Jabouri Najim Abed & Jensen, Sterling (2010) The Iraqi and AQI Roles in the Sunni Awakening. *PRISM* 2(1). Institute for National Strategic Security, National Defense University. Saatavilla: https://www.jstor.org/stable/26469091?seq=1#metadata_info_tab_contents. Viitattu 25.11.2019. 3–18.

Al-Katawi, Ban Ahmed Arif (2014) *Social Capital in modern, conflicted Iraq. Its characteristics, dynamics and effects at the micro level of Iraqi society*. <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/34346/2/02whole.pdf> Viitattu 15.2.2019.

Alastair, Ager & Strang, Alice (2008) Understanding Intergration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies* 21(2): 166–191.

Alesina, Alberto & La Ferrara, Eliana (2002) “Who Trusts Others?” *Journal of Public Economics* 85(2), 207–34.

Anderson, Joel (2011) Situating Axel Honneth in the Frankfurt School Tradition. Teoksessa Danielle Petherbridge (toim.) *Axel Honneth: Critical Essays*. Boston; Leiden: Brill, 31–58.

Allen, James D. (2008) Jane Addams (1860–1935): Social worker and Peace Builder. *Social Work and Society. International Online Journal* 6:2. <https://www.socwork.net/sws/article/view/68/370>. Viitattu 27.5.2018.

Antikainen, Maire (2010) *Matkalla suomalaisiksi ja hoiva-alan ammattilaisiksi. Venäläis- ja virolaistaustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

- Apitzsch, Ursula & Inowlocki, Lena (2005) Biographical analysis. A “German” School? Teoksessa Miller, Robert (toim.) *Biographical Research Methods*. Volume III. London: Sage Publications, 5–24.
- Aristoteles (1926) *Aristotle. Nicomachean Ethics*. Englanninkielinen käännös Harris Rackham. Saatavilla: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0054>. Viitattu 21.10.2020
- Arnkil, Tom Erik & Seikkula Jaakko (2005) *Dialoginen verkostotyö*. Helsinki: Tammi.
- Aro, Jari & Jokivuori, Pertti (2010) *Klassinen sosiologia ja moderni maailma*. Helsinki: WSOY
- A-Studio. (2015) *A-Studio. Talk. Turvapaikanhakijat*. [Tv-ohjelma] Yle TV1. Esitetty 10.9.2015.
- Baird, Katie & Kracen, Amanda (2006) Vicarious traumatization and secondary traumatic stress: A research synthesis. *Counselling Psychology Quarterly* 19:2, 181–188.
- BBC (2013) *Iraqi Sunni protest clashes in Hawija leave many dead*. Saatavilla: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22261422>. Viitattu 26.11.2019.
- BBC (2016) *BBC News. Iraq torture 'worse after Saddam'*. Saatavilla: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5368360.stm Viitattu 25.11.2019.
- Behnam, Behnia (2008) Trust Development: A Discussion of Three Approaches and a Proposed Alternative. *British Journal of Social Work* 38, 1425–1441.
- Bingham, Charles (2001) *Schools of Recognition: Identity Politics and Classroom Practices*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers
- Birch, Maxine & Miller, Tina (2000) Inviting Intimacy. The Interview as Therapeutic Opportunity. *International Journal of Social Research* 3:3, 189–202.
- Björklund, Krister (2014) “*Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa*”. *Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Björnberg, Ulla (2011) Social Relationships and Trust in Asylum Seeking Families in Sweden. *Sociological Research Online* 16(1), 100–108.
- Bodström, Erna (2020) ‘*Welcome to Fantasy Finland!*’: *Integration as a cultural process in Information Packages of Finnish Ministries in years 2000-2018*. Helsinki: Unigrafia
- Bond, Michael and Tat-Ming Lai (1986) Embarrassment and code-switching into a second language. *The Journal of Social Psychology* 126:2, 179–186.
- Bourdieu, Pierre (1986) The Forms of Capital. Teoksessa: Richardson, John (toim.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Connecticut: Greenwood Press, 46–58.
- Brandom, Robert B. (2007) The structure of desire and recognition: Self-consciousness and self-constitution. *Philosophy & Social Criticism* 33(1), 127–150.
- Brar-Josan, Novjyot (2015) *Developing A Sense of Belonging During Resettlement Amongst Former Refugee Young Adults*. Department of Educational Psychology. Alberta: University of Alberta.

- Bruner, Jerome (1986) *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Butler, Judith (2005) *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
- Bäck, Maria (2019) Sosiaalinen luottamus. Teoksessa Marta Bäck & Elina Kestilä-Kekkonen (toim.) *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31. Helsinki: Grano, 80–136.
- Candlin, Christopher & Crichton, Jonathan (2013) From ontology to methodology: Exploring the discursive landscape of trust. Teoksessa Christopher Candlin & Jonathan Crichton (toim.) *Discourses of Trust*. UK: Palgrave Macmillan, 1–18.
- Chan, Angel (2017) Reflection, reflexivity, reconceptualization. Life story inquiry and the complex positionings of a researcher. *Reconceptualizing Educational Research Methodology* 8(1), 17–39.
- Chimni, B.S. (2009) The Birth of a ‘Discipline’: From Refugee to Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies* 22(1), 11–29.
- Coleman, James S. (1988) Social Capital in Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Coleman James, S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Costa, Albert & Foucart, Alice & Hayakawa, Sayuri & Aparici, Melina & Apesteguia, Jose & Heafner, Joy & Keysar, Boyaz (2014) Your Morals Depend on Language. <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0094842&type=printable>. *PLOS ONE*: 9:4, April 2014
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth (2003) Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Societies. *European Societies*, 5 (2), 93–137. Saatavilla: https://www.researchgate.net/publication/233211267_Who_Trusts_The_Origins_of_Social_Trust_in_Seven_Societies. Viitattu 20.1.2020
- Durante, Massimo (2011) The Online Construction of Personal Identity through Trust and Privacy. *Information* 2, 594–620.
- Durkheim, Émile (1985) *Itsemurha: sosiologinen tutkimus* (suom. Seppo Randell). Alkuperäinen teos vuodelta 1897.
- Durkheim, Émile (1984) *The Division of Labour in Society* (engl.käännös: W.D.Halss). Alkuperäinen teos vuodelta 1893.
- Durkheim, Émil (1990): *Sosiaalisesta työnjaosta*. (Alkuteos ”De la division du travail social” julkaistiin 1893.) Gaudeamus, Helsinki.
- Eduskunta.fi (2018) *Hallituksen esitys laiksi kansalaisuuslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*. Hallituksen esitys. Lähetekeskustelu. Viitattu 7.2.2019.
- Edwards, Alice (2009) Human Security and the Rights of Refugees: Transcending Territorial and Disciplinary Borders. *Michigan Journal of Law* 3(30), 763–807.
- Ellonen, Noora (2008) *Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen*. Tampere: Tampereen Yliopisto.

- Elmir, Rakime & Schmied, Virginia & Jackson, Depra & Wilkes, Lesley (2011) Interviewing People about Potentially Sensitive Topics. *Nurse Researcher* 19:1, 12–16.
- Emerald, Elke & Carpenter, Lorelei (2015) Vulnerability and Emotions in Research: Risks, Dilemmas, and Doubts. *Qualitative Inquiry* 21:8, 741–750.
- Encyclopaedia Britannica (2019) *The Iraq War. 2003-2011*. Saatavilla: <https://www.britannica.com/event/Iraq-War> Viitattu 21.11.2019.
- Encyclopaedia Britannica (2019a) *Muqtadā al-Ṣadr. Iraqi Shī'ite leader*. Saatavilla: <https://www.britannica.com/biography/Muqtada-al-Sadr>. Viitattu 25.11.2019.
- Endreß, Heiko (2004) Foundations of Trust: Introductory Remarks on the Sociology of Trust. Teoksessa Heiko Endreß (toim.) *Trust and Social Transformation*. Münster: Lit, 15–30.
- Erikson, Erik H. (1977) *Childhood and Society*. London: Paladin Books.
- Eskola, Jari (2001) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus 133–157.
- Eskola, Jari (2007) (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Leena Viinamäki & Erkki Saari (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Helsinki: Tammi, 32–46.
- Estola, Eila, Uitto Minna, Syrjälä, Leena (2017) Elämäkertahaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 153–173.
- Eurostat (2019) *Asylum statistics*. Saatavilla: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics. Viitattu 18.11.2019.
- Eurostat (2019b) *Asylum quarterly report*. Saatavilla: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_quarterly_report. Viitattu 18.11.2019.
- Fearon, James D. (2007) Iraq's Civil War. *Foreign Affairs*, 86(2), 2–15. Council of Foreign Affairs
- Flick, Owe (2006) *An Introduction to Qualitative Research*. Third edition. London: Sage Publications.
- Field, John (2004) *Social Capital*. London; New York: Routledge.
- Fook, Jan (2002) *Social Work: Critical Theory and Practise*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications.
- Fook, Jan (2016) *Critical Approach to Practice*. Los Angeles: Sage Publications.
- Forsander, Annika (2004) Social Capital in the Context of Immigration and Diversity: Economic Participation in the Nordic Welfare States. *Journal of International Migration and Integration* vol. 5, 207–227
- Fraser, Nancy & Honneth, Axel (2003): *Redistribution or Recognition. A Political-Philosophical Exchange*. London, New York: Verso.
- Fraser, Sandy & Matthews, Sarah (2008) *The critical practitioner in social work and health care*. London: SAGE.

- Freire, Paolo (2005) *Sorrettujen pedagogiikka*. Suomentanut Joel Kuortti. Toimittanut Tuukka Tomperi. Tampere: Vastapaino. Alkuperäisteos vuodelta 1970.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Fukuyama, Francis (1995) *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: The Free Press.
- Fuoli, Matteo & Paradis, Carita (2014) A model of trust-repair discourse. *Journal of Pragmatics* 74, 52-69.
- Galpin, Alexandra (2014) An Introduction to Social Constructionism. *Social Research Reports vol. 26*, 82-92.
- Gambetta, Diego (toim.) (1998) *Trust: Making and Breaking Co-operative Relations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Georgakopolou, Alexandra (2015) Small Stories Research. Methods – analysis – outreach. Teoksessa Anna De Fina & Alexandra Georgakopolou (toim.) *The Handbook of Narrative Analysis*. Chichester: John Wiley & Sons, 255-271.
- Georgiou, Myria & Zaborowski, Rafal (2017) *Media coverage of the “refugee crisis”: A cross-European perspective*. Council of Europe. Saatavilla: <https://edoc.coe.int/en/refugees/7367-media-coverage-of-the-refugee-crisis-a-cross-european-perspective.html>. Viitattu 18.11.2019.
- Giddens, Anthony (1990) *The Consequences of Modernity*. Stanford: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1991) Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gittell, Ross J. & Vidal, Avis (1998) *Community organizing: Building social capital as a development strategy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Glaister, Ann (2008) Introducing Critical Practice. Teoksessa Sandy Fraser & Sarah Matthews. *The critical practitioner in social work and health care*. London: SAGE, 8-26.
- Goffman, Erving (1983) The Interaction Order. *American Sociological Review* 48(1), 1-17.
- Goodall, Christine (2010) *The coming of the stranger: asylum seekers, trust and hospitality in a British city*. UNHCR. Saatavilla: <https://www.refworld.org/docid/4d0210a92.html>. Viitattu 27.1.2020.
- Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) (1999) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino.
- Granovetter, Mark (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78, 1360-1380.
- Guardian (2016) The Guardian. *Torture in Iraq 'worse than under Saddam'*. Saatavilla: <https://www.theguardian.com/world/2006/sep/21/iraq>. Viitattu 25.11.2019.
- Gubrium, Jaber & Holstein, James (2002) From Individual Interview to the Interview society. Teoksessa Jaber Gubrium & James Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research*. Sage Publications Inc.

Gulmohamad, Zana Khasraw (2014). The Rise and Fall of the Islamic State of Iraq and Al-Sham (Levant) ISIS. *Global Security Studies*, 5 (2), 1–11.

Haapanen, Lauri (2020) *Mikä on taiteen rooli "pakolaiskriisin" käsittelyssä?* Media- ja viestintätieteellinen seura. Saatavilla: <https://mediaviestinta.fi/2020/06/mika-on-taiteen-rooli-pakolaiskriisin-kasittelyssa/>. Viitattu 9.11.2020.

Hardin, Russell (2002) *Trust and Trustworthiness*. New York: Russell Sage Foundation.

Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (2010) *Luottamus. Pääomien pääoma*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Juvenes Print.

Hautaniemi, Petri, Marko Juntunen & Mariko Sato (2013) *Return migration and vulnerability: Case studies from Somaliland and Iraqi Kurdistan*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

HBL (2018) *Avvisningar. Polisen har avbrutit alla avvisningar till Irak – också avvisningarna till Afghanistan ligger på is*. Saatavilla: <https://www.hbl.fi/artikel/polisen-har-avbrutit-alla-avvisningar-till-irak-ocksa-avvisningarna-till-afghanistan-ligger-pa-is/> Hufvudstadsbladet. Viitattu 20.3.2019.

HE42/2016 (2016) *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta*. Saatavilla: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_43+2016.aspx. Viitattu 28.9.2020.

Healy, Karen (2001) *Reinventing critical social work: Challenges from practice, context and postmodernism*. Saatavilla: <https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/download/5618/4591?inline=1>. Viitattu 10.12.2019.

Healy, Karen (2005) What is Critical Social Work. Teoksessa Steven Hick, Jan Fook & Richard Pozzuto (toim.) *Social Work. A Critical Turn*. Toronto: Thompson Educational Publishing, 13–16.

Hegel, G.W.F. (1978) *Phenomenology of Spirit*. Kääntäjä A.V. Miller. Oxford: Oxford University Press. Alkuperäinen julkaisu 1807.

Heikkilä, Mikaela & Mustaniemi-Laakso, Maija (2019) Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja -käytänteissä. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti. 65–88.

Heikkinen, Hannu L.T. (2001) Narratiivinen tutkimus – Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Helsingin Sanomat (2015a) *Maahanmuutosta tulee budjettiin suurlasku*. Saatavilla: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002851344.html>. Viitattu 19.11.2019.

Helsingin Sanomat (2015b) *Pääministeri Juha Sipilä antaa kotinsa 20 turvapaikanhakijan käyttöön*. Poliitikka. Saatavilla: <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002850318.html>. Viitattu 25.9.2010.

Helsingin Sanomat (2015c) *Sipilän ilmoitus antaa kakkoskotinsa turvapaikanhakijoiden käyttöön nousi uutiseksi myös maailmalla*. Poliitikka. Saatavilla: <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002850323.html>. Viitattu 25.9.2020.

Helsingin Sanomat (2016) *Maahanmuuttoviraston työntekijät avautuvat hurjasta kii-reestä, joka voi johtaa väärin turvapaikkapäätöksiin – ”Ei ehditä tutkia tapauksia kun-nolla”*. Saatavilla: <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002919099.html>. Viitattu 9.10.2020.

Hepworth, Dean & Rooney, Ronald & Dewberry Rooney, Glenda & Strom-Gottfried, Kimberly & Larsen, Jo Ann (2010) *Direct Social Work Practice: Theory and Skills* (8. painos). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning

Hick, Steven & Pozzuto Richard (2005) Introduction: Towards ”Becoming” a Critical Social Worker. Teoksessa Steven Hick, Jan Fook & Richard Pozzuto (toim.) *Social Work. A Critical Turn*. Toronto: Thompson Educational Publishing, ix-2.

Hiltunen, Kaisa & Saresma, Tuija & Sääskilahti, Nina (2020) Rajojen poetiikkaa ja poli-tiikkaa Taiteellinen aktivismi reaktiona ”pakolaiskriisiin”. *Media & viestintä* 43(2), 150–175.

Hiltunen, Kaisa & Oisalo, Niina (2016) Rajantekoja, kaipausta, kapinaa. *Lähikuva – au-diovisuaalisen kulttuurin tieteellinen julkaisu* 29(4): 3–7.

Hirsjärvi & Hurme (2015) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.

Hirvonen, Onni (2013) *Onko ryhmien tunnustaminen persoonina mahdollista? Naurusta leikkiin, vallasta väkivaltaan: filosofian graduantologia*, 59-85. Vedos saatavilla: https://www.academia.edu/3350495/Onko_ryhmien_tunnustaminen_persoonina_mah-dollista

Honneth, Axel (1995) *The struggle for recognition. The moral grammar of social con-flicts*. Cambridge: Polity Press.

Honneth, Axel (1997) *Recognition and moral obligation*. *Social Research*, 64(1), 16–35.

Honneth, Axel (2002) Grounding Recognition: A Rejoinder to Critical Questions. *Inquiry* 45(4), 499-519.

Honneth, Axel (2007) *Disrespect. The Normative Foundations of Critical Theory*. Cam-bridge: Polity Press.

Horkheimer, M. 1991. Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Teoksessa Adorno, Theodor, Horkheimer, Max & Marcuse, Herbert & Jussi Kotkavirta (toim.). *Järjen kritiikki*. Tam-pere: Vastapaino, 5–58

Horsti, Karina (2017) *Unjust to everyone? Responses to deportation of asylum seekers in Finland. Open Democracy*. Saatavilla: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/injustice-to-everyone-moral-responses-to-deportation-of-asylum-seekers-in-fin-land/>. Viitattu 29.11.2019

Hristova, Stefka (2018) *Charting the Territory: Space and Power in the Iraq War. ACME: An International Journal for Critical Geographies* 17 (4), 939-57. Saatavilla: <https://acme-journal.org/index.php/acme/article/view/1505>. Viitattu 25.11.2019.

Huttunen, Laura (2006). Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Hel-sinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 55–82.

- Huttunen, Laura & Homanen Riikka (2017) Etnografinen haastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 131–152.
- Huttunen, Rauno (2003) *Kommunikatiivinen opettaminen. Indoktrinaation kriittinen teoria*. Jyväskylä: SoPhi.
- Huttunen, Rauno & Heikkinen, Hannu L. T. (2004) Teaching and the dialectic of recognition. Pedagogy, *Culture & Society*, 12(2), 163–173.
- Huttunen, Rauno (2012) Hegelians Axel Honneth and Robert Williams on the Development of Human Morality. *Studies in Philosophy and Education*, 31(4), 339–355.
- Hyvärinen, Matti (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 11–45.
- Hynes, Patricia (2003) *New Issues in Refugee Research. The issue of 'trust' or 'mistrust' in research with refugees: choices, caveats and considerations for researchers*. Working Paper no. 98. School of Health and Social Sciences. Switzerland: UNHCR Evaluation and Policy Analysis Unit.
- Hynes, Patricia (2009) Contemporary Compulsory Dispersal and the Absence of Space for the Restoration of Trust. *Journal of Refugee Studies* 22(1), 97–121
- Hyypä, Markku T. (2004) Kertyykö sosiaalisesta pääomasta kansanterveyttä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69(4), 380–386.
- Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Iisakka, Laura & Alanen, Aku (2006) Sosiaalinen pääoma Suomessa: kotimaista ja kansainvälistä taustaa. Teoksessa Iisakka Laura (toim.): *Sosiaalinen pääoma Suomessa. Tilastokatsaus*. Helsinki: Edita Prima, 5–14.
- Ikäheimo, Heikki (2003) *Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustussuhteista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ikäheimo, Heikki & Laitinen, Arto (2007) Analyzing recognition: identification, acknowledgement and recognitive attitudes towards persons. Teoksessa Bert van den Brink & David Owen (toim.) *Recognition and power: Axel Honneth and the tradition of critical social theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 33–56
- Ikäheimo, Heikki (2009) A Vital Human Need: Recognition as Inclusion in Personhood. *European Journal of Political Theory* 8(31), 31–45.
- Ilmonen, Kaj (2000) Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa Kaj Ilmonen: *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto SoPhi, 9–38.
- Ilmonen, Kaj & Jokinen, Kimmo (2002) *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Ilmonen, Kaj (2004) Sosiaalinen pääoma: uusi ihmeväsite vai käyttökelpoinen hypoteesi. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 99–142.

Ilta-Sanomat (2015) *Viranomaiset huolestuivat: Suomeen uusi pakolaisaalto Venäjältä?* Saatavilla: <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001026777.html> Viitattu 19.11.2019.

Intonen, Saara (2019) Evakkojen tunnustuksia. Lapin sodan evakkokertomukset Axel Honnethin tunnustusteorian valossa. Pro gradu -tutkielma. Saatavilla: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201905231934.pdf>. Viitattu 7.10.2020

IOM (2016a) *Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond. Compilation of available data and information. Reporting period 2015*. Geneva: International Organization for Migration (IOM). Saatavilla: https://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/Mixed-Flows-Mediterranean-and-Beyond-Compilation-Overview-2015.pdf Viitattu 19.11.2019.

IOM (2016b). *Migration Flows from Iraq to Europe. Displacement Tracking & Monitoring*. IOM Iraq. Saatavilla: https://issuu.com/iomdrd/docs/dtm_iraq_migration_flows_from_iraq Viitattu 20.11.2019.

IOM (2018) *Iraq Displacement Crisis 2014-2017*. Saatavilla: http://iraqdtm.iom.int/LastDTMRound/IOM-Iraq_Displacement_Crisis_2014-2017.pdf. Viitattu 27.11.2019.

IOM (2019) *Iraq Mission. Displacement Tracking Matrix*. Saatavilla: <http://iraqdtm.iom.int/>. Viitattu 27.11.2019.

Iraq Body Count (2019) *Documented civilian deaths from violence. Database*. Saatavilla: <https://www.iraqbodycount.org/database/>. Viitattu 25.11.2019.

Irish Refugee Council (2003) *The Immigration Act 2003: Impact on Asylum Legislation*, (Internal Information Notes). Unpublished, November 2003.

Jalava, Janne (2006) *Trust as a Decision. The Problems and Functions of Trust in Luhmannian Systems Theory*. Helsinki: Department of Social Policy.

Jauhiainen, Jussi (toim.) (2017a) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. No. 5.

Jauhiainen, Jussi (2017b) Turvapaikanhakijoiden tulo Euroopan unioniin ja Suomeen vuonna 2015. Teoksessa Jussi Jauhiainen. *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. No. 5. 19–30.

Jauhiainen, Jussi & Vorobeva, Ekaterina (2020a) *Asylum Seekers and Migrants in Lesbos, Greece, 2019–2020*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja, 15. Turku: Turun yliopisto.

Javier, Rafael & Luis Marcos (1989) The role of stress on the language-independence and code-switching phenomena. *Journal of Psycholinguistic Research* 18:5, 449–472.

Joint Council for the Welfare of Immigrants, Refugee Council and Commission For Racial Equality (1998) *A Culture of Suspicion: The Impact of Internal Immigration Controls*. London: Commission for Racial Equality.

Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 110-144.

Jokivuori, Pertti (2005) Missä ja miten syntyy sosiaalinen pääoma? Teoksessa Pertti Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva kustannus, 7–20

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 48-81.

Juntunen, Marko (2016) *Poikkeustilan sukupolvet. Irakilaispakolaisuus Suomessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen. 31/2016. Helsinki: Lönnberg Print & Promo.

Kaasila, Raimo (2008) Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopiston kustannus, 41–67.

Kainuun Sanomat (2020) Viisi vuotta sitten Suomeen saapui viikko viikolta lisää pakolaisia – "Se olisi valtava haaste edelleen". Kotimaa. Saatavilla: <https://www.kainuunsaomat.fi/artikkeli/viisi-vuotta-sitten-suomeen-saapui-viikko-viikolta-lisaa-pakolaisia-se-olisi-valtava-haaste-edelleen-186506625/>. Viitattu 10.11.2020.

KAJ ry (2018) *Uutisia ja tiedotteita. Kaikkien tulkkausta järjestävien tahojen tulisi kantaa vastuunsa tulkkauksen onnistumisesta*. Käännösalan asiantuntijat ry. https://www.kaj.fi/ajankohtaista/kaikkien_tulkkausta_jarjestavien_tahojen_tulisi_kantaa_vastuunsa_tulkkauksen_onnistumisesta.3257.news?1599_o=8 Viitattu 4.3.2019.

Kajanoja, Jouko (1999) *Sosiaalisen pääoman merkitys. Social Capital*. Snellman-instituutin B-sarja 42. Kuopio: Snellman-instituutti.

Karhu, Sanna (2008) Inhimillisyyden rajat – Butler ja inhimillisen tunnustaminen. *Niin & Näin* 4/2008, 79–83.

Kaskisaari, Marja (2005) Luottamus Sosiaalisena Rakenteena. Näkökulmina työuupumus ja käsitteen feministinen kritiikki. Teoksessa Pertti Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva, 256–269.

Kaukko, Mervi (2015) *Participation in and beyond liminalities. Action research with unaccompanied asylum-seeking girls*. Väitöskirja. Oulun yliopisto.

Kaunismaa, Pekka (2000) Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto SoPhi, 119–143.

Kebede, Sewite Solomon (2010) *The struggle for belonging: Forming and reforming identities among 1.5-generation asylum seekers and refugees*. Working Paper Series no.70. Refugee Studies Centre Oxford Department of International Development. Oxford: University of Oxford.

Kekki, Tuula & Mankkinen, Teija (2016) *Turvassa? Kansalaisturvallisuuden tila Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 8/2016.

Kelahaara, Marko & Mattila, Markku (2017) *Onneen ei ole oikotietä tässä maassa. Kauhava ja Kauhavan vastaanottokeskus*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Kellman, Steven (2000). *The Translingual Imagination*. <http://search.ebsco-host.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1362364&site=ehost-live&scope=site>

Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari (2008) Sosiaalinen pääoma ja luottamus: miten tehdä näkymätön voimavara näkyväksi? Teoksessa Jarkko Keskinen ja Kari Teräs (toim.) *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino. 7–22.

Kesler, Christel & Bloemraad, Irene (2010) Does Immigration Erode Social Capital? The Conditional Effects of Immigration-Generated Diversity on Trust, Membership, and Participation Across 19 Countries, 1981–2000. *Canadian Journal of Political Science*, 43, 319–347.

Kestilä-Kekkonen, Elina & Vento, Isak (2019) Poliittinen luottamus – käsitteet, teorit ja mittaaminen. Teoksessa Marta Bäck & Elina Kestilä-Kekkonen (toim.) *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31. Helsinki: Grano, 18–34.

Kilpinen, Erkki (2008) John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat. Teoksessa Erkki Kilpinen & Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 91–132.

Kiviniemi, Kari (2001) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 68–84.

Koikkalainen, Saara & Nykänen, Tapio (2019) Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti. 117–136.

Koivuranta, Esa (2015) *Ylivoimainen enemmistö on miehiä. Yle kokosi tuoreimmat faktat turvapaikanhakijoista*. 5.10.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-8354207> Viitattu 20.2.2019.

Komu, Merja & Hellsten, Katri (2010) *Luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin Euroopassa*. Nettityöpapereita 12/2010. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/16514/Nettityopapereita12.pdf?sequence>. Viitattu 30.1.2020.

Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2016) *Tunnustaminen näkökulmana ja käytäntönä lapsi- ja nuorisotyössä*. Sosiaalipedagoginen aikakausikirja 17, 9–34.

Kosonen, Liisa (2008) *Growing Up Vietnamese in Finland - Looking Back 12 Years Later: The Well-Being and Sociocultural Adaptation of Vietnamese as Children or Adolescents and as Young Adults*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kosunen, Sonja & Kauko, Jaakko (2016) Valtasuhteet tutkimushaastattelussa. *Politiikka. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu* 58(1), 27–40.

Kotkavirta, Jussi (2000) Toivo, luottamus ja identiteetti. Teoksessa Kotkavirta, Jussi & Tuomi, Arvi (toim.): *Toivo ja luottamus epävarmuuksien maailmassa*. Jyväskylä: SoPhi, 5–17.

Kotkavirta, Jussi (2000b) Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa Kaj, Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylän yliopisto. SoPhi, 55–68.

- Kouvo, Antti (2014) *Luottamuksen lähteet. Vertaileva tutkimus yleistynyttä luottamusta synnyttävistä tekijöistä*. Akateeminen väitöskirja. Saatavilla: <https://www.utu-pub.fi/bitstream/handle/10024/96378/AnnalesC381Kouvo.pdf?sequence=2&isAllo-wed=y>. Viitattu 5.11.2020.
- Kouvo, Antti (2014b) Sosiaaliset verkostot. Teoksessa Jani Erola & Pekka Räsänen (toim.) *Johdatus sosiologian perusteisiin*. Tallinna: Gaudeamus, 137–149.
- Kouvo, Antti (2015) *Luottamus yhteiskunnan edistyneen liimana*. Seminaari Paasitornissa 26.1.2015. Seminaarin jälkeinen keskustelu sosiaalisesta pääomasta.
- Kramer, Roderick (1999) Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions. *Annual Review of Psychology* vol. 50, 569–598.
- Kuittinen, Saija & Punamäki, Raija-Leena & Mölsä, Mulki & Saarni Samuli I. & Tiilikainen, Marja & Honkasalo Marja-Liisa (2014) Depressive Symptoms and Their Psychosocial Correlates Among Older Somali Refugees and Native Finns. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45 (9), 1434–1452.
- Könönen, Jukka & Vuolajärvi, Niina (2016). Karkotuskoneiston keskeyttämät elämät. Kaisa Viitanen & Katja Tähjä (toim.) *Karkotetut. Mitä heille tapahtuu?* Helsinki: Kustantamo S&S.
- Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.
- Laitinen, Arto (2002) Interpersonal recognition: a response to value or a precondition of personhood? *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 45, 463–478
- Laitinen, Arto (2007) Persoonien välisestä tunnustuksesta. Teoksessa Kimmo Nuotio & Heta Aleksandra Gylling (toim) *Oikeus ja politiikka: filosofisia esseitä*. Helsinki : Suomalainen lakimiesyhdistys, 79–104.
- Laitinen, Arto (2009) Recognition, Needs and Wrongness: Two Approaches. *European Journal of Political Theory* 8 (13), 13–30.
- Laitinen, Arto. (2010). *On the Scope of 'Recognition: The Role of Adequate Regard and Mutuality*. Saatavilla: https://www.researchgate.net/publication/323521699_On_the_Scope_of_'Recognition'_The_Role_of_Adequate_Regard_and_Mutuality. Viitattu 27.2.2020.
- Laitinen, Arto (2019) Axel Honneth: yhteiskunta, kritiikki ja tunnustussuhteet. Teoksessa Ilkka Kauppinen (toim.) *Saksalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus. Saatavilla: https://www.academia.edu/35613825/Axel_Honneth_yhteiskunta_kritiikki_ja_tunnustussuhteet. Viitattu 9.12.2019.
- Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 646/2016 (2016) Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160646>. Viitattu 28.9.2020.
- Lamba, Navjot & Krahn, Harvey (2003) Social Capital and Refugee Resettlement: The Social Networks of Refugees in Canada. *Journal of International Migration and Integration* 4, 335–360
- Leinonen, Nina (2017) *Tutkija: Hutiloiduilla turvapaikkapäätöksillä leikitään ihmishengillä*. Uutiset. Kotimaan uutiset. Iltalehti 3.7.2017. <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/201707032200242279> Viitattu 4.3.2019.

Lewicki, Roy & Bunker, Barbara (1996) Developing and Maintaining Trust in Working Relations. Teoksessa Roderick M. Kramer & Karen S. Cook (toim.) *Trust and Distrust in Organizations*. Thousand Oaks: Sage, 114-139.

Lewicki, Roy & Tomlinson, Edward (2003) *Distrust*. Saatavilla: <https://www.beyondintractability.org/essay/distrust>. Viitattu 19.10.20.

Lewicki Roy & Tomlinson Edward & Gillespie Nicole (2006) Models of Interpersonal Trust Development: Theoretical Approaches, Empirical Evidence, and Future Directions. *Journal of Management* 32, 991–1022.

Lewis, J. David & Weigert, Andrew (1985). Trust as a social reality. *Social Forces*, 63(4), 967–985

Lieblich, Amia & Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar (1998) *Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation*. London: Sage.

Limnell, Jarno & Majewski, Klaus & Salminen, Mirva (2014) *Kyberturvallisuus*. Jyväskylä: Docendo.

Luhmann, Niklas (1979) *Trust and Power. Two works of Niklas Luhmann*. New York: John Wiley and Sons.

Lumijärvi, Ismo & Virta, Sirpa (2011) Turvallisuushallinto hallintotieteen osa-alueena. Teoksessa Turo Virtanen & Pertti Ahonen & Antti Syväjärvi & Pirkko Vartiainen & Juha Vartola & Jari Vuori (toim.) *Suomalainen hallinnon tutkimus*. Tampere: Juvenes Print, 165–188.

Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 287–296.

Lyytinen, Eveliina (2007). *Pakkomuutto globaaliongelmanä*. Web Reports Nro. 22. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Saatavilla: http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/webreport/webreport_022.pdf Viitattu 20.11.2019.

Lyytinen, Eveliina (2017) Refugees' 'Journeys of Trust': Creating an Analytical Framework to Examine Refugees' Exilic Journeys with a Focus on Trust. *Journal of Refugee Studies* (30)4, 489–510.

Lyytinen, Eveliina (toim.) (2019) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Lähteenmäki, Minna (2013) *Lapsi turvapaikanhakijana: etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto

Maahanmuuttovirasto (2015a) *Tilastot. Hakemukset 2015*. Verkkodokumentti: <http://tilastot.migri.fi/#applications?start=540&end=551>. Viitattu 20.2.2019

Maahanmuuttovirasto (2015b) *Maahanmuuttoviraston vuosikertomus 2015*. Verkkodokumentti: <https://migri.fi/documents/5202425/6772175/2015+Vuosikertomus>. Viitattu 20.2.2019.

Maahanmuuttovirasto (2016) *Maahanmuuttoviraston myöntämät ensimmäiset oleskeluluvat ja Suomen kansalaisuuden saaneet 2015*.

Maahanmuuttovirasto (2018) *Maahanmuuttoviraston selvitys sisäministerille turvapaikkapäätöksentekoon ja -menettelyyn liittyen*. 13.6.2018. Saatavilla: <https://valtioneu->

vosto.fi/documents/1410869/4024872/Maahanmuuttoviraston+turvapaikkaselvitys/91b15620-7955-4876-9539-b2e23f9ee9f4/Maahanmuuttoviraston+turvapaikkaselvitys.pdf. Viitattu 24.9.2020.

Maahanmuuttovirasto (2019) *Maahanmuuttovirasto antaa todistuksia turvapaikanhakijan työnteke-oikeudesta 1.9.2019 alkaen*. Saatavilla: <https://migri.fi/-/maahanmuuttovirasto-antaa-todistuksia-turvapaikanhakijan-tyonteko-oikeudesta-1-9-2019-alkaen>. Viitattu 10.10.2020.

MacIntyre, Alasdair (2004) *Hyveiden jäljillä. Moraaliteoreettinen tutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.

Marschan-Piekkari, Rebecca & Reis, Christina (2004) Language and Languages in Cross-Cultural Interviewing. Teoksessa Rebecca Marschan-Piekkari & Catherine Welch (toim.) *Handbook of Qualitative Research Methods in International Business*. Edward Elgar Publishing, 224–243.

Martin, Iván & Arcarons, Albert & Aumüller Jutta, & Bevelander, Pieter & Emilsson, Henrik & Kalantaryan, Sona & MacIver, Alastair & Mara, Isilda & Scalettari, Giulia & Venturini, Alessandra & Vidovic, Hermine & van der Welle, Inge & Windisch, Michael & Wolffberg, Rebecca & Zorlu, Aslan (2016) *From Refugees to Workers: Mapping*

Maslow, Abraham (1945) A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 370–396.

Mauss, Marcel (2002) *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. <https://libcom.org/files/Mauss%20-%20The%20Gift.pdf>. Taylor & Francis e-Library. Viitattu 18.3.2019.

McAllister, Daniel (1995) Affect- and Cognition-Based Trust Formations for Interpersonal Cooperation in Organizations. *Academy of Management Journal*, 38, 24–59.

Mead, George Herbert (1934) *Mind Self and Society*. The University of Chicago Press, Chicago.

Merisalo, Maria & Jauhiainen Jussi (2020) Asylum-Related Migrants' Social-Media Use, Mobility Decisions, and Resilience. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. Saatavilla: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15562948.2020.1781991?needAccess=true>. Viitattu 6.11.2020.

Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Tampere: Juvenes Print.

Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

Mitchell, Christina. E. (1990) Development or Restoration of Trust in Interpersonal Relationships during Adolescence and Beyond. *Adolescence* 25(100): 847–854.

Modood, Tariq (2005) *Remaking Multiculturalism after 7/7*. Open Democracy 29 September. Saatavilla: <http://www.surrey.ac.uk/Arts/CRONEM/Tariq-Modood-article.pdf>.

Moisio, Olli-Pekka & Huttunen (1999) Totuuden ja oikean elämän kaipuu. Max Horkheimerin perustus Frankfurtin koulun kriittiselle teorialle. Teoksessa Moisio, Olli-Pekka Kritiikin lupaus. *Näkökulmia Frankfurtin koulun kriittiseen teoriaan*. Jyväskylä: SoPhi, 9–43

- Moisio, Olli (2008) Jälkisanat välineellisen järjen kritiikkiin. Teoksessa Horkheimer, Max. *Välineellisen järjen kritiikki*. Suom. Olli-Pekka Moisio & Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino, 231–262.
- Morrice, Linda (2007) Lifelong learning and the social integration of refugees in the UK: the significance of social capital, *International Journal of Lifelong Education*, 26(2), 155–172
- MOT (2019) *Rikos ja karkotus*. [Tv-ohjelma] Yle TV1, 18.3.2019.
- Mykkänen, Pekka (2015) ”Miksi lähes kaikki ovat nuoria miehiä?” Eurooppaan saapuvat turvapaikanhakijat antavat väärän kuvan pakolaiskriisistä. Helsingin Sanomat 18.8.2015. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002845613.html>. Viitattu 20.2.2019.
- Möllering, Guido (2001) The Nature of Trust: From Georg Simmel to a Theory of Expectation, Interpretation and Suspension. *Sociology* 35(2), 403–420.
- Mölsä, Mulki, Raija-Leena Punamäki, Samuli I. Saarni, Marja Tiilikainen, Saija Kuitinen & Marja-Liisa Honkasalo (2014) Mental and somatic health and pre- and post-migration factors among older Somali refugees in Finland. *Transcultural Psychiatry*, 51 (4), 499–525.
- Ní Raghallaigh, Muireann (2013) The Causes of Mistrust amongst Asylum Seekers and Refugees: Insights from Research with Unaccompanied Asylum-Seeking Minors Living in the Republic of Ireland. *Journal of Refugee Studies* 27(1), 82–99.
- Niemelä, Pauli (2000) Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa Pauli Niemelä & Anja Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Niemi, Petteri (2014) *Välittäminen tunnustussuhdeteorian näkökulmasta*. Powerpointesitys. Aikuissosiaalityön päivät 8.1.2014. Jyväskylä. Saatavilla: <https://docplayer.fi/24594822-Valittaminen-tunnustussuhdeteorian-nakokulmasta-pet-teri-niemi-aikuissosiaalityon-paivat-jyvaskyla.html>. Luettu 24.10.2020.
- Niemi, Petteri (2015) The Professional Form of Recognition in Social Work. *Studies in Social and Political Thought*, 250. 174–190.
- Nuutinen, Jani (2013) Luottamuksen arvoista sosiaalityötä? Sosiaalinen pääoma ja luottamus yksilöiden ja yhteiskunnan välisissä suhteissa. Kandidaatin tutkielma. Saatavilla: https://www.academia.edu/31930697/LUOTTAMUKSEN_ARVOISTA_SOSIAALITY%C3%96T%C3%84. Viitattu 5.11.2020.
- Nykänen, Tapio & Koikkalainen, Saara & Seppälä, Tiina & Mikkonen, Enni & Rautio, Minna (2019) Poikkeusajan tilat: vastaanottokeskukset pohjoisessa Suomessa. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti. 161–182.
- Näre, Lena (2018). ”Olemme täällä näyttämässä, että olemme ihmisiä siinä missä muutkin” – Etnografinen tutkimus turvapaikanhakijoiden protestista Helsingissä. *Sosiologia*, 55(4), 350–365.
- Offe, Claus (1999) How Can We Trust our Fellow Citizens? Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 42–47.
- Oskarsson, Sven & Dawes, Christopher, Johannesson, Magnus & Magnusson Patrik K. E. (2012) The genetic origins of the relationship between psychological traits and social trust. *Twin Research and Human Genetics* 15(1), 21–33.

- Paananen, Soili (2008) Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja*. Rovaniemi: Lapin yliopiston kustannus, 19–40.
- Patterson, Orlando (1999). Liberty against the democratic state: On the historical and contemporary sources of American distrust. Teoksessa Mark Warren (toim.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 151–207.
- Pavlenko, Anna (2002) Bilingualism and Emotions. *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 21:1, 45–78.
- Payne, Malcolm & Adams, Robert & Dominelli, Lena (2009) On being critical in social work. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (toim.) *Critical Practice in Social Work*. Second edition. UK; US: Palgrave Macmillan, 1–13.
- Pearlman, Laurie & Saakvitne Karen (1995) Treating Therapists with Vicarious Traumatization and Secondary Traumatic Stress Disorders. Teoksessa Charles R. Figley (toim.) *Compassion Fatigue. Coping With Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat The Traumatized*. New York: Brunner-Routledge, 150–177.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (2011) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit (2002) The Ethics of Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work* 1(2), 145–169.
- Peräkyli, Anssi (2001) Erving Goffman: sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen, & Oili-Helena Ylijoki (Toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 347–364.
- Petherbridge, Danielle (toim.) (2011) *Axel Honneth: Critical essays: with a reply by Axel Honneth*. Leiden; Boston: Brill.
- Petherbridge, Danielle (2011) Introduction: Axel Honneth's Project of Critical Theory. Teoksessa Danielle Petherbridge (toim.) *Axel Honneth: Critical Essays*. Boston/Leiden: Brill, 1–30.
- Petherbridge, Danielle (2013) *The critical theory of Axel Honneth*. Lanham: Lexington Books.
- PEW (2019) *Pew Research Center. Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015*. Saatavilla: <https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/> Viitattu 18.11.2019.
- Pietikäinen, Sari (2002) Etniset vähemmistöt uutisissa – käsitteitä ja aikaisempien tutkimusten kertomaa. Teoksessa Pentti Raittila (toim.) *Etnisyys ja rasismi journalismissa*. Suomen journalistiliitto, Mediakriittinen julkaisusarja 6. Tampere: Tampere University Press
- Pirhonen, Jari (2015) Tunnustaminen ja sen vastavuoroisuus vanhustyössä. *Gerontologia* 29:1, 25–34.
- Pirinen, Ilkka (2008) *Turvapaikanhakijoiden terveydentila. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Pitkänen, Ville & Westinen, Jussi (2018) *Identiteettejä kahdella kielellä. Tutkimus ruotsin- ja suomenkielisistä*. Helsinki: e2 ja Suomen Kulttuurirahasto

- Pitkänen, Jussi & Saukkonen Pasi & Westinen, Jussi (2018) *Samaa vai eri maata? Tutkimus viiden kieliryhmän arvoista ja asenteista Suomessa*. Helsinki: e2 ja Suomen Kulttuurirahasto.
- Pohjola, Anneli (1993) Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies Aila-Leena & Pohjola, Anneli. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino, 53–95.
- Pohjola, Anneli (toim.) (2003a) *Eettisesti kestävä sosiaalityö*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pohjola, Anneli (2003b) Toimittajan johdanto: eettisyys tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalityö*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 5–10.
- Pohjola, Anneli (2003c) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalityö*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53–67.
- Poliisihallitus (2016) *Valtioneuvoston selvitys: Valtioneuvoston EU-vaikuttamisstrategia 2016*. Asiantuntijakuuleminen 28.4.2016.
- Polkinghorne, Donald (1995) Narrative Configuration in Qualitative Analysis. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer, 5–23.
- Popp, Outi (2018) Discussion Notes: Did We Change Anything. *Signal Nro3*. Saatavilla: <http://www.vapaaliikkuvuus.net/fi/2018/11/14/signal-3-discussion-notes-did-we-change-anything/> Viitattu 19.2.2019.
- Portes, Alejandro & Landolt, Patricia (1996) The Downside of Social Capital. *The American Prospect* 26 (94), 18–21.
- Portes, Alejandro (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24(1), 1–24.
- Portes, Alejandro (2000) The Two Meanings of Social Capital. *Sociological Forum* 15(1), 1–12.
- Prescher, Petra (2007) Identity, immigration and first language attrition. Teoksessa Barbara Köpke (toim.) *Language attrition: Theoretical perspectives*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins Pub.Co., 189–203
- Putnam, Robert D. & Leonardi, Robert & Nanetti, Rafaella (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Putnam, Robert, D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6, 65–78.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. (2007) "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century." The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies* 30(2), 137–74.
- Puumala, Eeva & Kynsilehto, Anitta (2017) Turvapaikanhakijoiden ja paperittomien haastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 357–376.

Puurunen, Piia (2019) *Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies; No 203. Kuopio: University of Eastern Finland.

Raatikainen, Eija (2011) *Luottamus koulussa. Tutkimus yhdeksännen luokan oppilaiden luottamus- ja epäluottamuskertomuksista ja niiden merkityksestä oppilaiden kouluarjessa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurierot haastattelutilanteissa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 235–256.

Roivainen, Irene (2004) *Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat*. E-kirja. Tampere Unity Press: Tampere. <https://www.ellibs.com/fi/book/951-44-6039-1/yhteisot-ja-yhteisö-sosiaalityon-lahtokohdat>.

Roos, J.P. (2013) Taistelusta yhteistoimintaan. Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Teoksessa Saari, J. & Taipale, S. & Kainulainen, S. (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. A-Sarja: Tutkimuksia. Helsinki: Diak. 135–149.

Rosenthal, Gabriele (2005) Biographical research. Teoksessa Miller, Robert (toim.) *Biographical Research Methods. Volume III*. London: Sage Publications, 25–58.

Rostila, Ilmari (2001) *Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto SoPhi 61.

RTT (2014) *ISIL Militants Killed More Than 1000 Civilians In Recent Onslaught In Iraq*: UN. Saatavilla: <https://www.rttnews.com/2340932/isil-militants-killed-more-than-1000-civilians-in-recent-onslaught-in-iraq-un.aspx?refresh=1>. Viitattu 26.11.2019.

Ruokonen, Floora & Mäkelä, Pekka (2005) Luottamus sosiaalisen pääoman teorioiden ydinkäsitteenä. Teoksessa Jokivuori, Pertti (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus. 21–44.

Ruokonen, Floora (2010) *Luottamus ja Vastuullisuus*. Ajatus 67. Suomen Filosofisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Suomen Filosofinen Yhdistys, 173–194.

Ruuskanen, Petri (2001) *Sosiaalinen pääoma – Käsitteet, suuntauksat ja mekanismit*. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Rähme, Boris (2013) Recognition. Reflections on a Contested Concept. *Verifiche: Rivista Trimestrale di Scienze Umane* 42(1-3), 33–59

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Aineisto- ja teorialähtöisyys. Verkkodokumentti. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>. (Viitattu 18.3.2019)

Saari, Salli & Hynninen, Tuula (2010) Kuvaus Suomessa tehtävästä psykologisesta auttamisesta akuuteissa kriiseissä ja traumaattisissa tilanteissa. *Psykologia* 45:1, 43–50.

Saarikkomäki, Elsa, Nea Oljakka, Johanna Vanto, Elina Pirjatanniemi, Juha Lavapuro & Anne Alvesalo-Kuusi (2018) *Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä*. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja

ja katsauksia 1/2018. Turku: Oikeustieteellinen tiedekunta. Saatavilla: <https://www.syrjinta.fi/documents/10181/36404/Kansainv%C3%A4list%C3%A4+suojelua+koskevat+p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6kset+Maahanmuuttovirastossa+2015-2017/c99990-a899-4029-a84b-79fa46d558fa>. Viitattu 29.11.2019.

Saarin, Risto (2017) *Oppi luottamuksesta*. Helsinki: Gaudeamus.

Salmi, Venla (2006) Sosiaalinen pääoma ja nuorisoriikollisuus. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim.): *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. OPTL:n julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66 / Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 33. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152459/221_Honkatukia_Kivivuori_2006.pdf?sequence=1

Santrock, John W. (2002) *Life-span Development*. New York: McGraw-Hill.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa: Mäntysaari, Pohjola & Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 293–314.

Sassoon, Joseph (2009) *The Iraqi Refugees. The New Crisis in the Middle East*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.

Schütze, Fritz (1976): “Zur Hervorlockung und Analyse von Erzählungen thematisch relevanter Geschichten im Rahmen soziologischer Feldforschung. Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen: Kommunikative Sozialforschung – Alltagswissen und Alltagshandeln, Gemeindemachtforschung, Polizei, Politische Erwachsenenbildung. Munich: Fink, 159–260.

Schütze, Fritz (1983): *Biographieforschung und narratives Interview*. In: Neue Praxis. Kritische Zeitschrift für Sozialarbeit und Sozialpädagogik 13: 283–293.

Scranton, Philip (2008) Luottamus ja epävarmuus. Teoksessa Jarkko Keskinen & Kari Teräs (toim.) *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino, 7–24.

Searle, John. R. (1995) *The Construction of Social Reality*. London: Penguin Books.

Seligman, Adam (1997) *The Problem of Trust*. Princeton: Princeton University Press.

SEM (2019) *State Secretariat for Migration. Statistique des étrangers. Swiss Confederation*. Saatavilla: <https://www.sem.admin.ch/sem/fr/home/publiservice/statistik/auslaenderstatistik.html>

Siisiäinen, Martti (2005) Pääoman lajien muuntumissäännöt. Teoksessa Jokivuori, Pertti (toim.) (2005) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy

Siitonen, Juha (1999) Voimaantumisteorian hahmottelua. Oulu: Oulu University.

Simmel, Georg (1900) *Philosophie des Geldes*. Leipzig: Duncker & Humblot.

Simmel, Georg (1908) *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker & Humblot.

Simmel, Georg (1950) *The Sociology of Georg Simmel*. (Englanninkielinen käännös K.H. Wolff) New York: Free Press (alkuperäinen saksankielinen teos vuodelta 1908)

Simmel, Georg (1990) *The Philosophy of Money*. London: Routledge. (alkuperäinen saksankielinen teos vuodelta 1900). Saatavilla: <https://intermin.fi/documents/1410869/3723692/Turvapaikkaprosessia+koskeva+selvitys+27.6.2019/60bd290f->

[ffbd-2837-7f82-25fb68fe172c/Turvapaikkaprosessia+koskeva+selvitys+27.6.2019.pdf](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79485/sm_462012.pdf). Viitattu 24.9.2020.

Sisäministeriö (2012) *Turvapaikanhakijoiden ja Suomessa jo asuvien ulkomaalaisten henkilöllisyyden osoittaminen pankki- ja muussa asiointissa*. Työryhmämuistio. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79485/sm_462012.pdf. Viitattu 9.10.2020.

Sisäministeriö (2019) *Turvapaikkaprosessia koskeva selvitys*. 27.6.2019. Raportti. Saatavilla: <https://intermin.fi/documents/1410869/3723692/Turvapaikkaprosessia+koskeva+selvitys+27.6.2019/60bd290f-ffbd-2837-7f82-25fb68fe172c/Turvapaikkaprosessia+koskeva+selvitys+27.6.2019.pdf>. Viitattu 24.9.2020.

Sormunen, Urho (2018) *Mieli, tajunta, tietoisuus. Tajunnan taikaa ja mielen metafysiikkaa*. Books on Demand.

Spencer, Sarah & Cooper, Betsy (2006) *Social Integration of Migrants in Europe: A Review of the European Literature 2000–2006*. Oxford: Centre on Migration Policy and Society.

Stone, Deborah A. (1985) *The disabled state*. Philadelphia: Temple University Press.

Stroebe, Margaret & Stroebe, Wolfgang & Schut, Henk (2003) Bereavement Research. Methodological Issues and Ethical Concerns. *Palliative Medicine* 17, 235–240.

Sumari, Laura (2018a) *Turvallisuus ja turvattomuus pakolaisten kertomana*. Poliitikasta. Tutkimuksia ajankohtaisesti ja ajattomasti. Saatavilla: <https://politiikasta.fi/turvallisuus-ja-turvattomuus-pakolaisten-kertomana/>. Viitattu 16.10.2020.

Sumari, Laura (2018b) *Ihmiset turvallisuuden ja turvattomuuden keskiössä. Väitöskirja-tutkija Laura Sumari kertoo videolla minuutissa inhimillisestä turvallisuudesta ja sen tutkimisesta*. Poliitikasta. Tutkimuksia ajankohtaisesti ja ajattomasti. Saatavilla: <https://politiikasta.fi/ihmiset-turvallisuuden-ja-turvattomuuden-keskiossa/>. Viitattu 16.10.2020.

Sumari, Laura (2019) *Inhimillistä turvallisuutta etsimässä*. Wise ry. Laajan turvallisuuden verkosto. Artikkelit #wisewords 2/2019. Saatavilla: <https://www.widersecurity.fi/artikkelit/artikkelit-22019-wisewords>. Viitattu 2.12.2019.

Suoranta, Juha & Ryyänen, Sanna (2014) *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into kustannus.

Särkelä, Arvi (2019) *Tunnustuksen patologiat. Sosiaalisuus ja kritiikki Axel Honnethin tunnustusteoriassa*. Saatavilla: [https://www.academia.edu/36907145/Tunnustuksen patologiat Sosiaalisuus ja kritiikki Axel Honnethin tunnustusteoriassa](https://www.academia.edu/36907145/Tunnustuksen_patologiat_Sosiaalisuus_ja_kritiikki_Axel_Honnethin_tunnustusteoriassa). Viitattu 7.2.2020

Säävälä, Minna (2008) Islam Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 111–131.

Söderström, Inka (2017) *”Te ette tiedä, mistä minä tulen”*. Identiteettityö, toimijuus ja vastapuhe romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten kertomuksissa. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Turun Yliopisto.

Taylor, Charles (1992) *Ethics of Authenticity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

TENK (2009) *Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarviointin järjestämiseksi.* <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> Viitattu 5.3.2019.

The Critical Refugee Studies Collective (2019) *Critical research, Teaching and Public Initiatives on Refugees.* Saatavilla: <https://criticalrefugeestudies.com/>. Viitattu 29.11.2019.

The Daily Star Lebanon (2014) *Iraqi forces, tribesmen battle Qaeda-linked militants.* Saatavilla: <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Jan-02/242879-qaeda-linked-militants-control-half-of-iraqs-fallujah-security.ashx#axzz2oNa3sbT8>. Viitattu 26.11.2019.

Tiilikainen, Marja & Fingerroos, Outi (2019) Perhe ja perheenyhdistäminen pakolaisten elämässä: esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämänselämä. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa.* Turku: Siirtolaisinstituutti. 301–320.

Time (2004) *Iraq Confirms ISIS Massacre of Sunni Tribe.* Saatavilla: <https://time.com/3555891/iraq-us-isis-massacre-sunni-tribe-albu-nimr/>. Viitattu 26.11.2019.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Turtiainen, Kati (2008) *Kommunikointia uuden kynnyksellä. Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä.* Sosiaalityön lisensiaatin tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

Turtiainen, Kati (2010) *Luottamus resurssina maahanmuuttajien ja viranomaisten välillä.* Merikratos News 2/2010.

Turtiainen, Kati (2011) Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä. Teoksessa Aini Pehkonen and Marja Väänänen (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 139–164.

Turtiainen, Kati (2012) *Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities. Resettlement as a part of durable solutions of forced migration.* Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Turtiainen, Kati (2014) Kunnioittamisesta sosiaalihuollossa – esimerkkinä pakolaisten parissa tehtävä työ. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus.* Tampere: Vastapaino.

Turton, David (2003b) *Refugees and other forced migrants.* Discussion papers. Forced migration studies. Oxford University. Saatavilla: <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/wp13-refugees-other-forced-migrants-2003.pdf>. Viitattu 28.11.2019.

Tyler, Tom (1998) Why Do People Rely on Others? Social Identity and the Social Aspects of Trust. Teoksessa Bratithwaite, Valerie & Levi, Margaret (toim.) *Trust and Governance.* New York: Russell Sage Foundation: 285–306.

Tönnies, Ferdinand (2001) *Community and Civil Society* (Englanninkielinen käännös: Harris, Jose & Hollis, Margaret) Cambridge: The University of Cambridge. Alkuperäinen teos vuodelta 1887.

Törrönen, Maritta & Borodkina, Olga & Samoylova, Valentina (2013) Trust in Reciprocal Relationships – The Construction of Well-Being. Teoksessa Maritta Törrönen, Olga Borodkina, Valentina Samoylova & Eveliina Heino (toim.) *Emporing. Social Work: Research & Practice*. Kotka: Palmenia Centre for continuing education, University of Helsinki, Kotka Unit, 8–18.

UCHRI (2019) *Toward Critical Refugee Studies: Being and Becoming in Exceptional States of War, Violence, and Militarism*. Saatavilla: <https://uchri.org/awards/toward-critical-refugee-studies-being-and-becoming-in-exceptional-states-of-war-violence-and-militarism/>. Viitattu 29.11.2019.

UDI (2019) *The Norwegian Directorate of Immigration. Statistics on immigration*. Saatavilla: <https://www.udi.no/en/statistics-and-analysis/statistics/?year=0&filter=39>. Viitattu 18.11.2019.

UNDP (1994) *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press.

UNHCR (2014) *Sharp increase in Iraqi refugees fleeing ISIS into Jordan and Turkey*. Saatavilla: <https://www.unhcr.org/news/briefing/2014/9/54214cfe9/sharp-increase-iraqi-refugees-fleeing-isis-jordan-turkey.html>. Viitattu 26.11.2019.

UNHCR (2019) *Iraq. Year-end overview 2014*. Saatavilla: <http://reporting.unhcr.org/node/2547?y=2014#year>. Viitattu 27.11.2019

UNHCR (2019a) *Iraq. Year-end review 2015*. Saatavilla: <http://reporting.unhcr.org/node/2547?y=2015#year>. Viitattu 27.11.2019.

UNHCR (2019b) *International Protection Considerations with Regard to People Fleeing the Republic of Iraq. May 2019*. Saatavilla: <https://www.refworld.org/pdfid/5cc9b20c4.pdf>. Viitattu 27.11.2019.

Uslaner, Eric M. (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press

Valtioneuvosto (2018) *Selvitys: Turvapaikkamenettelystä löytyi kehitettävää, mutta ei systemaattisia virheitä*. Sisäministeriö 14.6.2018. <https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/aset-publisher/1410869/selvitys-turvapaikkamenettelysta-loytyi-kehittavaa-mutta-ei-systemaattisia-virheitä>. Viitattu 4.3.2019

Vierikko, Elina (2008) Geneettisten ja ympäristötekijöiden vaikutus persoonallisuuteen. Teoksessa Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) (2008) *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. Juva: PS-kustannus. 31–48.

Virta, Sirpa (2006) *Security*. Hakusana (1500 sanaa) teoksessa The SAGE Dictionary of Criminology. 2nd edition. Lontoo: Sage, 371–373.

Virta, Sirpa (2012) Turvallisuuden tutkimus. Tieteenalat ja monitieteisyyden lähtökohtia. *Tiede ja ase vol. 69*. Saatavilla: <https://journal.fi/ta/article/view/7470>. Viitattu 13.10.2020.

Voutira, Eftihia & Harrell-Bond Barbara (1995) In Search of the Locus of Trust: The Social World of the Refugee Camp. Teoksessa Daniel, Valentine & John Knudsen (toim.) *Mistrusting Refugees*. London: University of California Press, 207–224.

Waldinger, Roger (1995) The ‘other side’ of embedded ness: A case-study of the interplay of economy and ethnicity. *Ethnic and Racial Studies*, 18(3), 555–580.

Warner, Daniel (1994) Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: A Critique of Liberal Mathematics. *Journal of Refugee Studies* 7(2-3), 160–174.

WHO (2019) *Humanitarian Health Action. Definitions: emergencies. Complex emergency*. Saatavilla: <https://www.who.int/hac/about/definitions/en/>. Viitattu 21.11.2019.

Winnicott, Donald (1965) *The Maturation Processes and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development*. London: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.

Woolcock, Michael (1998) Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society* 27(2), 151–208.

Woolcock, Michael (2000) Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Teoksessa Jouko Kajanoja & Jussi Simpura (toim.): *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. STAKES, Raportteja 252. Saarijärvi: Gummerrus, 25–49.

Woolcock, Michael (200b) Social Capital: The State of the Notion. Teoksessa Jouko Kajanoja & Jussi Simpura (toim.): *Sosiaalinen pääoma: Global and Local Perspectives*. Helsinki: Government Institute for Economic Research. 15–40.

Wordsworth, Daniel (2017) *The Refugee Rethink Part 4: What If Maslow Was Wrong?* Saatavilla: <https://medium.com/becoming-alight/the-refugee-rethink-part-4-what-if-maslow-was-wrong-27eb49707548>. Luettu 20.10.20.

Yijälä, Anu & Nyman, Maria (2017) *Living in Limbo. Qualitative case study of skilled Iraqi asylum seekers in Finland*. Tutkimuksia 2017:1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Yle (2006) Video: "Turvapaikkashoppailua" – EU-komission varapuheenjohtaja arvostelee nykyistä turvapaikkajärjestelmää. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-8793457>. Viitattu 3.11.2020.

Yle (2008) *Mahdin armeija luopuu taistelusta – toistaiseksi*. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-5850587>. Viitattu 25.11.2019.

Yuval-Davis, Kannabiran, Kalpana & Vieten, Ulrike. (2006). *The situated politics of belonging*. London: Sage Publications.

Zetter, Roger & Griffiths, David & Sigona, Nando & Flynn, Don & Pasha, Tauhid & Beynon, Rhian (2006) *Immigration, Social Cohesion and Social Capital: What are the Links?* Report to the Joseph Rowntree Foundation. Saatavilla: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/9781899354440.pdf> Viitattu 15.9.2020.

Zucker, Lynne G. (1986) Production of Trust. Institutional Sources of Economic Structure, 1840-1920. Teoksessa B.M. Staw ja L.L. Cummings (toim.) *Research in Organizational Behavior, volume 8*, 53-111.